

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
UNIVERSITY
OF MACEDONIA

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ & ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
Μεταπτυχιακό πρόγραμμα στις Διεθνείς Σπουδές
Στρατηγικές σπουδές & διεθνής πολιτική

Διπλωματική Εργασία

**Η μάχη για ηγεμονία στη Μέση Ανατολή:
Ο “Ψυχρός Πόλεμος” Σαουδικής Αραβίας – Ιράν**

Αλέξανδρος Ν. Πασχαλούδης
(Α.Μ: mad16035)

Επιβλέποντες Καθηγητές:

Καθηγητής **Λίτσας Ν. Σπυρίδων**

Καθηγητής **Σπυρόπουλος Μ. Γεώργιος**

Δεκέμβριος 2019

Υπεύθυνη Δήλωση

Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτή την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάστηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου.

Αλέξανδρος Πασχαλούδης

*Στα παλικαράκια μου, Ορφέα και Χριστόφορο,
και στην σύζυγο μου Αθηνά που με στηρίζουν
και μου δίνουν δύναμη σε ότι κάνω.*

Η μάχη για ηγεμονία στη Μέση Ανατολή: Ο ψυχρός πόλεμος Σαουδικής Αραβίας – Ιράν

Περίληψη

Στον απόηχο της Ιρανικής Επανάστασης του 1979, οι σχέσεις μεταξύ των κρατών στη Μέση Ανατολή τέθηκαν σε νέες βάσεις σχεδόν εν μία νυκτί. Ειδικότερα, οι σχέσεις Ιράν – Σαουδικής Αραβίας, δύο εκ των παραδοσιακά και ιστορικά ισχυρών δυνάμεων της περιοχής, παρουσίασαν δραματική ύφεση με αποτέλεσμα μέχρι και σήμερα να υφίσταται έντονος ανταγωνισμός μεταξύ αυτών.

Η αρχική πολιτική επιλογή του Ιράν να απομονωθεί, εξυπηρέτησε απόλυτα τα συμφέροντα της Σαουδικής Αραβίας, ωστόσο στη συνέχεια η περιφερειακή ηγεμονία στην ευρύτερη περιοχή αποτέλεσε σημαντική στόχευση και των δύο χωρών. Μάλιστα τα τελευταία χρόνια το Ιράν επιδιώκει πιο ενεργό ρόλο στη Διεθνή Κοινότητα, γεγονός που αποδεικνύεται και από την συμφωνία του 2015 για το πυρηνικό του πρόγραμμα.

Επιπλέον, είναι ευρέως αποδεκτό ότι, παρόλο που μια ευθεία γενικευμένη αντιπαράθεση μεταξύ Σ. Αραβίας – Ιράν δεν έχει υπάρξει, η αντιπαλότητα εκδηλώνεται μέσω *πολεμικών συγκρούσεων δι' αντιπροσώπων* (proxy wars) σε άλλες περιοχές της Μέσης Ανατολής, γεγονός που λειτούργησε καταλυτικά στην εμφάνιση τρομοκρατικών ομάδων/οργανώσεων. Σκοπός της εργασίας είναι να εξετάσει την αντιπαλότητα Σ.Αραβίας – Ιράν και πως αυτή εκδηλώνεται μέσα από την προσπάθεια διατήρησης των θρησκευτικών διαιρέσεων (σουνίτες - σίιτες) και τις πολιτικές - στρατηγικές εκφάνσεις της. Καίριο ερώτημα που θα πρέπει να απαντηθεί, μεταξύ άλλων, είναι κατά πόσο η ψυχροπολεμική κατάσταση που έχει διαμορφωθεί μεταξύ των δύο χωρών και η προσπάθεια κατάκτησης της περιφερειακής ηγεμονίας, πηγάζει απόλυτα από την ιδεολογική – θρησκευτική ετερότητα ή απλώς αυτό αποτελεί την αφορμή.

Λίστα ακρωνυμίων

GCC	Gulf Cooperation Council / Συμβούλιο Συνεργασίας του Κόλπου
OPEC	Organization of the Petroleum Exporting Countries / Οργανισμός Εξαγωγών Πετρελαιοπαραγωγών Χωρών
IRGC	Islamic Revolutionary Guard Corps / Φρουροί της Επανάστασης
AQAP	Al-Qaeda in the Arabian Peninsula / Αλ Κάιντα στην Αραβική Χερσόνησο
SOCAL	Standard Oil California
CASOC	California–Arabian Standard Oil Company
ARAMCO	Arabian-American Oil Company / Αραβο-αμερικανική Εταιρεία Πετρελαίου
APOC	Anglo-Persian Oil Company / Αγγλοπερσική Εταιρεία Πετρελαίου
AIOC	Anglo-Iranian Oil Company / Αγγλο-Ιρανική Εταιρεία Πετρελαίου
NIOC	National Iranian Oil Company / Εθνική Ιρανική Εταιρεία Πετρελαίου

Ευχαριστίες

Καταρχάς θέλω να ευχαριστήσω τους γονείς μου που μου έχουν μεταδώσει την δίψα για συνεχή μάθηση και με παρότρυναν να δοκιμάσω τις δυνάμεις μου στο συγκεκριμένο πρόγραμμα μεταπτυχιακών σπουδών, καθώς και στην αδερφή μου που όντας πρότυπό μου με έπεισε να διευρύνω τους ακαδημαϊκούς μου ορίζοντες.

Η ενασχόλησή μου με την επιστήμη των διεθνών σχέσεων ήταν σχεδόν μηδαμινή όταν ξεκίνησα αυτό το ταξίδι, παρόλα αυτά το παρόν με βρίσκει σε έναν σπουδαίο διεθνή οργανισμό εκπροσωπώντας τα συμφέροντα της χώρας μου. Αυτό το χρωστάω κατά ένα πολύ μεγάλο ποσοστό στους καθηγητές μου στο Μεταπτυχιακό πρόγραμμα στις Διεθνείς Σπουδές. Αισθάνομαι πραγματική ευγνωμοσύνη για τις πολύτιμες γνώσεις που μου μετέδωσαν σε αυτό το σύντομο χρονικό διάστημα και για την δυνατότητα που μου έδωσαν να κατανοήσω την λειτουργία του διεθνούς συστήματος. Ομολογώ ότι οι ώρες στις αίθουσες διδασκαλίας περνούσαν πολύ πιο ευχάριστα απ' ότι ίσως περίμενα και αυτό το οφείλω στους καθηγητές μου. Η αγάπη μου πλέον για το πεδίο των διεθνών σχέσεων είναι δεδομένη.

Δεν υπάρχουν λέξεις να περιγράψουν το πόσο ευγνώμων είμαι στον άνθρωπο που με στήριξε όσο κανένας, που με προκαλούσε δημιουργικά όταν έπρεπε, που σήκωσε το μεγαλύτερο βάρος φροντίδας των δυο υιών μου και χωρίς την ανεκτίμητη βοήθειά του δεν θα ολοκληρωνόταν ποτέ αυτή η ακαδημαϊκή περιπλάνησή μου. Αυτός ο άνθρωπος δεν είναι άλλος από την σύζυγό μου, Αθηνά, την οποία υπερευχαριστώ για όσα έχει κάνει και για την τεράστια κατανόησή της.

Τέλος, θέλω να ευχαριστήσω μέσα από την καρδιά μου τον Ορφέα και τον Χριστόφορο, τους δυο γιους μου, που ήρθαν στον κόσμο ο μεν πρώτος όταν ξεκινούσα το μεταπτυχιακό πρόγραμμα, ο δε δεύτερος λίγο πριν το ολοκληρώσω. Τους ευχαριστώ για την μαγική ικανότητα που είχαν να με αποσπούν από την εργασία μου για παιχνίδια και βόλτες, στα οποία μετά χαράς ενέδιδα και τα οποία όπως αποδείχτηκε υπήρξαν καθοριστικά στην καθημερινή πνευματική αναζωογόνησή μου.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη	iv
Λίστα ακρωνυμίων	v
Ευχαριστίες	vi
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.....	vii

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Το αντικείμενο της μελέτης

1.1 Εισαγωγή	1
1.2 Σκοπός και σπουδαιότητα του θέματος	5
1.3 Μεθοδολογία, δομή και περιορισμοί	7

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Ιστορική διάσταση και σεχταρισμός

2.1 Ιστορική επισκόπηση	10
2.2 Οι παραδόσεις του Ουαχαμπισμού και του Σιιτισμού.....	13
2.2.1 Ουαχαμπισμός (Wahhabism)	13
2.2.2 Σιιτισμός (Shi'ism)	18
2.2.3 Ο σύγχρονος ρόλος του Ουαχαμπισμού και του Σιιτισμού	23
2.3 Το ζήτημα του <i>Hajj</i>	25

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η αυγή ενός νέου ψυχρού πολέμου στη Μ. Ανατολή

3.1 Ο δρόμος προς την Ισλαμική Επανάσταση και η αποτίμησή της.....	30
3.2 Ο πόλεμος Ιράν - Ιράκ	34
3.3 Η μετά Khomeini εποχή.....	37
3.4 Η κρατική δομή του Ιράν & της Σ. Αραβίας και η σημασία του πετρελαίου	41
3.4.1 Βασίλειο της Σαουδικής Αραβίας.....	41
3.4.2 Ισλαμική Δημοκρατία του Ιράν	43
3.4.3 Το πεδίο του πετρελαίου	46

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Η αντιπαλότητα Ιράν – Σ. Αραβίας τον 21^ο αιώνα

4.1 Η «Αραβική Άνοιξη» ως πεδίο ανταγωνισμού.....	50
4.2 Πολεμικές συγκρούσεις δι' αντιπροσώπων (proxy wars)	53
4.2.1 Η περίπτωση της Υεμένης	55
4.2.2 Η περίπτωση του Λιβάνου	59
4.2.3 Η περίπτωση της Παλαιστίνης	62
4.2.4 Η περίπτωση του Ιράκ.....	63
4.2.5 Η περίπτωση της Συρίας	67

4.2.6 Η περίπτωση του Μπαχρέν	69
4.3 Τα πυρηνικά και ο ανταγωνισμός στις ένοπλες δυνάμεις.....	72
4.3.1 Οι ένοπλες δυνάμεις.....	72
4.3.2 Το Ζήτημα του Πυρηνικού Προγράμματος του Ιράν	75
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Επίλογος	
Βιβλιογραφικές παραπομπές	85

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Το αντικείμενο της μελέτης

1.1 Εισαγωγή

Το υποσύστημα του Περσικού Κόλπου, που δημιουργήθηκε μετά την αποχώρηση των Βρετανών το 1971, περιλαμβάνει το Ιράν, το Ιράκ, την Σαουδική Αραβία και τα κράτη που ηγείται η τελευταία κατά κάποιο τρόπο (Κουβέιτ, Μπαχρέιν, Κατάρ, ΗΑΕ, Ομάν) και την Υεμένη. Η ισλαμική επανάσταση του 1979 στο Ιράν ενίσχυσε τον ανταγωνισμό μεταξύ Σαουδικής Αραβίας και Ιράν για την ηγεσία του ισλαμικού κόσμου, ωστόσο η ένταση των συγκρούσεων σε αυτό το υποσύστημα είναι πολύ μικρότερη σε σχέση π.χ. με την αραβοϊσραηλινή διαμάχη.¹ Θυμίζοντας το «Μεγάλο Παιχνίδι» που έλαβε χώρα στο Αφγανιστάν μεταξύ της Βρετανικής Αυτοκρατορίας και της τσαρικής Ρωσίας πριν από περισσότερα από εκατό χρόνια, η Σαουδική Αραβία και το Ιράν έχουν εμπλακεί στη δική τους πολυετή στρατηγική αντιπαλότητα για εξουσία και επιρροή στη Μέση Ανατολή², αντιπαλότητα που έχει την δυναμική να δημιουργήσει μεγάλες περιφερειακές επιπτώσεις που μπορούν να αλλάξουν την ισορροπία ισχύος στην περιοχή για τα επόμενα χρόνια.

Ο ανταγωνισμός μεταξύ Σαουδικής Αραβίας και Ιράν υφίσταται σε δύο επίπεδα: ιδεολογικό και γεωπολιτικό. Ο πρώτος τομέας σχετίζεται με το ζήτημα της εθνικής και θρησκευτικής ταυτότητας, καθώς ιστορικά, αφενός μεν οι σχέσεις μεταξύ Αράβων και Περσών υπήρξαν τεταμένες, αφετέρου δε παρότι δεν υπήρχαν θεμελιώδεις δογματικές θρησκευτικές διαφορές εκδηλώθηκε ένας σημαντικός σχεταριστικός ανταγωνισμός.³ Η Σαουδική Αραβία είναι ένα σουνιτικό μουσουλμανικό βασίλειο εθνοτικά Αράβων, ενώ το

¹ Τρία είναι τα περιφερειακά υποσυστήματα ασφαλείας που αλληλοεπιδρούν και αλληλοεπηρεάζονται στην περιοχή. Αρχικά είναι το υποσύστημα του Λεβάντε, το οποίο περιλαμβάνει το Ισραήλ, τις αραβικές γειτονικές χώρες (Αίγυπτος, Συρία, Λίβανος, Ιορδανία) και μη κρατικούς δρώντες (Hamas, PLO). Το δεύτερο είναι αυτό του Περσικού Κόλπου. Το τρίτο υποσύστημα είναι του Μαγρέμπ που αφορά τις σχέσεις ανάμεσα σε Λιβύη, Τυνησία, Αλγερία και Μαρόκο. Περισσότερα για την έννοια της περιφερειακής ασφάλειας στο Barry Buzan & Ole Waever, *“Regions and Powers: The Structure of International Security”*, Cambridge: Cambridge University Press (2003).

² Martin Reardon, *“Saudi Arabia, Iran and the ‘Great Game’ in Yemen”*, Al Jazeera, 26/03/2015, <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2014/09/saudi-arabia-iran-great-game-ye-201492984846324440.html>

³ Simon Mabon, *“Saudi Arabia and Iran: Power and Rivalry in the Middle East”*, I.B.Tauris, Λονδίνο, (2013), σελ. 3

Ιράν μια σιιτική ισλαμική δημοκρατία που κατοικείται από εθνοτικά Πέρσες, ωστόσο τα θρησκευτικά τους συναισθήματα είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με τις εθνικές ανησυχίες.

Στο πλαίσιο του δεύτερου τομέα ανταγωνισμού, η Ριάντ και η Τεχεράνη διεκδικούν την πρωτοκαθεδρία άσκησης επιρροής στην περιοχή του Περσικού Κόλπου και στην ευρύτερη Μέση Ανατολή, αξιώσεις που έγιναν ιδιαίτερα έντονες μετά το 2003 και την αποκαθίλωση του Ιράκ ως περιφερειακή δύναμη. Αυτός ο γεωπολιτικός ανταγωνισμός διαφαίνεται ακόμα και στην ονομασία που δίνουν στην θάλασσα που διαχωρίζει τις δύο χώρες, την οποία ονομάζουν Αραβικό Κόλπο και Περσικό Κόλπο αντίστοιχα. Η αξίωση της Τεχεράνης για την πρωτοκαθεδρία επιρροής στην περιοχή έγκειται στην πεποίθησή της ότι το Ιράν είναι ένα «φυσικό» κράτος, η ιστορία του οποίου ξεκινά γύρω στο 700 π.Χ., σε αντίθεση με πολλά κράτη της Μ. Ανατολής που δημιουργήθηκαν πολλούς αιώνες αργότερα από αποικιακές δυνάμεις. Στον γεωπολιτικό ανταγωνισμό εντάσσεται και η οικονομική αντιπαλότητα καθώς αμφότερες αποτελούν τους βασικούς προμηθευτές πετρελαίου και φυσικού αερίου, τόσο στη Μ. Ανατολή όσο και σε ολόκληρο τον κόσμο.⁴

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1960 και της δεκαετίας του 1970 οι δύο χώρες βρίσκονταν σε μια στρατηγική συμμαχία με σημαντικές αλληλεπιδράσεις πολιτικές, στρατιωτικές και ασφάλειας. Η Δύση, και ειδικότερα οι ΗΠΑ, χρησιμοποίησαν αυτά τα δύο κράτη για να αποτρέψουν την επιρροή του σοβιετικού κομμουνισμού στη Μέση Ανατολή. Η αλλαγή που ακολούθησε την Ισλαμική Επανάσταση το 1979 επηρέασε σοβαρά τα συμφέροντα και τις φιλοδοξίες της Δύσης και των ΗΠΑ στη Μέση Ανατολή και επίσης αιφνιδίασε κάποιους συμμάχους, μεταξύ των οποίων και η Σαουδική Αραβία. Οι σχέσεις μεταξύ Τεχεράνης και Ριάντ τότε εισήλθαν σε ένα νέο στάδιο γεμάτο δυσπιστία και εχθρότητα.⁵ Η ίδρυση της πρώτης ισλαμικής (σιιτικής)⁶ κυβέρνησης στο Ιράν το 1979, μετά την κατάρρευση του καθεστώτος του Mohammad Reza Pahlavi (1941 – 1979), έθεσε υπό αμφισβήτηση το status quo της περιοχής αλλά και του διεθνούς συστήματος συνολικά, δεδομένου ότι πήγαζε από μια ιδεολογική και επαναστατική βάση, που έμελε να καθορίσει

⁴ Simon Mabon, *ό.π.*, σελ. 4

⁵ Alison Jackson, “*This is why Saudi Arabia and Iran don’t like each other*”, Global Post – PRI, Βοστώνη, 20/01/2014, <https://www.pri.org/stories/2014-01-22/why-saudi-arabia-and-iran-dont-each-other>

⁶ Το 1501 για πρώτη φορά οι δωδεκαδικοί σίιτες γίνονται επίσημη κρατική θρησκεία του Ιράν. Ως τότε το Ιράν ήταν σουνιτικό και οι σίιτες αποτελούσαν μικρή μόνο μειοψηφία. Περισσότερα στο Κεφάλαιο 2 και αναλυτικότερα στο: Αγγελική Ζιάκα, «*Το σιιτικό Ισλάμ. Οι κοινωνικές και πολιτικές του προεκτάσεις στη Μέση Ανατολή*», εκδ. Κορηλία Σφακιανάκη, (2004).

την εξωτερική πολιτική του Ιράν τα επόμενα χρόνια αλλά και να προκαλέσει την αντίδραση όλου του αραβικού κόσμου συμπεριλαμβανομένης της Σαουδικής Αραβίας.

Η αντιπαλότητα που αναπτύχθηκε μεταξύ της Ριάντ και της Τεχεράνης μετά το 1979 επηρεάστηκε από πέντε παράγοντες: 1) την σεχταριστική κατανόηση του Ισλάμ, 2) την πολιτική σχέση με τις ΗΠΑ και τη Δύση, 3) την ηγεμονία στον Περσικό Κόλπο, 4) την αύξηση της επιρροής στην Μέση Ανατολή γενικά και 5) τον ανταγωνισμό μέσα στον ΟΡΕC. Ένα από τα χαρακτηριστικά αυτής της αντιπαλότητας είναι το γεγονός ότι η στρατιωτική ισχύς δεν είναι το βασικό εργαλείο που χρησιμοποιούν αμφότερες οι χώρες μιας και δεν υπάρχει απευθείας στρατιωτική αντιπαράθεση. Ενώ η Σαουδική Αραβία προσπαθεί, συνήθως, να επηρεάσει τους γείτονές της χρησιμοποιώντας την οικονομική της ισχύ και τη διπλωματία, το Ιράν είναι πολύ πιο πρόθυμο να χρηματοδοτήσει ριζοσπαστικές πολιτοφυλακές σε κράτη που έχουν αδύναμες κεντρικές κυβερνήσεις και μεγάλες σιιτικές κοινότητες.⁷

Την δεκαετία του 1980 η Σαουδική Αραβία υποστήριξε το Ιράκ στον αιματηρό οκταετή πόλεμο με το Ιράν. Ενώ ο πόλεμος βρισκόταν σε εξέλιξη, το 1987, η Σαουδαραβική αστυνομία συγκρούστηκε με Ιρανούς προσκυνητές στη Μέκκα, με αποτέλεσμα περίπου 400 άνθρωποι να χάσουν τη ζωή τους, οι περισσότεροι εκ των οποίων ήταν Ιρανοί σιίτες. Ως αντίποινα, Ιρανοί διαδηλωτές επιτέθηκαν στις πρεσβείες της Σαουδικής Αραβίας και του Κουβέιτ και ένας Σαουδάραβας διπλωμάτης σκοτώθηκε. Ο Ανώτατος Ηγέτης του Ιράν, ο Αγιατολάχ Ruhollah Khomeini, δήλωσε ότι η βασιλική οικογένεια της Σαουδικής Αραβίας ήταν μια ομάδα αιρετικών και κάπως έτσι οι διπλωματικές σχέσεις διακόπηκαν για τα επόμενα χρόνια.

Ο θάνατος του Khomeini σηματοδότησε μια μεταβατική περίοδο και το ξέσπασμα του πολέμου του Κόλπου μετατόπισε την ισορροπία ισχύος υπέρ του Ιράν. Η έναρξη του πολέμου και η εμφάνιση των Πρώην Σοβιετικών Δημοκρατιών προσέδωσαν πρόσθετη στρατηγική σημασία στη θέση του Ιράν στην περιοχή. Επιπλέον, η Τεχεράνη μπορούσε πλέον να νιώθει «δικαιωμένη» ενώπιον της διεθνούς κοινότητας για τον ισχυρισμό της ότι κύρια απειλή για την περιοχή ήταν το Ιράκ και ότι ακόμα και με μια περιθωριοποίηση του Ιράν, τα κράτη του GCC συνεχίζουν να είναι ευάλωτα από άποψη ασφάλειας. Η συνολική στάση και η πολιτική που ακολούθησε η Τεχεράνη κατά την κρίση αυτή άνοιξε τον δρόμο

⁷ W. Andrew Terrill, *“The Saudi-Iranian Rivalry and the Future of Middle East Security”*, U.S. Army War College, Strategic Studies Institute, (2011), σελ.57-58

για νέους δεσμούς με τους Άραβες γείτονες. Καθοριστική ήταν η συνεισφορά των δύο προέδρων του Ιράν Akbar Hashemi Rafsanjani και Seyyed Mohammad Khatami, οι οποίοι εργάστηκαν διαδοχικά προσπαθώντας να βελτιώσουν την εικόνα και τη θέση της χώρας διεθνώς. Αυτό είχε αντίκτυπο και στις σχέσεις με την Σαουδική Αραβία με αποκορύφωμα την σύναψη συμφωνίας ασφαλείας μεταξύ των δύο χωρών το 2001.

Το Ιράν και η Σαουδική Αραβία κατάφεραν να διατηρήσουν τις αναγεννημένες σχέσεις τους μέχρι το 2005, όταν άρχισαν να επανεμφανίζονται επιδιώξεις ηγεμονικού ανταγωνισμού εκ μέρους της Τεχεράνης. Κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών, έχουν προκύψει δύο σημεία θεμελιώδους διαφωνίας μεταξύ των καθεστώτων του Ιράν και της Σαουδικής Αραβίας: η πυρηνική απελευθέρωση της Τεχεράνης και η ανταπόκριση των δύο κρατών στην αραβική άνοιξη στο εσωτερικό και στο εξωτερικό τους.⁸

Οι συνομιλίες για το πυρηνικό πρόγραμμα και εν τέλει η επίτευξη της συμφωνίας, μαρτυρούσαν μια νέα προσέγγιση ΗΠΑ – Ιράν, γεγονός που ανησυχούσε ιδιαίτερα το Ισραήλ και τη Σαουδική Αραβία καθώς είχε τη δυναμική να αλλάξει ριζικά το στρατηγικό περιβάλλον στο οποίο βασιζόνταν η εξωτερική πολιτική του Τελ Αβίβ και της Ριάντ τις τελευταίες δεκαετίες. Η στρατηγική τους αξία για τις ΗΠΑ ήταν πιθανό να μειωνόταν καθώς θα βελτιώνονταν οι σχέσεις με το Ιράν, συνεπώς προτιμούσαν να βλέπουν τις σχέσεις Τεχεράνης - Ουάσιγκτον να συνεχίζουν να είναι τεταμένες και ανταγωνιστικές.⁹ Σε μια προσπάθεια εξισορρόπησης η Σαουδική Αραβία εκδήλωσε την επιθυμία της να εμπλακεί σε ειρηνικές πυρηνικές δραστηριότητες. Πράγματι, το GCC ξεκίνησε την ανάπτυξη ενός ειρηνικού προγράμματος πυρηνικής ενέργειας και τον Μάιο του 2008, η Σαουδική Αραβία υπέγραψε μνημόνιο με τις Η.Π.Α. για συνεργασία στον τομέα της πυρηνικής ενέργειας ενώ παράλληλα, εξέταζε μια πολιτική πυρηνική συνεργασία με τη Γαλλία.¹⁰

Το δεύτερο σημείο ανταγωνισμού αυτή την περίοδο υπήρξαν οι αντικαθεστωτικές διαμαρτυρίες υπέρ της δημοκρατίας του 2011, εξαιτίας των οποίων άλλαξαν τα καθεστώτα στις αραβικές χώρες της Τυνησίας, της Αιγύπτου, της Λιβύης και της Υεμένης και οι οποίες πυροδότησαν μαζικές διαμαρτυρίες και εξεγέρσεις σε πολλές άλλες χώρες του αραβικού κόσμου όπως το Μαρόκο, την Αλγερία τα παλαιστινιακά εδάφη, την Ιορδανία, το Λίβανο, τη

⁸ Ben Rich, “*Gulf War 4.0: Iran, Saudi Arabia and the complexification of the Persian Gulf equation*”, *Islam and Christian-Muslim Relations*, Vol. 23, No 4, (2012), σελ. 474

⁹ Mohammed Ayoob, “*The Iranian Nuclear Deal: Long-Term Implications for the Middle East*”, *Insight Turkey*, vol. 17 N°3, (2015), σελ. 46

¹⁰ Kate Amlin, “*Will Saudi Arabia Acquire Nuclear Weapons?*”, *Nuclear Threat Initiative* (2008), <https://www.nti.org/analysis/articles/will-saudi-acquire-nuclear-weapons/>

Συρία, το Μπαχρέιν, το Κατάρ, το Κουβέιτ, τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα και τη Σαουδική Αραβία. Αυτή η λεγόμενη «Αραβική Άνοιξη» του 2011 κλιμάκωσε την αντιπαλότητα Ριάντ - Τεχεράνης, εκτροχιάζοντας περαιτέρω την εύθραυστη σταθερότητα και ασφάλεια της περιοχής. Η Σαουδική Αραβία και το Ιράν δεν τήρησαν σταθερή στάση απέναντι στις εξεγέρσεις αυτές και υποστήριξαν αντιμαχόμενες πλευρές προσβλέποντας σε ανάπτυξη σχέσεων με την διάδοχη κατάσταση στις εκάστοτε χώρες, επιδιώκοντας έτσι να διατηρήσουν τις σφαίρες επιρροής τους στην περιοχή. Η εμπλοκή των δύο χωρών και η εκμετάλλευση των κενών ασφαλείας που δημιουργήθηκαν, εκδηλώθηκε σε μια σειρά από έμμεσες συγκρούσεις δι' αντιπροσώπων (proxies) οξύνοντας το γενικότερο κλίμα καχυποψίας και ανταγωνισμού μεταξύ αυτών των δύο ηγεμονικών δυνάμεων της περιοχής.

Ο όρος «ψυχρός πόλεμος» περιγράφει τον ανταγωνισμό που δεν εκδηλώνεται με άμεση στρατιωτική μάχη, αλλά περιλαμβάνει αντιπαραθέσεις μέσω πολιτικών ελιγμών, στρατιωτικών συνασπισμών, κατασκοπείας, προπαγάνδας, συγκέντρωση όπλων, οικονομική βοήθεια και πολέμους δι' αντιπροσώπων (proxy wars).¹¹ Ο ανταγωνισμός Σαουδικής Αραβίας και Ιράν ικανοποιεί αυτές τις συνθήκες ώστε να μπορεί να χαρακτηριστεί ως «ψυχρός πόλεμος». Λαμβάνοντας, δε, υπόψη το γεγονός ότι περίπου το 60% των παγκόσμιων αποθεμάτων πετρελαίου βρίσκονται στην περιοχή αυτή, μία από τις πιο ασταθείς του κόσμου, τοποθετεί αυτή την αντιπαράθεση στην κορυφή των περιφερειακών ηγεμονικών συγκρούσεων από άποψη σημασίας και διεθνών επιπτώσεων.

1.2 Σκοπός και σπουδαιότητα του θέματος

Το ζήτημα των συγκρούσεων στη Μέση Ανατολή είναι ένα θέμα που εμφανίζεται ξανά και ξανά στον κόσμο της διεθνούς πολιτικής. Η σύγκρουση Παλαιστίνης - Ισραήλ είναι η μακροβιότερη που γνώρισε η περιοχή και μια από τις διαμάχες με τη μεγαλύτερη διάρκεια παγκοσμίως. Τις τελευταίες δύο δεκαετίες η Μέση Ανατολή γνώρισε επίσης τρεις πολεμικές συγκρούσεις στον Περσικό Κόλπο: τον πόλεμο Ιράν-Ιράκ (1980-1988), τον πόλεμο του Κόλπου (1990-1991) και την Επιχείρηση «Ιρακινή Ελευθερία» (2003-2011). Στις, δε, δύο τελευταίες συμμετείχε μεγάλος αριθμός διεθνών δρώντων. Παρόλο που το Ιράκ υπήρξε μείζων παίκτης και στους τρεις πολέμους, το Ιράν και η Σαουδική Αραβία επηρέασαν

¹¹ "The Cold War", John F. Kennedy Presidential Library & Museum, <https://www.jfklibrary.org/learn/about-jfk/jfk-in-history/the-cold-war>

σημαντικά την πορεία τους παρουσιάζοντας έτσι, κατά κάποιο τρόπο, τις προθέσεις τους για την ευρύτερη περιοχή. Αυτοί οι πόλεμοι, οι περιφερειακές ζώνες συγκρούσεων που περιβάλλουν την περιοχή όπως το Αφγανιστάν, ο Καύκασος και το Κέρασ της Αφρικής, καθώς και η μόνιμη συγκρουσιακή κατάσταση που επικρατεί στον Περσικό Κόλπο δικαιολογούν την ανάγκη μελέτης των σχέσεων Ιράν - Σαουδικής Αραβίας.

Προκειμένου κανείς να κατανοήσει τις πλήρεις επιπτώσεις της αντιπαλότητας Σ. Αραβίας - Ιράν, είναι σημαντικό να κατανοήσει τη δυναμική που αναπτύσσεται μεταξύ τους και το πώς οι δυο αυτές χώρες πολιτικοποιούν τις εντάσεις υποστηρίζοντας *proxies* και ενθαρρύνοντας τον σεχταρισμό. Ειδικά, ο θρησκευτικός και ιδεολογικός ανταγωνισμός περιπλέκει ακόμη περισσότερο την αντιπαλότητα, καθώς οι φιλοδοξίες για ηγεσία του ισλαμικού κόσμου αλληλεπικαλύπτονται με τον στρατηγικό και γεωπολιτικό ανταγωνισμό. Η αντιπαλότητα μεταξύ Σ. Αραβίας και Ιράν πλήττει την ασφάλεια, τη σταθερότητα και την οικονομική ανάπτυξη ολόκληρης της περιοχής της Μέσης Ανατολής, ενώ οι επιπτώσεις της αποσταθεροποίησης αυτής στο διεθνές σύστημα είναι εξίσου επικίνδυνες και πρέπει να λαμβάνονται υπόψη.

Οι σχετικά πρόσφατες Αραβικές εξεγέρσεις δημιούργησαν προβλήματα τόσο στο Ιράν όσο και στη Σαουδική Αραβία, εντείνοντας παράλληλα την περιφερειακή μάχη για την ηγεμονία. Είναι ξεκάθαρο ότι ο αυξανόμενος αυτός ανταγωνισμός τους, υπονομεύει την περιφερειακή σταθερότητα, αυξάνει την αβεβαιότητα για το επιχειρηματικό κλίμα και αποδυναμώνει την ικανότητα του OPEC να επηρεάζει τις τιμές του πετρελαίου.

Υπάρχουν πολυάριθμες μελέτες σχετικά με τις σχέσεις Ιράν - Σ. Αραβίας και το ζήτημα της περιφερειακής ισορροπίας ισχύος ή την ιδεολογική τους αντιπαλότητα. Στην παρούσα εργασία, ο συγγραφέας, επιδιώκει να τεκμηριώσει ότι η θρησκεία και η ιδεολογία να μεν χρησιμοποιούνται ως μέσα για νομιμοποίηση των κρατικών πολιτικών και κινητοποίηση των λαών, παρόλα αυτά δεν αποτελούν διαμορφωτικό παράγοντα στις ρεαλιστικές προσεγγίσεις που έχουν επιλέξει να υιοθετήσουν αμφότερες οι χώρες. Είναι τα εθνικά συμφέροντα που οδηγούν τη Ριάντ και την Τεχεράνη στην επιδίωξη της ηγεμονίας στην περιοχή, την οποία ωστόσο φιλοδοξούν να επιτύχουν και άλλες κρατικές ή μη-κρατικές οντότητες. Συνεπώς, η μελέτη αυτή φιλοδοξεί να επισημάνει ότι οι σχέσεις μεταξύ Ιράν και Σ. Αραβίας καθορίζονται κατά βάση από τις τοπικές ανησυχίες για θέματα ισορροπίας ισχύος και περιφερειακής ασφάλειας. Επιπροσθέτως, στόχος είναι η προσεκτική άντληση γεγονότων και στοιχείων που αφορούν το Ιράν και τη Σ. Αραβία μέσα από έναν τεράστιο όγκο πληροφοριών, καθώς και να εξετάσει τις πολιτικές τους σχέσεις και ενέργειες προς τα άλλα

κράτη της Μέσης Ανατολής, ευελπιστώντας να βοηθήσει τους αναγνώστες να κατανοήσουν την τρέχουσα πραγματικότητα που περιβάλλει την ιστορία, την πολιτική και την ταυτότητα της Μέσης Ανατολής, εστιάζοντας σαφώς στην ηγεμονική αντιπαλότητα μεταξύ Σ. Αραβίας και Ιράν.

Η έννοια της ηγεμονίας έχει εξεταστεί διεξοδικά στον τομέα των διεθνών σχέσεων. Έχει περιγραφεί ως η δύναμη ενός κράτους έναντι άλλου, η άσκηση της ηγεσίας επί μιας μικρής ή μεγάλης ομάδας κρατών, επί ενός πόλου μικρού ή μεγάλου του διεθνούς συστήματος. Προκύπτει κυρίως από την υπεροχή ισχύος που παρουσιάζει το ηγεμονικό κράτος και ως αποτέλεσμα, είτε της άσκησής της, είτε συγκυριών του διεθνούς συστήματος. Η ανάληψη και άσκηση της ηγεμονίας συχνά συνοδεύεται από μια ιδεολογία περί των ισχυρών που ηγεμονεύουν αλλά και των αδυνάμων που ηγεμονεύονται. Η άποψη αυτή συμπληρώνεται ενισχύεται με την πίστη περί εκπλήρωσης μιας ιστορικής ή θείας αποστολής και χρέους¹². Περαιτέρω, ο Keohane συνδέει την ηγεμονία με τους πόρους στον ορισμό που της δίνει ως την «υπεροχή υλικών πόρων»¹³. Τέλος, είναι βασικό να εξετάσουμε πόσο ακριβές είναι το πλαίσιο του ψυχρού πολέμου στην ανάλυση της σχέσης Σαουδικής Αραβίας και Ιράν και κατά πόσο αυτή η αντιπαλότητα φέρει χαρακτηριστικά ενός τέτοιου πολέμου.

Δέον να αναφερθεί ότι η παρούσα δεν αποτελεί ιστοριογραφία. Έχουν χρησιμοποιηθεί ιστορικά στοιχεία που εξυπηρετούσαν τον σκοπό της έρευνας, δηλαδή στοιχεία όπου ήταν εμφανής η αλληλεπίδραση των δύο χωρών ή στοιχεία τα οποία αιτιολογούσαν μελλοντικές πολιτικές που ακολούθησαν, ωστόσο δεν ακολουθείται μια γραμμική ιστορική λογική.

1.3 Μεθοδολογία, δομή και περιορισμοί

Το υλικό που συγκεντρώθηκε και μελετήθηκε για την παρούσα εργασία προέρχεται από διάφορες πηγές. Ο όγκος των πληροφοριών αντλήθηκε από πλήθος συγγραμμάτων και δημοσιεύσεων εμπειρογνομόνων της Μέσης Ανατολής και των διεθνών σχέσεων, κυβερνητικά έγγραφα καθώς και από άρθρα εφημερίδων και επιστημονικών περιοδικών που καλύπτουν τα ιστορικά γεγονότα και τις διπλωματικές σχέσεις των δύο χωρών. Τέλος,

¹² Ηλίας Κουσκουβέλης, «Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις», Εκδόσεις Ποιότητα, (2010), σελ. 192-193

¹³ Robert O. Keohane, “*After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*”, Princeton University Press (1984), σελ. 32

βασικές πληροφορίες έχουν αντληθεί από εκθέσεις σημαντικών διεθνών think tanks και διαδικτυακών ειδησεογραφικών πρακτορείων όσον αφορά τρέχοντα γεγονότα και εξελίξεις επί του θέματος.

Υπήρξαν τρεις περιορισμοί που επηρέασαν την έρευνα. Καταρχάς ο συγγραφέας δεν ήταν σε θέση να χρησιμοποιήσει βιβλιογραφία στην αραβική ή περσική γλώσσα (Φαρσί) και παρά το γεγονός ότι υπάρχει η τεχνολογία για άμεση διερμηνεία, το αποτέλεσμα θα ήταν επισφαλές, κατά συνέπεια κρίθηκε σκόπιμο να μην τεθεί σε κίνδυνο η αξιοπιστία της έρευνας που παρουσιάζεται εδώ. Ο δεύτερος περιορισμός αφορά την προσπάθεια απομόνωσης του διπόλου Ιράν – Σαουδικής Αραβίας ώστε να επικεντρωθεί η μελέτη στις δύο αυτές χώρες, αν και λόγω της πολυπλοκότητας του εγχειρήματος αυτού, σε κάποιες περιπτώσεις ήταν αναπόφευκτο να συμπεριληφθεί και ο εξωτερικός παράγοντας, δηλαδή ο ρόλος τρίτων δυνάμεων, για να μπορέσει ο αναγνώστης να κατανοήσει το πλήρες εύρος της κατάστασης. Ο τρίτος περιορισμός σχετίζεται με τον τεράστιο όγκο των δεδομένων που ο ερευνητής έπρεπε να μελετήσει επιλέγοντας αυτά που ήταν απαραίτητα για την επίτευξη του στόχου της εργασίας.

Στο στάδιο σχεδιασμού αυτής της μελέτης, ο ερευνητής επέλεξε να κατηγοριοποιήσει βασικούς τομείς έκφρασης της αντιπαλότητας των δύο εξεταζόμενων χωρών όπως π.χ. εξωτερική πολιτική, εγχώρια πολιτική, πετρελαϊκός παράγοντας, σεχταρισμός και λοιπές αλληλεπιδράσεις. Στη συνέχεια, επικεντρώθηκε στην επισήμανση δεδομένων σχετικά με την σχέση μεταξύ του Ιράν και της Σαουδικής Αραβίας, που εμπίπτουν στις κατηγορίες αυτές, κάτι που επέτρεψε τον συγγραφέα να φιλτράρει δεδομένα που δεν αφορούσαν άμεσα την αντιπαλότητα.

Ως προς τη δομή, η εργασία αποτελείται από πέντε κεφάλαια. Εξαιρουμένου του παρόντος εισαγωγικού, το δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζει ένα σύντομο ιστορικό πλαίσιο μέσα στο οποίο διαμορφώθηκαν οι σχέσεις Ιράν - Σαουδικής Αραβίας, τόσο πριν όσο και μετά την Ισλαμική Επανάσταση. Στο ίδιο πλαίσιο εξετάζεται διεξοδικά το ζήτημα της σεχταριστικής αντιπαλότητας ανατρέχοντας στην ίδια την εμφάνιση του ουαχαμπισμού και του σιιτισμού που εκπροσωπούνται από την Σαουδική Αραβία και το Ιράν αντίστοιχα. Το κεφάλαιο κλείνει με μια επισκόπηση του ζητήματος του *hajj* και πως αυτό έχει ενταχθεί στο πεδίο αντιπαράθεσης των δύο χωρών.

Το τρίτο κεφάλαιο εξετάζει την ανάπτυξη των συνθηκών του ψυχρού πολέμου Ιράν και Σαουδικής Αραβίας ξεκινώντας από τις καταστάσεις που οδήγησαν στην Ισλαμική Επανάσταση του 1979. Γίνεται μια αποτίμηση της Επανάστασης και στη συνέχεια εστιάζει

στον οχταετή πόλεμο του Ιράν και του Ιράκ που υπήρξε καθοριστικός για την διαμόρφωση μελλοντικών πολιτικών και σχέσεων με την Ριάντ. Το κεφάλαιο αγγίζει τα σημεία διαμάχης και συνεργασίας στις σχέσεις Τεχεράνης - Ριάντ κατά την μετά Khomeini περίοδο και κλείνει με την εξέταση της σύγχρονης δομής διοίκησης και της σημασίας του μαύρου χρυσού για αμφότερες.

Η αντιπαλότητα που γιγαντώθηκε μετά το 2003 και τις Αραβικές Εξεγέρσεις του 2011 αποτελεί το αντικείμενο μελέτης του τέταρτου κεφαλαίου. Η ανάλυση ξεκινά με την αξιολόγηση και αντιμετώπιση της Αραβικής Άνοιξης από τις δύο χώρες και στη συνέχεια επικεντρώνεται στην περιπτωσιολογική εξέταση των *proxy wars*. Η έρευνα ολοκληρώνεται με το ζήτημα του πυρηνικού προγράμματος και την κατάσταση των συμβατικών ενόπλων δυνάμεων των δύο χωρών. Τέλος, στον επίλογο γίνεται απόπειρα σύνοψης και εξαγωγής συμπερασμάτων από την βιβλιογραφία που μελετήθηκε.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Ιστορική διάσταση και σεχταρισμός

2.1 Ιστορική επισκόπηση

Η κουλτούρα της Μέσης Ανατολής είναι βαθιά ενσωματωμένη στην ιστορία της. Η περιοχή κοιτάζει προς το παρελθόν για να καθορίσει και να εξηγήσει τις παρούσες καταστάσεις και η ιστορία χρησιμοποιείται ως οδηγός για τις μελλοντικές εξελίξεις. Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της ευρύτερης περιοχής της Μ. Ανατολής είναι οι διαδοχικές διαδικασίες οικοδόμησης των κρατικών οντοτήτων, που οδήγησαν σε επαναπροσδιορισμό των συνόρων αρκετές φορές, με αποτέλεσμα να υπάρχει έλλειψη συνοχής μεταξύ του κράτους και του έθνους στα σύγχρονα κράτη της περιοχής και την εμφάνιση ενός «μωσαϊκού ταυτοτήτων».¹⁴

Τα πρώτα χρόνια των σχέσεων Σαουδικής Αραβίας - Ιράν παρέχουν σημαντικά στοιχεία για τις ρίζες και τα αίτια της αντιπαλότητάς τους, ενώ αξιολογώντας παράλληλα την διαδικασία οικοδόμησής τους, μπορούμε να εντοπίσουμε το υπόβαθρο τόσο των περιόδων που υπήρχε συγκρουσιακή διάθεση όσο και αυτών που υπήρχε σαφής ευθυγράμμιση και αμοιβαία κατανόηση, αν όχι συνεργασία.

Η ιστορία αυτής της αραβο-περσικής σύγκρουσης χρονολογείται από τον 7^ο αιώνα και την κατάκτηση της Περσίας από τους αραβικούς στρατούς, με αποτέλεσμα την εξάπλωση του Ισλάμ στην Περσία. Αυτή ήταν και η πρώτη ασήμαντη μεν για το παρόν σύγκρουση, αλλά ενδεικτική της σχέσης των δύο λαών από την απαρχή της. Δέον να αναφερθεί ότι παρόλο που ταυτόχρονα με την επιβολή του σουνιτικού Ισλάμ στην Περσία αναδύθηκε και ο σιιτισμός, η επιλογή του σιιτικού δόγματος πραγματοποιήθηκε τον 17^ο αιώνα από τη δυναστεία Σαφαβιδών (Safavid).¹⁵

Από την αρχή, η αντίληψη του Ιράν για την Σαουδική Αραβία και αντίστροφα ήταν σε μεγάλο βαθμό επηρεασμένη από τις πολιτιστικές και θρησκευτικές τους διαφορές. Το Ιράν έβλεπε τους Άραβες ως κατώτερους, με εξαίρεση τους Αιγύπτιους οι οποίοι είχαν εξίσου μακραίωνα και πλούσιο πολιτισμό. Οι Σαουδάραβες από την άλλη, θεωρούσαν τους

¹⁴ Simon Mabon, "Saudi Arabia and Iran: Power and Rivalry in the Middle East", ό.π., σελ 107

¹⁵ Athina Tzemprin, Jugoslav Josic & Henry Lambare, "The Middle East Cold War: Iran – Saudi Arabia and the Way Ahead", Croatian Political Science Review, Vol. 52, N°4-5, (2015), σελ. 189

Πέρσες μη-Αραβες και αιρετικούς εξαιτίας του διαφορετικού δόγματος (σιιτισμός). Ωστόσο, η θρησκευτική τους αντιπαλότητα θεωρήθηκε δευτερεύων ζήτημα, καθώς κυρίαρχη ανησυχία τους την περίοδο μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ήταν η παγίωση της κρατικής τους οντότητας.¹⁶

Το 1924, ο Abdulaziz al-Saud κατέλαβε τη Μέκκα, το πιο ιερό μέρος στο Ισλάμ και μέχρι το 1932 συνένωσε τα δύο βασίλεια των Hejaz και Nejd, ιδρύοντας έτσι το 3^ο κράτος των Saud, το Βασίλειο της Σαουδικής Αραβίας. Είχε προηγηθεί το 1744 η ίδρυση του 1^{ου} κράτους των Saud (το Εμιράτο της Diriyah), το οποίο ουσιαστικά διαλύθηκε έπειτα από την εκστρατεία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και το 1824 η ίδρυση του 2^{ου} κράτους των Saud (το Εμιράτο του Nejd), το οποίο λόγω εσωτερικών προστριβών τελικά έπεσε στα χέρια του οίκου των Rashid το 1891.

Στο Ιράν δεν, τη δεκαετία του 1920, ένας στρατιωτικός με το όνομα Reza Khan ανέβηκε σταδιακά στην ιεραρχία της χώρας και το 1925, κήρυξε πραξικόπημα με την υποστήριξη των Βρετανών, ανατρέποντας τη δυναστεία των Qajar. Ο Reza Khan ακολούθησε μια αντίθετη προσέγγιση σε σχέση με τον Ibn al-Saud για την εδραίωση της κρατικής κυριαρχίας. Εμπνευσμένος από την δυτικοποίηση της Τουρκίας από τον Κεμάλ Ατατούρκ, ανέλαβε να μεταμορφώσει ριζικά το Ιράν, θεωρώντας ότι οι θρησκευτικές παραδόσεις κράτησαν τη χώρα πίσω και την άφησαν ευάλωτη σε ξένη κατοχή και κυριαρχία. Αμφισβήτησε το σιιτικό θρησκευτικό οικοδόμημα και ίδρυσε μια κεντρική κυβέρνηση ανοικοδομώντας ταυτόχρονα τον ιρανικό στρατό.

Το Ιράν και η Σαουδική Αραβία είχαν την πρώτη τους διπλωματική συνδιαλλαγή όταν ο ηγέτης του Ιράν, ο Reza Shah, θέλοντας να εξασφαλίσει ότι το ετήσιο προσκύνημα στη Μέκκα θα διεξαγόταν ομαλά για τους Ιρανούς πιστούς, προσφέρθηκε να διαμεσολαβήσει μεταξύ του Abdulaziz και του βασιλιά της Hejaz κατά τη διάρκεια της πολιορκίας της Τζέντα το 1925. Οι δύο χώρες ανέπτυξαν πολιτικούς δεσμούς το 1928, τρία χρόνια μετά την ανάληψη του θρόνου από τον Reza Pahlavi και δύο χρόνια μετά την ανακήρυξη του Abdulaziz ως βασιλιά της Σαουδικής Αραβίας. Πέρα από κάποιες διαδικαστικές λεπτομέρειες για το προσκύνημα και ήσσοнос σημασίας θέματα προσδιορισμού των συνόρων τους, οι δύο χώρες δεν επεκτάθηκαν σε άλλα ζητήματα.

Η περίοδος από το 1925, και την προσάρτηση της επαρχίας Χουζιστάν στην Περσία, μέχρι και την Ισλαμική Επανάσταση του 1979, υπήρξε περίοδος σημαντικών εντάσεων

¹⁶ Henner Furtig, *Iran's Rivalry with Saudi Arabia between the Gulf Wars*, Ithaca Press: Durham Middle East Monographs Series, (2002), σελ. 15

μεταξύ αυτών των δύο κρατών, κυρίως λόγω εδαφικών διαφορών με σπουδαιότερο θέμα το ζήτημα του Μπαχρέιν που εξετάζεται σε άλλο σημείο του παρόντος συγγράμματος, αλλά και μια εποχή φιλίας και συνεργασίας. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι το 1929 η Σ. Αραβία και το Ιράν υπέγραψαν την Συνθήκης Φιλίας, η οποία καθόρισε τις βασικές αρχές για την καθιέρωση πολιτικών, διπλωματικών και εμπορικών σχέσεων μεταξύ των δύο χωρών. Υπήρξε μια περίοδος έντασης την δεκαετία του 1950, ειδικά μετά την υπογραφή του Συμφώνου της Βαγδάτης από το Ιράν, ωστόσο οι διμερείς σχέσεις ενδυναμώθηκαν όταν συνειδητοποίησαν τις σημαντικές επιπτώσεις που συνδέονταν με την επικείμενη απόσυρση των βρετανικών δυνάμεων στα τέλη της δεκαετίας του 1960.

Από το 1964, όταν στο θρόνο της Σ. Αραβίας ανήλθε ο βασιλιάς Faisal, και έπειτα, οι δύο χώρες κατάφεραν να επιλύσουν ζητήματα όπως η υφαλοκρηπίδα και οι υπόγειοι πόροι του Περσικού Κόλπου. Ειδικά μετά την οριστική αποχώρηση των Βρετανών, που πραγματοποιήθηκε τελικά το 1971, και μέχρι το ξέσπασμα της Ισλαμικής Επανάστασης οι σχέσεις των δυο χωρών έφτασαν, ιστορικά, στο ζενίθ τους. Το επιστέγασμα των εξαιρετικών τους σχέσεων υπήρξε η αναγνώρισή τους ως προστάτες της νομιμότητας και της τάξης της περιοχής αλλά και βασικοί προστάτες των συμφερόντων των Η.Π.Α. μέσα από την στρατηγική των «Δίδυμων Πυλώνων», που εφαρμόστηκε στο πλαίσιο του δόγματος Νίξον. Μάλιστα, λόγω της σημαντικής γεωστρατηγικής του θέσης πλησίον της Σοβιετικής Ένωσης, το Ιράν αποτελούσε τον βασικό πυλώνα. Βεβαίως όπως αποδείχτηκε η συγκεκριμένη στρατηγική των Η.Π.Α. απέτυχε να εντοπίσει την εσωτερική δυναμική που αναπτυσσόταν στο Ιράν και κορυφώθηκε με την Ισλαμική Επανάσταση του 1979.

Αξίζει να αναφερθεί ότι το κενό ισχύος που δημιουργήθηκε μετά τη βρετανική απόσυρση, οδήγησε τα μικρότερα αραβικά κράτη της περιοχής να αναζητήσουν εταίρους για να εξασφαλίσουν την ασφάλειά τους, έναν ρόλο που η Σαουδική Αραβία ήταν πρόθυμη να αναλάβει περιλαμβάνοντας αυτά τα κράτη στη σφαίρα επιρροής της. Η Τεχεράνη επεδίωξε να διαδραματίσει τον ίδιο ρόλο ωστόσο δεν κατάφερε να επηρεάσει τα μικρότερα αραβικά κράτη και τα εμιράτα, κυρίως διότι πολιτισμικές αντιπαλότητες απέτρεψαν τα τελευταία να ευθυγραμμιστούν με ένα μη αραβικό κράτος όπως το Ιράν.

Παρόλα αυτά, ο αγώνας για ιρανική υπεροχή στην περιοχή δεν ήταν νέο χαρακτηριστικό που ήρθε μαζί με την Επανάσταση, αλλά μάλλον μια ιστορική διεκδίκηση που προερχόταν από την ιστορία και τη γεωγραφία μιας χώρας, η οποία πίστευε ότι είχε το δικαίωμα να καθορίσει το μέλλον της περιοχής του Κόλπου. Το ίδιο ίσχυε για τη Σαουδική Αραβία, όπου κυριαρχούσε η αντίληψη ότι αν δεν υπήρχε η δύναμη της βρετανικής

αυτοκρατορίας στις παράκτιες περιοχές της χερσονήσου στις αρχές του 20ου αιώνα, το Βασίλειο θα κυβερνούσε σήμερα όλη την περιοχή.¹⁷

2.2 Οι παραδόσεις του Ουαχαμπισμού και του Σιιτισμού

2.2.1 Ουαχαμπισμός (Wahhabism)

Ο ουαχαμπισμός είναι μια πουριτανική μορφή του σουνιτικού Ισλάμ και ασκείται στη Σαουδική Αραβία και το Κατάρ, αν και στο τελευταίο δεν είναι τόσο αυστηρή η εφαρμογή του. Η λέξη «ουαχάμπι» (Wahhabi) προέρχεται από το όνομα του μουσουλμάνου λόγιου, Muhammad ibn Abd al-Wahhab, ο οποίος έζησε στην Αραβική Χερσόνησο κατά τον 18^ο αιώνα (1703-1792). Το 1740, ο Muhammad ibn Abd al-Wahhab ξεκίνησε την αποστολή του για την εξάλειψη των θρησκευτικών καινοτομιών στη Βασόρα, κομμάτι του σημερινού Ιράκ, ξεκινώντας έτσι ένα ισλαμικό κίνημα αναβίωσης γνωστό σήμερα ως *ουαχαμπισμός* (Wahhabism). Ο ουαχαμπισμός είναι μια έκφραση του ασκητικού σαλαφιτικού Ισλάμ, ενός παρακλαδιού του σουνιτικού Ισλάμ που επιδιώκει να αναβιώσει τον «αληθινό» μονοθεϊσμό, όπως αντικατοπτρίζεται στον ίδιο τον Προφήτη Μωάμεθ και τους ακολούθους του (*al-Salafal-Salih*). Ο ουαχαμπισμός βασίζεται στην πεποίθηση ότι όλοι οι νόμοι για τους ανθρώπους υπαγορεύονται στο Κοράνι (το βασικό ιερό κείμενο του Ισλάμ που θεωρείται ο λόγος του Θεού) μη αφήνοντας ουσιαστικά χώρο για οποιαδήποτε ερμηνεία.

Στα περισσότερα, κυρίως, μουσουλμανικά έθνη, παρόλα αυτά, οι πιστοί που ακολουθούν αυτή την θρησκευτική διδασκαλία ή που έχουν παρόμοιες αντιλήψεις έστω, προτιμούν να αυτοαποκαλούνται «ουνιταριστές» (Unitarians, στα αραβικά *muwahiddun*) ή «σαλαφιστές» (Salafi). Ο τελευταίος όρος προέρχεται από τη λέξη *salaf* που σημαίνει ακόλουθος ή πρόγονος, και αναφέρεται στους συντρόφους και οπαδούς του προφήτη Μωάμεθ. Οι όροι σαλαφισμός και ουαχαμπισμός έχουν ξεχωριστές ιστορικές ρίζες, αλλά χρησιμοποιούνται συχνά ως όμοιοι τα τελευταία χρόνια, ειδικά στη Δύση. Ο ουαχαμπισμός θεωρείται από ορισμένους μουσουλμάνους ως «η σαουδαραβική μορφή του σαλαφισμού». Ωστόσο, σε αντίθεση με τις σαουδαραβικές ρίζες του ουαχαμπισμού τον 18^ο αιώνα, οι

¹⁷ Gregory Gause III, “The Foreign Policy of Saudi Arabia”, (2002) στο Athina Tzemprin et al., “The Middle East Cold War: Iran – Saudi Arabia and the Way Ahead”, Croatian Political Science Review, Vol. 52, N° 4-5, (2015), σελ. 190

σύγχρονες πεποιθήσεις των σαλαφιστών¹⁸ προέρχονται από ένα μεταρρυθμιστικό κίνημα που αναπτύχθηκε στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα σε διάφορα μέρη του ισλαμικού κόσμου και σταδιακά έγινε περισσότερο συντηρητικό.¹⁹

Ο Abd al-Wahhab επιδίωκε να αντιστρέψει αυτό που ο ίδιος αντιλαμβανόταν ως ηθική παρακμή της κοινωνίας του και επέμεινε ότι οι θρησκευτικοί λόγιοι (*ulema*) θα πρέπει να ακολουθούν αυστηρά μόνο το Κοράνι και τη Σούννα (Sunnah), ήτοι τα παραδοσιακά κοινωνικά και νομικά έθιμα του Προφήτη Μωάμεθ για καθοδήγηση. Βασιζόμενος αποκλειστικά στο Κοράνι και τη Sunnah, ο ουαχαμισμός προκάλεσε και αγνόησε αιώνες ισλαμικής νομολογίας (*fiqh*), τη θεολογία και τις παραδόσεις, καθώς πολλές δημοφιλείς, εκείνη την εποχή, ισλαμικές πεποιθήσεις και πρακτικές καταδικάστηκαν ως ειδωλολατρικές. Ως αποτέλεσμα της αυστηρής ερμηνείας της θρησκείας, ο Abd al-Wahhab δεν απέκτησε πολλούς ακόλουθους κατά τα πρώτα χρόνια. Παραδόξως, σε κάποιες πόλεις της Σαουδικής Αραβίας, ο ίδιος ο Abd al-Wahhab αποκηρύχτηκε ως «παραπλανημένος» θρησκευτικός νεωτεριστής.

Το 1744 βρήκε την πολιτική προστασία που αναζητούσε για την αποστολή του, όταν συναντήθηκε με τον Muhammad ibn Saud, τον ηγέτη της κεντρικής αραβικής όασης της al-Dir'iyya. Ο Abd al-Wahhab του εξέφρασε την άποψή του ότι ο λαός της κεντρικής Αραβίας (Najd) ζούσε σε μια κατάσταση θρησκευτικής άγνοιας (*jahiliya*) και έπρεπε να επιστρέψει σε μια πιο «καθαρή», αγνή εκδοχή του Ισλάμ.²⁰ Ο Muhammad ibn Saud, πρόγονος του ιδρυτή της σύγχρονης δυναστείας των Saud, συνεργάστηκε με τον Abd al-Wahhab σε μια προσπάθεια να ενώσει τις διαφορετικές φυλές της αραβικής χερσονήσου. Η συμμαχία αυτή επεκτάθηκε δυναμικά και επιθετικά με αποτέλεσμα ο ουαχαμισμός να καταστεί το κυρίαρχο θρησκευτικό δόγμα στην Αραβία μέχρι το τέλος του 18^{ου} αιώνα και αποτέλεσε τη βάση για μια στενή πολιτική σχέση μεταξύ των απογόνων τους που συνεχίζεται μέχρι και σήμερα.²¹

Από τα μέσα του 18^{ου} αιώνα μέχρι και τα τέλη του 19^{ου} μεσολάβησε μια περίοδος συνεχιζόμενων προσπαθειών καθιέρωσης ενός αραβικού κράτους/βασιλείου από απογόνους

¹⁸ Οι σαλαφιστές γενικά πιστεύουν ότι το Κοράνι και οι πρακτικές/παραδόσεις του Προφήτη (*hadith*) είναι οι απόλυτες θρησκευτικές αρχές στο Ισλάμ και όχι οι μεταγενέστερες μελέτες, αναλύσεις, επεξηγήσεις ισλαμιστών μελετητών και λόγιων.

¹⁹ Christopher M. Blanchard, “*The Islamic Traditions of Wahhabism and Salafiyya*”, Congressional Research Service, CRS Report RS21695, (2004)

²⁰ Jonathan Schanzer & Steven Miller, “*Facebook Fatwa: Saudi Clerics, Wahhabi Islam and Social Media*”, Foundation for Defense of Democracies Press, (2012), σελ. 7 - 8

²¹ Christopher M. Blanchard, ό.π.

του Abd al-Wahhab και του Muhammad ibn Saud. Οι προσπάθειες αυτές είχαν ως αποτέλεσμα την ίδρυση δύο διαδοχικών Βασιλείων των Saud, τα οποία ωστόσο διαλύθηκαν, το πρώτο έπειτα από στρατιωτική παρέμβαση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας η οποία αισθάνθηκε απειλούμενη από τον επεκτατικό ζήλο του κινήματος και το δεύτερο λόγω εσωτερικών προστριβών στον οίκο των Saud.

Η πολιτική αναβίωση του ουαχαμισμού και των Saud, που τελικά οδήγησε στη ίδρυση του σημαντικότερου πετρελαιοπαραγωγού κράτους του 20^{ου} αιώνα, ξεκίνησε το 1902 όταν ο Abdulaziz ibn Saud (εγγονός του αρχικού Ibn Saud) έκανε την εμφάνισή του από την εξορία και κατέλαβε την πόλη της Ριάντ. Με ένα μίγμα ισχύος και θρησκείας παρόμοιο με εκείνο της αρχικής σύμπραξης Saud - Ουαχαμιστών οι πιστοί και ακόλουθοί τους ξεκίνησαν τον αγώνα αποτίναξης της Οθωμανικής κυριαρχίας στην Αραβία υπό την ηγεσία του Abdulaziz ibn Saud. Με την βοήθεια των απογόνων του Abd al-Wahhab (την οικογένεια Alash-Sheikh) και των Βρετανών, ο Abdulaziz έθεσε την περιοχή κάτω από τον έλεγχο των ουαχαμιστών τον Δεκεμβρίου 1925 και ανακήρυξε το σημερινό Βασίλειο της Σαουδικής Αραβίας το 1932.²²

Ο Ibn Saud όντας γνώστης της κουλτούρας και των παραδόσεων της περιοχής, γνώριζε ότι παρόλο που η παράδοση απαιτούσε οι νέες φυλές που ενσωματώθηκαν να είναι πιστές σε αυτόν λόγω της στρατιωτικής του υπεροχής, αυτή η πίστη θα μπορούσε εξίσου εύκολα να πάψει να υπάρχει. Έτσι, δημιούργησε έναν λόγο για τον οποίο ο λαός ήταν αφοσιωμένος σε αυτόν μέσω του πουριτανικού δόγματος του Ουαχαμισμού.

Από την ίδρυση του σύγχρονου βασιλείου της Σαουδικής Αραβίας το 1932, υπάρχει στενή σχέση μεταξύ της βασιλικής οικογένειας και της θρησκευτικής παράδοσης του ουαχαμισμού. Ουαχαμιστές βεδουίνοι πολεμιστές, οι λεγόμενοι «*Ikhwan*»²³, υπήρξαν

²² Jonathan Schanzer & Steven Miller, ό.π., σελ. 8 - 9

²³ Οι *Ikhwan* (αδέρφια) ήταν νομάδες από διάφορες φυλετικές συνομοσπονδίες της Αραβίας που ασπάζτηκαν τον Ουαχαμισμό και υπηρέτησαν τον ibn Saud ως στρατιωτική δύναμη. Καθώς οι *Ikhwan* κατακτούσαν πόλεις και σκότωναν αδιάτακτα τους νομάδες που αρνούνταν να προσηλυτιστούν - συμπεριλαμβανομένων των γυναικών και των παιδιών - ο ibn Saud απέκτησε εχθρούς. Μεταξύ 1914 και 1926, οι ηγέτες των ουαχαμιστών και ο Abdulaziz προσπάθησαν να μετριάσουν τις συμπεριφορές των *Ikhwan*. Τον Ιανουάριο και Φεβρουάριο του 1927 πραγματοποιήθηκε συνάντηση με τους ηγέτες των *Ikhwan* σε μια διάσκεψη στο Ριάντ, όπου οι τελευταίοι απαίτησαν αυστηρότερους νόμους για τους σιίτες, κάτι που αποδέχτηκε ο Ibn Saud, αλλά με τη σειρά του απαίτησε να τον αναγνωρίσουν ως την μοναδική νόμιμη αρχή να αποφασίζει και να χειρίζεται θέματα εξωτερικής πολιτικής και τζιχάντ. Επιπλέον, τους απαγόρευσε να προβαίνουν σε επιδρομές στη βρετανική επικράτεια, στο Ιράκ και στην Υπεριορδανία. Παρά τη συμφωνία, οι *Ikhwan* ήταν δυσαρεστημένοι για το γεγονός ότι έπρεπε να μετριάσουν το ρόλο τους ως επιδρομείς και τη δράση τους ως αρχή θρησκευτικής επιβολής, κάτι που τους πρόσφερε πλούτο και ευκαιρίες να εμφανίζονται ως κύριοι πρόσφατα κατακτημένων πόλεων στην Αραβία. Τον Δεκέμβριο του 1928, η αντιπαράθεση κορυφώθηκε, όταν οι *Ikhwan* επιτέθηκαν σε ένα караβάνι εμπόρων στην πόλη Burayda, ένα από τα οχυρά των ουαχαμιστών,

αναπόσπαστο κομμάτι της στρατιωτικής δύναμης της οικογένειας των Saud κατά την εκστρατεία για την ανακατάληψη και ενοποίηση της αραβικής χερσονήσου από το 1912 μέχρι το 1930. Έκτοτε, οι ουαχαμιστές κληρικοί ενσωματώθηκαν στο νέο θρησκευτικό και πολιτικό οικοδόμημα του βασιλείου και οι ουαχαμιστικές ιδέες αποτέλεσαν τη βάση για τους κανόνες και τους νόμους που θεσπίστηκαν στη Σαουδική Αραβία. Οι πολιτικές για την εκπαίδευση και την δικαιοσύνη διαμορφώθηκαν με βάση τον ουαχαμισμό, ενώ ακόμα και μέσα στα σχολικά βιβλία της χώρας, κάθε διδασκαλία που δεν συμβαδίζει με τις ουαχαμιστικές πεποιθήσεις έχει ιστορικά αποκηρυχτεί. Το ζήτημα αυτό βέβαια έχει οδηγήσει σε ατέρμονες συζητήσεις και παραμένει αμφιλεγόμενο τόσο στο εσωτερικό της χώρας όσο και μεταξύ εξωτερικών παρατηρητών.²⁴

Η χρηματοδότηση της Σαουδικής Αραβίας από την δεκαετία του 1970 σε τζαμιά, μεντρεσέδες (*madradas*) και φιλανθρωπικές οργανώσεις, ορισμένες από τις οποίες έχουν συνδεθεί με τρομοκρατικές οργανώσεις όπως η Al-Qaeda, έχει δημιουργήσει την πεποίθηση ότι πολλοί εξτρεμιστές προσαρμόζουν τις διδασκαλίες του ουαχαμισμού έτσι ώστε να ταιριάζει στις πολιτικές τους επιδιώξεις και τελικά στηρίζονται στις δωρεές της Σ. Αραβίας για την επίτευξη των στοχεύσεών τους.²⁵ Το γεγονός περί αυτής της χρηματοδότησης επιβεβαίωσε και σχετική έκθεση του 2006 που εκδόθηκε από το State Department των ΗΠΑ με τίτλο «Διεθνής Έκθεση Στρατηγικής Ελέγχου Ναρκωτικών - Νομιμοποίηση εσόδων από παράνομες δραστηριότητες και Οικονομικά Εγκλήματα».²⁶

Μετά την εισβολή της Σοβιετικής Ένωσης στο Αφγανιστάν, η Σαουδική Αραβία και άλλοι ιδιωτικοί παράγοντες της χώρας (π.χ. πλούσιοι επιχειρηματίες, τραπεζίτες, φιλανθρωπικές οργανώσεις) παρείχαν οικονομική και ανθρωπιστική βοήθεια στις μουσουλμανικές κοινότητες που πλήττονταν από τις συγκρούσεις. Σύμφωνα με εκτιμήσεις, η

γεγονός το οποίο ο ibn Saud εξέλαβε ως επίθεση στον λαό του. Απάντησε στέλνοντας τα στρατεύματά του να καταστείλουν τους Ikhwan με τις δυο πλευρές να μάχονται από τον Μάρτιο του 1929 έως τον Ιανουάριο του 1930, οπότε και οι τελευταίοι παραδόθηκαν. Αναλυτικότερα στο David Commins, “*The Wahhabi Mission and Saudi Arabia*”, London: I.B. Tauris, (2009).

²⁴ Christopher M. Blanchard, ό.π.

²⁵ Στο ίδιο

²⁶ U.S. Department of State, “*International Narcotics Control Strategy Report – Volume II: Money Laundering and Financial Crimes - Saudi Arabia*”, (2006), <http://2001-2009.state.gov/p/nea/ci/sa/80179.htm>

Σαουδική Αραβία επένδυσε περισσότερα από 10 δισεκατομμύρια δολάρια για να προωθήσει την ουαχαμιστική ατζέντα μέσω φιλανθρωπικών ιδρυμάτων.²⁷

Από το 1973 έως το 2002, η κυβέρνηση της Σαουδικής Αραβίας δαπάνησε περισσότερα από 80 δισεκατομμύρια δολάρια για ισλαμικά ιδρύματα και δραστηριότητες στον μη μουσουλμανικό κόσμο, χρηματοδοτώντας την ανέγερση περισσότερων από 1500 τζαμιών, 150 ισλαμικών κέντρων, 202 μουσουλμανικών πανεπιστημίων και 2000 ισλαμικών σχολείων. Φυσικά χρηματοδότηση υπήρξε και προς χώρες με μεγάλους μουσουλμανικούς πληθυσμούς όπως η Αλβανία, το Κόσοβο και η Βοσνία, όπου οι Σαουδάραβες δαπάνησαν περισσότερα από 600 εκατομμύρια δολάρια. Ως αποτέλεσμα αυτής της επεκτατικής προσέγγισης, σχεδόν το 80% όλων των ισλαμικών φορέων στις Η.Π.Α. και στον Καναδά είναι χρηματοδοτούμενοι από τη Σαουδική Αραβία, καθώς επίσης τα τζαμιά και τα ισλαμικά κέντρα σε ολόκληρη τη Δυτική Ευρώπη.²⁸

Μερικές από αυτές τις οργανώσεις που παρουσιάζουν την μεγαλύτερη επιρροή είναι: ο Ισλαμικός Διεθνής Οργανισμός Αρωγής (International Relief Organisation - IIRO), το Ίδρυμα al-Haramain, η Ιατρική Φροντίδα Επείγουσας Ανάγκης (Medical Emergency Relief Charity - MERC) και η Παγκόσμια Συνέλευση της Μουσουλμανικής Νεολαίας (World Assembly of Muslim Youth - WAMY).²⁹

Σύμφωνα με εκτιμήσεις, κάποια από τα χρήματα που προορίζονταν για φιλανθρωπικές δραστηριότητες έχουν τελικά απορροφηθεί από τρομοκρατικές οργανώσεις, συμπεριλαμβανομένης της Al-Qaeda, του δικτύου Haqqani³⁰ και της Jemaah Islamiyah (JI).

²⁷ European Parliament, “*The Involvement of Salafism-Wahhabism in the Support and Supply of Arms to Rebel Groups around the World*”, Directorate – General for External Policies (2013), [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/457137/EXPO-AFET_ET\(2013\)457137_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/457137/EXPO-AFET_ET(2013)457137_EN.pdf)

²⁸ Jonathan Schanzer & Steven Miller, ό.π., σελ. 12 - 13

²⁹ Το 1962, ο γιος του Ibn Saud, Faisal (ο οποίος έγινε βασιλιάς το 1964), ίδρυσε τη Μουσουλμανική Παγκόσμια Λεγεώνα (Muslim World League - MWL) προκειμένου να βοηθήσει στην παγκόσμια διάδοση του ουαχαμισμού. Ο Faisal σκόπευε μέσω της MWL να προκαλέσει τους σίτες, τους σουφιστές και άλλες «αιρετικές» μουσουλμανικές σχέτες. Ως πρόεδρος του Συστατικού Συμβουλίου της MWL κατά τη διάρκεια της Αφγανικής τζιχάντ στη δεκαετία του 1980, ο Σαουδάραβας Μεγάλος Μουφτής Abdulaziz ibn Baz υπογράμμισε την ευθύνη των ισλαμικών κρατών και οργανώσεων να υποστηρίζουν τους μουτζαχεντίν (ισλαμιστές μαχητές) οπουδήποτε και αν πολεμούσαν. Πολλές θυγατρικές της MWL εμφανίστηκαν σύντομα σε όλο τον κόσμο, συμπεριλαμβανομένης της Παγκόσμιας Συνέλευσης Μουσουλμανικής Νεολαίας (World Assembly of Muslim Youth - WAMY) το 1972, του Διεθνούς Οργανισμού Ισλαμικής Αρωγής (International Islamic Relief Organization - IIRO) το 1979 και του Ίδρυματος al-Haramain στις αρχές της δεκαετίας του 1990. Η WAMY διένειμε έργα του εξέχοντος ιδεολόγου της Μουσουλμανικής Αδελφότητας Sayyid Qutb, καθώς και του Mawlana Mawdudi, ηγέτη του ριζοσπαστικού πακιστανικού πολιτικού κόμματος Τζαμάατ-ε-Ισλάμι (Jamaat-e-Islami). Μέχρι το 2003, η WAMY και ο IIRO χρηματοδοτούσαν ακόμα την παλαιστινιακή τρομοκρατική οργάνωση Hamas. Βλ. Jonathan Schanzer & Steven Miller ό.π.

³⁰ Το Κέντρο Καταπολέμησης της Τρομοκρατίας του WestPoint έχει τεκμηριώσει επαρκώς το πώς, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980, το δίκτυο Haqqani έλαβε οικονομική βοήθεια από τη Σαουδική Αραβία και

Όπως προέκυψε εκ των υστέρων, η εκτροπή αυτών των κονδυλίων, που άγγιζε το 15 – 20 %, κατέστη εφικτή διότι έμπιστα μέλη των εν λόγω οργανώσεων κατάφεραν να καταλάβουν υψηλόβαθμες θέσεις σε αρκετά φιλανθρωπικά ιδρύματα και οργανισμούς.³¹

2.2.2 Σιιτισμός (Shi'ism)

Ο σιιτισμός ουσιαστικά γεννήθηκε μέσα σε σύγκρουση, στον αγώνα για την εξουσία αμέσως μετά το θάνατο του Προφήτη Μωάμεθ. Η διαμάχη ήταν μεταξύ εκείνων που θεωρούσαν ότι η πνευματική και κοσμική εξουσία του Ισλάμ ανήκε στους χαλίφηδες που τον ακολουθούσαν και εκείνων που πίστευαν ότι ανήκε στα μέλη της ίδιας της οικογένειας του Προφήτη, ειδικά στους απογόνους του Ali, ο οποίος ήταν ξάδελφος και γαμπρός του.³²

Ως πρώτος αντιπρόσωπος του Μωάμεθ, δηλαδή χαλίφης του Ισλάμ, εκλέχθηκε ο Abu Bakr (632-634), φίλος, πεθερός και στρατηγός του Μωάμεθ. Για την εκλογή αυτή δεν έφερε ιδιαίτερη αντίρρηση ο Ali. Αργότερα όμως, όταν δολοφονήθηκε ο τρίτος χαλίφης, ο Uthman (644-656), το πρόβλημα της διαδοχής τέθηκε πάλι επί τάπητος και τη φορά αυτή με οξύτητα. Το κόμμα της Μεδίνας ανέδειξε ως τέταρτο νόμιμο διάδοχο τον Ali. Αλλά τα πράγματα είχαν ήδη διαμορφωθεί μέσα στον ισλαμικό κόσμο, ο οποίος από το 632-656 είχε εξαπλωθεί στην αραβική χερσόνησο, και συγκεκριμένα στις χώρες της Παλαιστίνης, Συρίας, Μεσοποταμίας, Περσίας και Αιγύπτου. Ιδιαίτερα ισχυρός είχε γίνει ο στρατηγός της Δαμασκού Mu'awiya, ο οποίος ήταν γόνος της ισχυρής στη Μέκκα οικογένειας των Ομαγιαδών (Umayyad) και δεν αναγνώρισε τον τέταρτο χαλίφη. Έτσι ξέσπασαν σφοδρές διαμάχες μέσα στην ισλαμική κοινότητα, οι οποίες θα καταλήξουν στον πρώτο «εμφύλιο» πόλεμο (fitna) μεταξύ των μουσουλμάνων, στη δολοφονία του Ali το 661 και στη διαίρεση του Ισλάμ σε δύο κλάδους, τους σουνίτες και τους σιίτες.³³

άλλα αραβικά κράτη μέσω της Υπηρεσίας Πληροφοριών του Πακιστάν (Inter-Services Intelligence – ISI). Αναλυτικά η έκθεση στο: https://ctc.usma.edu/app/uploads/2012/07/CTC_Haqqani_Network_Financing-Report_Final.pdf

³¹ Zachary Abuza, “Funding Terrorism in Southeast Asia: The Financial Network of Al Qaeda and Jemaah Islamiyah”, The National Bureau of Asian Studies, Seattle (2003) όπως αναφέρεται στο European Parliament, “The Involvement of Salafism - Wahhabism in the Support and Supply of Arms to Rebel Groups around the World”, Directorate – General for External Policies (2013), [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/457137/EXPO-AFET_ET\(2013\)457137_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/457137/EXPO-AFET_ET(2013)457137_EN.pdf)

³² Mark Juergensmeyer, “The New Cold War? Religious Nationalism Confronts the Secular State”, University of California Press (1993), σελ. 51

³³ Αγγελική Ζιάκα, “Το σιιτικό Ισλάμ. Οι κοινωνικές και πολιτικές του προεκτάσεις στη Μέση Ανατολή”, εκδ. Κορηλία Σφακιανάκη, (2004), σελ. 42

Η εποχή των τεσσάρων χαλιφών για τους σουνίτες θεωρείται ιδεώδης, ενώ για τους σίιτες είναι μια περίοδος κρίσης και οι τρεις πρώτοι χαλίφες θεωρούνται σφετεριστές του θρόνου, έτσι εγκαθίδρυσαν νέο σύστημα πνευματικής ηγεσίας, το ιμαμάτο (imamat), με επικεφαλής τον ιμάμη (αρχηγό της κοινότητας). Αντίθετα οι σουνίτες θεωρούν και τους τέσσερις πρώτους χαλίφες ως άνδρες καλοφωτισμένους που βάδισαν την ορθή οδό της πίστης (al-rashidun). Ο χαλίφης, για τους σουνίτες, δεν έχει χαρισματικές εξουσίες, γιατί μόνος χαρισματικός αρχηγός ήταν ο προφήτης Μωάμεθ. Αντίθετα, για τους σίιτες ο ιμάμης είναι χαρισματικός αρχηγός και μπορεί να ερμηνεύει αυθεντικά και αλάθητα το Κοράνιο και τον ιερό νόμο του Ισλάμ, καθώς κληρονόμησε από τον ίδιο τον Προφήτη ένα ιδιαίτερο χάρισμα, με το οποίο έχει την ικανότητα να γνωρίζει την αληθινή φύση του Ισλάμ.³⁴

Το κομβικό σημείο της σύγκρουσης σουνιτών και σιιτών ήρθε το 680 μ.Χ., με τη δολοφονία του γιου του Ali, Husayn, ο οποίος ηγήθηκε της σιιτικής κοινότητας στη Καρμπάλα (στο σημερινό Ιράκ). Ο δολοφόνος, ο Yazid, ήταν χαλίφης της δυναστείας των σουνιτών Ομαγιάδων (Umayyad). Μέχρι σήμερα αυτό το συμβάν αναγνωρίζεται ως το ζοφερό σημείο καμπής της σιιτικής ιστορίας, που σημάδεψε βαθύτατα όλο τον σιιτικό κόσμο.³⁵

Παρά την ιστορία των βίαιων θανάτων των πρώτων ιμάμηδων και των διωγμών τους οποίους κατά καιρούς υπέστη η σιιτική κοινότητα, δεν έλειψαν οι διαφορές εντός αυτού του κλάδου του Ισλάμ. Οι διαφορές αυτές βασίστηκαν στις ποικίλες προσεγγίσεις του ζητήματος της διακοπής της διαδοχής των ιμάμηδων, η οποία σύμφωνα με την διδασκαλία τους είναι αδιανόητη καθώς χωρίς ιμάμη δεν μπορεί να υπάρξει και η κοινότητά τους. Ενώ το ζήτημα της αδιάκοπης παρουσίας ιμάμη λύθηκε με την εισαγωγή μιας φόρμουλας σύμφωνα με την οποία ο τελευταίος ιμάμης δεν πέθανε, αλλά βρίσκεται κατά θαυματουργικό τρόπο κρυμμένος και συνεχίζει να παρακολουθεί την τύχη της κοινότητας και να την καθοδηγεί, οι διαμάχες επικεντρώθηκαν στο ζήτημα του ποιοι ιμάμηδες διέθεταν το κριτήριο της αδιάκοπης διαδοχής και έπρεπε να θεωρηθούν ως κανονικοί. Έτσι δημιουργήθηκαν τρεις παρατάξεις εντός του σιιτικού Ισλάμ: οι *ζαϊντίτες* ή *πενταδικοί* (δέχονται πέντε ιμάμηδες με κανονική διαδοχή), οι *ισμαηλίτες* ή *επταδικοί* (δέχονται επτά ιμάμηδες με κανονική διαδοχή) και οι *ιμαμήτες* ή *δωδεκαδικοί* (δέχονται δώδεκα ιμάμηδες με κανονική διαδοχή). Οι

³⁴ Αγγελική Ζιάκα ό.π. σελ. 46-55

³⁵ Mark Juergensmeyer, ό.π., σελ.51-52

δωδεκαδικοί είναι η κυρίαρχη παράταξη του σιιτικού Ισλάμ τόσο από άποψη αριθμού οπαδών όσο και από την δυναμική του.³⁶

Στη διάρκεια της αναμονής του κρυμμένου μάμη διοικούν την κοινότητα και φροντίζουν για τα δικά της καταρτισμένοι νομοδιδάσκαλοι, οι *ουλεμάδες* (*'ulamâ*) ή αλλιώς *μουλάδες* (*mollâ*). Ο ρόλος των ουλεμάδων είναι απαραίτητος, γιατί δεν γίνεται η κοινότητα να μείνει χωρίς πνευματική καθοδήγηση για όσο διάστημα ο μάμης παραμένει κρυμμένος, διάστημα που είναι άγνωστο. Αυτοί, λοιπόν, συνιστούν την τάξη των *mujtahid* και ασκούν το *ijtihad*, δηλαδή την υπεύθυνη και εντατική ερμηνεία των ιερών πηγών του Ισλάμ και αποφαινόμενοι νομικώς για διάφορα θρησκευτικά, κοινωνικά ή πολιτικά θέματα που ανακύπτουν στην κοινότητα. Οι *mujtahid* είναι υπεύθυνοι για την πνευματική καθοδήγηση των πιστών στην ορθή κατανόηση των θείων εντολών και την υπακοή τους σ' αυτές. Ο ανώτατος *mujtahid* ονομάζεται *marja' al-taqlid*, «ύψιστη θεολογική αυθεντία», προς την οποία έχει χρέος ο πιστός να προσανατολίζεται. Η θεολογική αυτή αυθεντία μπορεί να είναι μεμονωμένο ή συλλογικό πρόσωπο. Όταν πρόκειται για ένα μόνο πρόσωπο, το πρόσωπο αυτό ονομάζεται επίσης *al-âyatollâh, al-ujmâ*, «ο ύψιστος των σημείων του Θεού».

Κατά κανόνα οι ανώτατες αυτές αυθεντίες πρέπει να διακρίνονται για την παιδεία τους, το πλούσιο συγγραφικό τους έργο, την διδακτική τους ικανότητα, τον σεμνό βίο και την κοινωνική τους προσφορά. Πολλοί δε από αυτούς είναι *sayyid*, «κύριοι», τιμητικός τίτλος που υποδηλώνει ότι έλκουν την καταγωγή τους αμέσως από την οικογένεια του προφήτη και επομένως έχουν στενή συγγένεια με τους δώδεκα μάμηδες. Με τον θάνατο όμως του προσώπου ή των προσώπων που τοποθετούνται στη θέση της αυθεντίας αυτής, το αξίωμα παύει να υπάρχει και εμφανίζεται πάλι κατά καιρούς σε χαρισματικά πρόσωπα που κυβερνούν την κοινότητα. Στον 20^ο αιώνα τέτοιες ανώτατες θεολογικές αυθεντίες υπήρξαν στο Ιράν δύο, ο Borujerdi, που πέθανε το 1962, και ο αρχηγός της ισλαμικής επανάστασης του 1979 Khomeini, που πέθανε στις 3 Ιουνίου του 1989.³⁷

Οι δωδεκαδικοί έγιναν η επίσημη κρατική ισλαμική πίστη στο Ιράν κατά την περίοδο της δυναστείας των Σαφαβιδών (1501 - 1722). Επί Σαφαβιδών άρχισε επίσης να διαμορφώνεται η γνωστή έως σήμερα ιεραρχία των ουλεμάδων ή μουλάδων (νομοδιδασκάλων), η οποία αποτελεί ένα είδος ιερατείου, και σήμερα κατέχει την πνευματική και την πολιτική εξουσία του Ιράν.³⁸

³⁶ Αγγελική Ζιάκα, ό.π., σελ. 56-57

³⁷ Στο ίδιο, σελ. 71-73

³⁸ Στο ίδιο, σελ. 75

Για να αποκτήσουν, ωστόσο, οι ουλεμάδες αυτή την ισχύ χρειάστηκε να μεσολαβήσουν διάφορα στάδια πολιτικών ζυμώσεων. Η ίδια η διδασκαλία του κρυμμένου ιμάμη επηρέασε την σιιτική αντίληψη για την οργάνωση της κοινότητας, καθόσον το γεγονός ότι ο ιμάμης είναι «παρών» αλλά και κρυμμένος, καθιστά μη νόμιμη κάθε πρόθεση άσκησης εξουσίας στους ανθρώπους, διότι ο ηγέτης ο οποίος προτίθεται να διοικήσει, σφετερίζεται αυτομάτως τη μοναδική υπάρχουσα εξουσία (αυτήν του κρυμμένου ιμάμη). Επειδή όμως η απουσία ηγεσίας δημιουργεί αταξία και καταστάσεις αναρχίας, έγινε δεκτό ότι η πολιτική εξουσία που αποκτά τη νομιμοποίησή της μέσω της τάξης των ουλεμάδων είναι σύμφωνη με τη διδασκαλία των δωδεκαδικών. Επομένως, υπήρξε μια σύμπραξη των μοναρχών με τους ουλεμάδες σύμφωνα με την οποία σε γενικές γραμμές ο εκάστοτε σάχης ήταν υπεύθυνος για την λειτουργία της τάξης και του νόμου, που δημιουργούν τις εξωτερικές συνθήκες για την εφαρμογή του θρησκευτικού νόμου, και οι ουλεμάδες ήταν υπεύθυνοι για τη διδασκαλία της πίστης και την τήρηση του θρησκευτικού νόμου.³⁹

Η συνύπαρξη αυτή δεν ήταν πάντοτε αρμονική καθώς υπήρχαν περίοδοι καλής συνεργασίας αλλά και περίοδοι εντάσεων και αντιπαλότητας μεταξύ του μονάρχη και του θρησκευτικού οικοδομήματος για την απόκτηση μεγαλύτερων εξουσιών. Μάλιστα σε περιόδους όπου περιορίζονταν σημαντικά τα προνόμια και οι εξουσίες των ουλεμάδων, όπως όταν κατέρρευσε το Βασίλειο των Σαφαβιδών το 1722, πολλοί αναγκάστηκαν να μεταναστεύσουν στους ιερούς σιιτικούς τόπους του Ιράκ. Κατά την δυναστεία των Qazar (1796-1925) υπήρξε ένας συμβιβασμός μεταξύ σάχη και μουλάδων με αποτέλεσμα η περίοδος αυτή να χαρακτηρίζεται από μια ισορροπία μεταξύ της κοσμικής και θρησκευτικής εξουσίας. Πριν την κατάρρευση, ωστόσο, της δυναστείας αυτής, και συγκεκριμένα με την συνταγματική επανάσταση του 1906, η θέση των ουλεμάδων ενισχύθηκε σημαντικά.⁴⁰

Μετά την ανάληψη του θρόνου από τον Reza Shah Pahlavi το 1925, έγιναν ενέργειες να αφαιρεθούν πολλές από τις νομικές αρμοδιότητες που ήταν στα χέρια των ουλεμάδων και να μετατεθούν ξανά στην εξουσία του κράτους. Στόχος της πολιτικής του Reza ήταν να μεταρρυθμίσει το κράτος με βάση τα ευρωπαϊκά πρότυπα, να ενδυναμώσει την εξουσία του και να μειώσει την επιρροή των μουλάδων. Το πιο σοβαρό πλήγμα κατά των ουλεμάδων ήρθε στις 17 Μαρτίου του 1932, όταν εισήχθη νόμος που αποστερούσε τους θρησκευτικούς δικαστές (καδίδες) από το εξέχον λειτούργημα της επικύρωσης των δικαστικών αποφάσεων

³⁹ Στο ίδιο, σελ. 73-77

⁴⁰ Στο ίδιο, σελ. 76-80

και συμβολαίων. Με τον τρόπο αυτό οι θρησκευτικοί δικαστές γίνονταν ανίσχυροι τόσο κοινωνικά όσο και οικονομικά. Το έργο επίσης της εκπαίδευσης που βρισκόταν στα χέρια των ουλεμάδων, περιερχόταν πλέον στην αρμοδιότητα του κράτους και στους ουλεμάδες επιτρεπόταν μόνον η παραδοσιακή παιδεία των μεντρεσέδων. Οι αντιδράσεις των ουλεμάδων άρχισαν να κορυφώνονται στη διάρκεια διακυβέρνησης της χώρας από τον γιο του Reza Shah, Muhammad Reza Shah (1941-1979), ο οποίος προσπάθησε να εκμοντερνίσει και να εκδυτικοποιήσει ακόμη περισσότερο τη χώρα καθώς επίσης να συνδέσει την Περσία με την ένδοξη προϊσλαμική της ιστορία.⁴¹

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1960, ο εορτασμός και ο συμβολισμός της *Ashura*⁴² έλαβε διαφορετικό ύφος. Οι ουλεμάδες, με πρωταγωνιστή τον Khomeini και τους συντρόφους του, ξεκίνησαν να μετατοπίζουν την έμφαση από το προσωπικό πένθος σε μια συλλογική έντονη αντίδραση κατά της καταπίεσης. Είχαν συγκεκριμένα κατά νου την καταπίεση του Ισλάμ από τον Σάχη και τον παρομοίαζαν με τον Yazid, τον άνθρωπο που είχε σκοτώσει τον Husayn. Στα μηνύματά του, ο Αγιατολάχ, έκανε έκκληση προς τους ακολούθους του να πάρουν εκδίκηση για το μαρτύριο του Husayn με τον να επιτεθούν στους Yazid της σύγχρονης εποχής λέγοντας:

«Με την έναρξη του Muharram που πλησιάζει, πρόκειται να διανύσουμε το μήνα του επικού ηρωισμού και της αυτοθυσίας - τον μήνα κατά τον οποίο το αίμα θριάμβευσε επί του ξίφους, (...) τον μήνα κατά τον οποίο μας δίδαξαν οι ηγέτες των Μουσουλμάνων πώς να αγωνιζόμαστε εναντίον όλων των τυράννων της ιστορίας.»⁴³

Ίσως πουθενά στο Ισλάμ δεν θεωρείται η «πάλη» περισσότερο μέρος της παράδοσης όσο στις σιιτικές κοινωνίες. Ο κόσμος του Ισλάμ αποτελείται σε μεγάλο βαθμό από σουνίτες και μόνο μια μικρή μειονότητα είναι οι σίιτες. Βρίσκονται στο νότιο Λίβανο, το Ιράκ, το Πακιστάν και ιδιαίτερα, στο αντικείμενο της παρούσας μελέτης, το Ιράν, όπου το 90% του πληθυσμού είναι σίιτες και μάλιστα συγκεκριμένου κλάδου του δόγματος αυτού (δωδεκαδικού). Το σιιτικό Ισλάμ ξεκίνησε ως ένας πολιτικός αγώνας και με την πάροδο του

⁴¹ Στο ίδιο, σελ. 87-88

⁴² Η Ashura είναι η 10η μέρα του Muharram, του πρώτου μήνα στο Ισλαμικό ημερολόγιο, και για την πλειοψηφία των σιιτών μουσουλμάνων σηματοδοτεί την κορύφωση της «Μνήμης/Θρήνου του Muharram», ήτοι την επέτειο του θανάτου του Husayn ibn Ali, εγγονού του προφήτη Μωάμεθ, από το χαλίφη Yazid στη μάχη της Karbala το 680 μ.Χ..

⁴³ Mark Juergensmeyer, ό.π., σελ.52

χρόνου η παράδοση δημιούργησε τις δικές της ξεχωριστές θεολογικές αξίες. Στην ερμηνεία του για την παράδοση αυτή, ο Khomeini έδωσε έμφαση στα παραδοσιακές σιιτικές αξίες, με τέτοιο τρόπο ώστε να ταιριάζουν στην κατάσταση του επαναστατικού Ιράν. Η πιο σημαντική από αυτές τις αξίες είναι η σιιτική παράδοση του αγώνα κατά της καταπίεσης, η επένδυση της πολιτικής εξουσίας στον κλήρο και ένα πρότυπο μεσσιανικών και ουτοπικών προσδοκιών.⁴⁴

2.2.3 Ο σύγχρονος ρόλος του Ουαχαμπισμού και του Σιιτισμού

Στην πράξη, δεν υπάρχει μεγάλη σοβαρή θεολογική διαφορά μεταξύ των δύο σεχτών, οι διαφορές τους έχουν να κάνουν περισσότερο με τις πρακτικές. Οι σουνίτες και οι σίιτες έχουν ζήσει αρμονικά για πολλά περισσότερα χρόνια απ' όσα έχουν συγκρουστεί, ενώ και οι όποιες μάχες έχουν λάβει χώρα στη Μέση Ανατολή τα τέλη του 20^{ου} αιώνα βασίστηκαν κυρίως σε ιδεολογικούς – εθνικιστικούς λόγους. Εξαίρεση ενδεχομένως αποτελεί ο εμφύλιος πόλεμος του Λιβάνου ο οποίος ήταν ένας σεχταριστικός αγώνας μεν, αλλά χριστιανών έναντι μουσουλμάνων, με τους σουνίτες και τους σίιτες Λιβανέζους να βρίσκονται σε μεγάλο βαθμό στην ίδια πλευρά.⁴⁵

Ο ουαχαμπισμός στη Σαουδική Αραβία αποτελεί το θεμέλιο ενός πολιτικού συστήματος έντονα αντίθετου στο δόγμα του σιιτισμού, σε βαθμό που ενώ οι υπόλοιπες μονοθεϊστικές θρησκείες όπως ο Χριστιανισμός και ο Ιουδαϊσμός χαρακτηρίζονταν ως ειδωλολατρικές, ο σιιτισμός θεωρείται αίρεση γεγονός που κατατάσσει του σίιτες πιο χαμηλά ακόμα και από τους Εβραίους και τους Χριστιανούς.

Κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Mohammad Reza Pahlavi, η θρησκεία δεν ήταν κυρίαρχος παράγοντας στις σχέσεις του Ιράν. Σε αντίθεση με τους Σαουδάραβες, ο Σάχης προσπάθησε να ενισχύσει τη νομιμοποίησή του μέσω της προαγωγής του περσικού πολιτισμού και της ιστορίας, επομένως δόθηκε έμφαση στην έννοια του έθνους και όχι στη θρησκεία. Σε αντίθεση με τον ουαχαμπισμό που χρησιμοποιήθηκε για να αποκτήσει νομιμοποίηση το Βασίλειο της Σαουδικής Αραβίας, η σιιτική ιδεολογία του Khomeini παρουσίαζε το ακριβώς αντίθετο: ότι το Ισλάμ είναι ασυμβίβαστο με τη μοναρχία, παραλληλίζοντας την οικογένεια Pahlavi με το οίκο των Saud, και ότι το κράτος πρέπει να

⁴⁴ Στο ίδιο, σελ. 51

⁴⁵ Gregory Gause III, ό.π., σελ. 5

ενωθεί υπό την κυριαρχία του Ισλαμικού νόμου και χαρισματικών νομοδιδάσκαλων (Velayat-e faqih).

Οι Άραβες ηγέτες στην πραγματικότητα ανησυχούσαν για τη δύναμη κινητοποίησης που μπορούν να προσφέρουν οργανώσεις όπως η Hezbollah ή ακόμα και η Hamas, αν και η τελευταία δεν είναι σιιτική οργάνωση, οι οποίες επιδιώκουν να προκαλέσουν τις κοινότητες ή τις μάζες να πάρουν τον έλεγχο του πεπρωμένου τους στα χέρια τους.⁴⁶ Κατά συνέπεια, μπορεί να σημειωθεί ότι ο αγώνας των Αράβων βασιλιάδων κατά του ισλαμικού φονταμενταλισμού μπορεί με μεγαλύτερη ακρίβεια να μεταφραστεί ως μια μάχη ενάντια στον αυθόρμητο, αστικό ακτιβισμό και την αντίσταση που το κράτος δεν μπορεί να ελέγξει, παρά στην αντιπαλότητα σουνιτών – σιιτών.

Και τα δύο κράτη είναι ξεκάθαρα σεχταριστικά καθεστώτα στο εσωτερικό τους, αφού αντλούν την ίδια τους τη νομιμοποίηση κατά ένα πολύ μεγάλο ποσοστό από τον σουνιτικό ουαχαμισισμό (στην περίπτωση της Σαουδικής Αραβίας) και τον σιιτισμό (στην περίπτωση του Ιράν), ωστόσο είναι σφάλμα να υποθέσουμε ότι μόνο ο σεχταρισμός είναι αυτός που υπαγορεύει την εξωτερική τους πολιτική και όχι η επιδίωξή τους για μεγιστοποίηση της επιρροής τους στην περιοχή. Η υποστήριξη Κουρδικών Οργανώσεων στο Ιράκ, όπως είναι η Πατριωτική Ένωση του Κουρδιστάν, εκ μέρους της Τεχεράνης ή η στήριξη του κόμματος al-Iraqiya, του οποίου ο ηγέτης ήταν σίιτης (Iyad Allawi), εκ μέρους της Ριάντ είναι μερικές από τις περιπτώσεις όπου το επιχείρημα περί σεχταρισμού καταρρέει. Από την άλλη, η εχθρότητα της Σ. Αραβίας προς την επίσης σουνιτική Μουσουλμανική Αδελφότητα, έναν ιδιαίτερα σημαντικό παίκτη στην πολιτική σκηνή της περιοχής ειδικά μετά την Αραβική Άνοιξη, δεν μπορεί να εξηγηθεί με βάση καθαρά σεχταριστικούς όρους.⁴⁷

Πράγματι, είναι αξιοσημείωτο ότι ενώ θα περίμενε κανείς οι σουνίτες μουσουλμάνοι, έστω και από διάφορους κλάδους, να έχουν κάποια κοινή στόχευση στις περιφερειακές αναταραχές των τελευταίων ετών, συνέβη το ακριβώς αντίθετο. Οι Σαουδάραβες, η Μουσουλμανική Αδελφότητα και οι περιφερειακοί σύμμαχοί της, όπως η κυβέρνηση του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (AKP) στην Τουρκία, οι σαλαφιστές – τζιχαντιστές της al-Qaeda, τα παρακλάδια της και οι ιδεολογικοί ομόλογοί της όπως το Ισλαμικό Κράτος

⁴⁶ Graham E. Fuller, «The Hizballah-Iran Connection: Model for Sunni Resistance», *The Washington Quarterly*, Volume 30, Number 1 (Winter 2006-07), σελ. 146

⁴⁷ Gregory Gause III, ό.π., σελ. 6-7

και άλλες σουνιτικές ομάδες είναι εγκλωβισμένοι σε μια αντιπαράθεση για τον ορθό πολιτικό ρόλο του Ισλάμ στον σουνιτικό κόσμο.⁴⁸

Η σιιτική παράδοση είναι διαφορετική, εν μέρει για θεολογικούς λόγους. Η ιδέα ενός ιμάμη, ενός μεγάλου ηγέτη που διαμορφώνει την παγκόσμια ιστορία, έχει κάνει τους σίτες να αναμένουν ισχυρή ηγεσία τόσο σε κοσμικό όσο και σε θρησκευτικό επίπεδο. Κατά τη διάρκεια μιας ιστορικής περιόδου που ένας ιμάμης δεν είναι παρών - όπως η σύγχρονη περίοδος που διανύουμε που υποτίθεται ότι είναι «κρυμμένος» - η δύναμη του ιμάμη βρίσκεται στους μουλάδες, ήτοι στον τον ιερό κλήρο του σιιτισμού.⁴⁹

Οι ιρανοί ηγέτες συχνά τείνουν να απορρίπτουν δημοσίως το χάσμα μεταξύ των σουνιτών και των σιιτών, αλλά η συνεπής στήριξή τους προς τις σιιτικές ομάδες σε οποιαδήποτε διαφορά υποδηλώνει μια βαθύτερη δέσμευση στα μέλη της δικής τους σχέτας.⁵⁰ Είναι δύσκολο, παρόλα αυτά, να πει κανείς ότι οι σιιτικές δυνάμεις στη σύγχρονη ιστορία έχουν ενεργήσει υπό το πρίσμα στενών θρησκευτικών συμφερόντων, τουλάχιστον σε διεθνές επίπεδο. Αντιθέτως, τα σιιτικά πολιτικά κινήματα διαθέτουν γενικά ένα παν-μουσουλμανικό ή παν-αραβικό πολιτικό όραμα που αποφεύγει την αποκλειστική επίκληση του σιιτισμού.

2.3 Το ζήτημα του *Hajj*

Το προσκύνημα στη Μέκκα και τη Μεδίνα στη Σαουδική Αραβία ονομάζεται *hajj* και αντιπροσωπεύει την πνευματική πορεία του ανθρώπου προς τον Αλλάχ με την έννοια ότι είναι μια συμβολική επίδειξη της φιλοσοφίας της δημιουργίας του Αδάμ. Υπάρχουν δύο πτυχές του *hajj*: η πνευματική και η σωματική. Ενώ, λοιπόν, μπορεί να είναι μια εμπειρία πνευματικής ισορρόπησης, ταυτόχρονα η σωματική πτυχή είναι γεμάτη διάχυτη αβεβαιότητα και κίνδυνο⁵¹. Το *hajj* αποτελεί τον 5^ο στύλο του Ισλάμ⁵² και είναι το μοναδικό προσκύνημα

⁴⁸ Στο ίδιο, σελ. 16

⁴⁹ Mark Juergensmeyer, ό.π., σελ.52

⁵⁰ W. Andrew Terrill, ό.π., σελ. 3

⁵¹ Robert Bianchi, «*Guests of God: Pilgrimage and Politics in the Islamic World.*», Oxford: Oxford University Press (2004) όπως αναφέρεται στο Reza Ekhtiari Amiri et al., «*The Hajj and Iran's Foreign Policy towards Saudi Arabia*», Journal of Asian and African studies (2011), σελ. 678

⁵² Οι άλλοι τέσσερις στύλοι του Ισλάμ είναι: (1) **Shahada (πίστη)**, η δήλωση πίστης ότι δεν υπάρχει άλλος Θεός από τον Θεό (Αλλάχ) και ότι ο Μωάμεθ είναι ο απεσταλμένος/αγγελιοφόρος του, (2) **Salah (προσευχή)**, η προσευχή πέντε φορές την ημέρα, (3) **Sawm (νηστεία)**, η υποχρεωτική νηστεία τον μήνα του Ραμαζανιού και (4) **Zakāt (φιλοanthρωπία)**, η ελεημοσύνη προς τους φτωχούς ανθρώπους, που απαιτείται μια φορά το χρόνο.

που θεωρείται *wajib* δηλαδή υποχρεωτικό, πράγμα που σημαίνει ότι απαιτείται η ολοκλήρωσή του έστω μια φορά από κάθε μουσουλμάνο κατά την διάρκεια της ζωής του, τουλάχιστον για εκείνους που έχουν την φυσική και οικονομική δυνατότητα να το πράξουν.⁵³

Οι Ιρανοί προσκυνητές αποτελούσαν ανέκαθεν ένα τεράστιο ποσοστό των εκατομμυρίων πιστών που προσέρχονται κάθε χρόνο στη Μέκκα και την Μεδίνα, σε αντίθεση με πιστούς άλλων εθνών, δεδομένης της έναρξης των διπλωματικών σχέσεων Ιράν – Σαουδικής Αραβίας το 1929. Έκτοτε, το *hajj* κατέχει κρίσιμη θέση στις διμερείς σχέσεις των δύο χωρών, κάτι που έγινε απόλυτα εμφανές όταν οι δεσμοί αυτοί διακόπηκαν το 1943 και το 1987. Μάλιστα για πολλές δεκαετίες μετά την καθιέρωση των διπλωματικών σχέσεων μεταξύ Ιράν και Σαουδικής Αραβίας, εκτός από τις εδαφικές φιλοδοξίες του Ιράν, οι μόνες διαφορές που υπήρξαν ήταν καθαρά για θέματα θρησκευτικών πρακτικών ειδικά κατά την διάρκεια του *hajj*.⁵⁴ Η σπουδαιότητα του *hajj* στις διμερείς σχέσεις των χωρών αυτών έγινε απόλυτα εμφανής το 1943 στην περίπτωση του Abo Taleb Yazdi, ενός Ιρανού προσκυνητή που κατηγορήθηκε για βεβήλωση της Ka'aba⁵⁵ και εκτελέστηκε, γεγονός που είχε συνέπειες στις σχέσεις των δύο χωρών. Το Ιράν σε αντίποινα, απαγόρευσε στους Ιρανούς πιστούς να πηγαίνουν προς τη Σαουδική Αραβία για αρκετά χρόνια.

Η Ισλαμική Επανάσταση του 1979 αποτέλεσε σημείο καμπής και στο ζήτημα του *hajj*. Το 1984, ο Khomeini προκάλεσε την ηγεσία της Σ. Αραβίας ζητώντας κοινή ισλαμική κυριαρχία πάνω από τους ιερούς τόπους της Μέκκας και της Μεδίνας και γενικότερα η ιδεολογία του επικεντρώθηκε στην αποδυνάμωση της νομιμοποίησης της εξουσίας της Σαουδικής Αραβίας. Η συγκεκριμένη ρητορική είχε ως αποτέλεσμα να πραγματοποιηθούν αρκετές συγκρούσεις μεταξύ των Σαουδαραβικών δυνάμεων και Ιρανών προσκυνητών κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980. Το σημαντικότερο ήταν η σφαγή των Ιρανών προσκυνητών κατά τη διάρκεια του 1987, το οποίο οδήγησε αρχικά σε πάγωμα των σχέσεων Τεχεράνης – Ριάντ και κατέληξε στην διακοπή των σχέσεων το 1988. Πιο συγκεκριμένα, τον Μάρτιο του 1988 και στον απόηχο των αιματηρών συγκρούσεων του Ιουλίου 1987 μεταξύ ιρανών διαδηλωτών και δυνάμεων ασφαλείας κατά τις οποίες σκοτώθηκαν 275 και

⁵³ Reza Ekhtiari Amiri et al., «*The Hajj and Iran's Foreign Policy towards Saudi Arabia*», *Journal of Asian and African studies* (2011), σελ. 678

⁵⁴ Στο ίδιο, σελ. 679

⁵⁵ Η Κάαμπα είναι ο ιερότερος τόπος του Ισλάμ. Πρόκειται για το κυβοειδές οικοδόμημα από γρανίτη που βρίσκεται στο κέντρο του Μεγάλου Τζαμιού της Μέκκας (*Al-Haram Mosque* ή *al-Masjid-al-Harām*).

τραυματίστηκαν 303 Ιρανοί προσκυνητές⁵⁶, η Σαουδική Αραβία περιόρισε την ποσόστωση του *hajj* (1.000 προσκυνητές ανά εκατομμύριο κατοίκων μιας χώρας), γεγονός το οποίο μείωσε δραστικά την ποσόστωση του Ιράν σε 45.000 παρά την επιμονή του Khomeini να παραμείνει ο προηγούμενος αριθμός των 150.000. Το ζήτημα αυτό, παράλληλα με την εμμονή του Ιράν για την πραγματοποίηση της πολιτικής διαμαρτυρίας εξαρχής, οδήγησε τελικά στην διακοπή των διπλωματικών σχέσεων μεταξύ Τεχεράνης και Ριάντ το 1988, μια κατάσταση που διήρκεσε τρία χρόνια.⁵⁷

Γενικότερα, μετά την Ισλαμική Επανάσταση, το *hajj* έπαψε να είναι απλώς ένα θρησκευτικό προσκύνημα και μετατράπηκε σε ένα ζήτημα ασφάλειας και πολιτικής εξαιτίας των διαδηλώσεων για «την απελευθέρωση από τους άπιστους» που οργάνωνε το Ιράν και της προσπάθειάς του για διάδοση της επανάστασης στις γειτονικές χώρες. Ο θάνατος του Khomeini σε συνδυασμό με τις περιφερειακές και διεθνείς εξελίξεις στα τέλη της δεκαετίας του 1980 (π.χ. η λήξη του πολέμου Ιράν - Ιράκ) και στις αρχές της δεκαετίας του 1990 (π.χ. κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης), οδήγησαν τις δύο χώρες να επαναπροσδιορίσουν τις σχέσεις τους συμπεριλαμβανομένου του ζητήματος του *hajj*.

Η αποκατάσταση του *hajj* μετά το συμβάν του 1987 οφειλόταν κυρίως σε πιέσεις που προήλθαν από το εσωτερικό των δύο χωρών, αλλά και διότι η επίτευξη συμφωνίας σε αυτό το πεδίο θεωρήθηκε ευκολότερη σε σχέση με άλλα πιο σημαντικά ζητήματα, όπως η περιφερειακή ασφάλεια. Στο Ιράν, οι προσπάθειες για αποκατάσταση του προσκυνήματος οφειλόταν στο γεγονός ότι επρόκειτο για θρησκευτικό καθήκον που όλοι οι μουσουλμάνοι πρέπει να εκτελέσουν και ήταν το ελάχιστο που περίμενε ο ιρανικός λαός από τους ηγέτες του μετά τον πόλεμο. Πιέσεις υπήρχαν και από τους λεγόμενους *bazaaris*, που παρείχαν τα αναγκαία εφόδια στο καθεστώς κατά τη διάρκεια του πολέμου και μετά από αυτόν. Πρόκειται για την ιδιαίτερα ισχυρή αστική τάξη του Ιράν που συγκεντρώθηκε γύρω από τα λεγόμενα *bazaar*, δηλαδή τα παζάρια ή αγορές. Η συμβολή των *bazaars* στην ανατροπή του καθεστώτος Pahlavi υπήρξε τόσο καθοριστική ώστε ο ίδιος ο Khomeini δήλωσε ότι η επανάσταση δεν θα ολοκληρωνόταν χωρίς την υποστήριξη των *bazaaris*. Επομένως, η υλοποίηση των αιτημάτων τους ήταν πρωταρχικής σημασίας για τη νέα διοίκηση. Από την πλευρά της Σαουδικής Αραβίας η αποκατάσταση του *hajj* ήταν σημαντική πρωτίστως για

⁵⁶ Η Ριάντ κατηγορήσε την Τεχεράνη για το ξέσπασμα βίας θεωρώντας ότι έγινε απόπειρα κατάληψης του Μεγάλου Τζαμιού για να ανακηρυχτεί ο Αγιατολάχ Khomeini ηγέτης του μουσουλμανικού κόσμου.

⁵⁷ Reza Ekhtiari Amiri et al., ό.π., σελ.679-681

οικονομικούς λόγους καθώς αποτελεί τη δεύτερη μεγαλύτερη πηγή ξένων εσόδων για το Βασίλειο, αν αναλογιστεί κανείς ότι αυτή η βιομηχανία «θρησκευτικού τουρισμού» αποφέρει περίπου 20 - 40 δισεκατομμύρια δολάρια ετησίως. Ένας επιπλέον λόγος ήταν το γεγονός ότι το ισχυρό πλήγμα που είχε δεχτεί η εικόνα της χώρας μετά το συμβάν του 1987 έπρεπε με κάποιο τρόπο να μετριαστεί. Τέλος, υπήρχε ανησυχία λόγω της συνεχιζόμενης ρητορικής του Ιράν σχετικά με τη διεθνοποίηση της Μέκκας και της Μεδίνας, επομένως κρίθηκε ότι η αποκατάσταση του *hajj* θα βοηθούσε κατά κάποιο τρόπο στον περιορισμό του προπαγανδιστικού αυτού αφηγήματος. Τελικά, μετά την αποκατάσταση των διπλωματικών σχέσεων το 1991 και τις αλλαγές στην εξωτερική πολιτική του Ιράν, η Σαουδική Αραβία συμφώνησε να επιτρέψει 115.000 Ιρανούς προσκυνητές στο *hajj*, μεταξύ των οποίων και 5.000 μέλη των οικογενειών των «μαρτύρων» που είχαν σκοτωθεί στο τραγικό γεγονός του 1987.⁵⁸

Γενικά, η ρεαλιστική εξωτερική πολιτική του Ιράν από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, η οποία βασιζόταν στη μείωση των εντάσεων, την οικοδόμηση εμπιστοσύνης και την ενίσχυση της περιφερειακής συνεργασίας, οδήγησαν σε πιο ειρηνικά *hajj*. Η Τεχεράνη επικεντρώθηκε στην πολιτιστική διάσταση του προσκυνήματος και όχι στην πολιτική του πτυχή, παρά το γεγονός ότι το 1993 με αφορμή την αντιπαράθεση με την Ριάντ για το νησί Abu Musa υπήρξαν και πάλι αναπροσαρμογές στην ποσόστωση των ιρανών προσκυνητών. Κατά την περίοδο, δε, προεδρίας του Khatami (1997-2005) οι σχέσεις των δύο χωρών βελτιώθηκαν αισθητά με αποτέλεσμα το ίδιο να συμβεί και στο ζήτημα του *hajj*. Είναι ενδεικτικό ότι ο βασιλιάς Fahd της Σαουδικής Αραβίας κάλεσε επισήμως τον Khatami να πραγματοποιήσει το *hajj* και παρόμοια πρόσκληση έλαβε για πρώτη φορά το 2000 ο ανώτατος ηγέτης του Ιράν, Khamenei. Ωστόσο, αυτό που έφερε πολύ περισσότερο κοντά τις δυο χώρες ήταν η υπογραφή του Συμφώνου Ασφαλείας το 2001, η οποία θεωρείται σημείο αναφοράς στις σχέσεις Τεχεράνης – Ριάντ. Η συμφωνία αυτή είχε αξιοσημείωτες συνέπειες και σε άλλους τομείς συνεργασίας, συμπεριλαμβανομένου του *hajj*.⁵⁹

Με την συντηρητική – λαϊκιστική κυβέρνηση του προέδρου Ahmadinejad (2005-2013) επανήλθε στο προσκήνιο η επαναστατική ρητορική την οποία είχε περιορίσει το Ιράν για περίπου δύο δεκαετίες. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να συμπαρασύρει την υπόθεση του *hajj* επιστρέφοντας σε καταστάσεις που θύμιζαν την δεκαετία του 1980, ωστόσο η ένταση δεν

⁵⁸ Στο ίδιο, σελ. 681-682

⁵⁹ Στο ίδιο, σελ. 685

κλιμακώθηκε σε τέτοια επίπεδα ώστε να λάβουν χώρα περιστατικά ανάλογα της αιματοχυσίας του 1987. Η αντίδραση πολλές φορές της Σ. Αραβίας περιορίστηκε σε αποφάσεις μη χορήγησης θεωρήσεων εισόδου (visa) σε ιρανούς προσκυνητές.

Η προτεραιότητα που δόθηκε από τον πρόεδρο Rouhani (2013 έως και σήμερα) στην βελτίωση των εξωτερικών σχέσεων του Ιράν επηρέασε όπως ήταν φυσικό και το ζήτημα του *hajj*. Παρόλα αυτά, τα αποτελέσματα δεν ήταν πάντα τα επιθυμητά. Ένα τέτοιο παράδειγμα ήταν το *hajj* του 2015. Εκείνο το προσκύνημα σηματοδεύτηκε από το τραγικό συμβάν του θανάτου περισσότερων από 2000 πιστών εξαιτίας του συνωστισμού και του επακόλουθου πανικού που προκλήθηκε, αν και η Σαουδική Αραβία ανέφερε ότι ο αριθμός των νεκρών ήταν μικρότερος. Ο Khamenei δεν δίστασε να ισχυριστεί ότι τα θύματα, συμπεριλαμβανομένων πολλών Ιρανών υπηκόων, έχασαν τη ζωή τους είτε λόγω συννεοχής είτε ανικανότητας της Σαουδικής Αραβίας. Μάλιστα κάλεσε όλο τον κόσμο του Ισλάμ να κατανοήσει την βλάσφημη και άπιστη φύση της Σαουδαραβικής ηγεσίας, υποστηρίζοντας ότι οι βασιλείς ήταν ακατάλληλοι ως θεματοφύλακες των ιερών τόπων του Ισλάμ, καλώντας παράλληλα να επανεξεταστεί θεμελιωδώς η διαχείρισή τους συμπεριλαμβανομένου του ζητήματος του *hajj*.⁶⁰

Συνοψίζοντας, η πρώτη δεκαετία της Ισλαμικής Επανάστασης του Ιράν χαρακτηρίστηκε από επαναστατικές και ιδεολογικές/σεχταριστικές αντιλήψεις σχετικά με την εξωτερική πολιτική του Ιράν, γεγονός που με τη σειρά του επηρέασε τις σχέσεις Ιράν-Σαουδικής Αραβίας σε διάφορα επίπεδα όπως στο ζήτημα του *hajj*. Ωστόσο, η εμφάνιση μιας πιο ρεαλιστικής προσέγγισης στην ιρανική εξωτερική πολιτική σκηνή στις αρχές της δεκαετίας του 1990, οδήγησε στην αποκατάσταση των διπλωματικών σχέσεων των δύο χωρών και κατ' επέκταση την εξομάλυνση του θέματος του *hajj*, ιδιαίτερα κατά την περίοδο του προέδρου Khatami. Η πολιτική της ύφεσης κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου συνοδεύτηκε από ένα πλαίσιο οικοδόμησης εμπιστοσύνης, μείωσης των εντάσεων και έμφασης στη συνεργασία, ενισχύοντας έτσι σημαντικά τις σχέσεις των δύο χωρών.⁶¹ Παρόλα αυτά το ζήτημα του *hajj* παραμένει ψηλά στην ατζέντα των δύο χωρών κυρίως για λόγους συμβολικούς, γεγονός που αποδεικνύεται από την απόλυτη εξάρτησή του από την εκάστοτε πολιτική που υιοθετούν οι δύο χώρες στη διεθνή και περιφερειακή αρένα.

⁶⁰ Ishaan Tharoor, "Saudi Arabia and Iran accuse each other of not really being Muslim", The Washington Post, (07/09/2016), https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2016/09/07/saudi-arabi-and-iran-accuse-each-other-of-not-really-being-muslim/?noredirect=on&utm_term=.b6eed05dca74

⁶¹ Reza Ekhtiari Amiri et al., ό.π., σελ. 687

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η αυγή ενός νέου ψυχρού πολέμου στη Μ. Ανατολή

3.1 Ο δρόμος προς την Ισλαμική Επανάσταση και η αποτίμησή της

Οι βάσεις για την Ισλαμική Επανάσταση του 1979 ξεκινούν να μπαίνουν στα τέλη του 19^{ου} αιώνα όταν η εξουσία βρισκόταν στα χέρια της δυναστείας των Qajar (1796-1925) και συγκεκριμένα του βασιλιά Mozaffar ad-Din Shah Qajar, ο οποίος παρά το γεγονός ότι κληρονόμησε ήδη από τον πατέρα του έναν βαρύ δάνειο από τη Μ. Βρετανία, προέβη σε εκ νέου δανεισμούς που υποθήκευσαν το μέλλον της Περσίας αυτή τη φορά από την Ρωσία με ενέχυρο τους δασμούς της χώρας. Η δυσαρέσκεια που σταδιακά αυξανόταν προς το πρόσωπο του βασιλιά, τον ανάγκασε να προβεί στις διαδικασίες για την ψήφιση του συντάγματος του 1906 με το οποίο καθιερώθηκε η συνταγματική μοναρχία και η κοινοβουλευτική διοίκηση της χώρας. Κατά αυτό τον τρόπο περιορίστηκαν οι αρμοδιότητες του Σάχη ως απόλυτου μονάρχη, ενώ παράλληλα ενδυναμώθηκαν οι ουλεμάδες πολύ περισσότερο από ό,τι στο παρελθόν, γεγονός που θα σηματοδοτήσει την έναρξη μιας συνεχούς και έντονης διαπάλης μεταξύ κοσμικής και θρησκευτικής εξουσίας που θα διαρκέσει 7 δεκαετίες μέχρι την ισλαμική επανάσταση του 1979.⁶²

Η διαπάλη αυτή έγινε πολύ πιο έντονη κατά την διάρκεια της βασιλείας των Pahlavi που ξεκινά το 1925. Ο Reza Khan, ένας ισχυρός στρατηγός που διοικούσε την μονάδα των Κοζάκων, παρακολουθώντας τον ασφυκτικό κλοιό της χώρας από τις ρωσικές και βρετανικές δυνάμεις, και την αδυναμία του Σάχη να αντιδράσει, επαναστάτησε τον Φεβρουάριο του 1921 και αφού απώθησε την ρωσική εισβολή στην περιοχή της Κασπίας, έστρεψε τα στρατεύματά του κατά της Τεχεράνης και συγκρότησε μια νέα κυβέρνηση, της οποίας έγινε αρχικά υπουργός πολέμου και στην συνέχεια πρωθυπουργός. Το 1925 ο Reza Khan αφού υπέταξε την ισχυρή φυλή των Bakhtiari στα νοτιοανατολικά της Περσίας, η οποία είχε τον έλεγχο της Αγγλοπερσικής Εταιρείας Πετρελαίου, αυτοανακηρύχθηκε Σάχης με τον τίτλο Reza Shah Pahlavi (1925-1941). Το 1935, διακατεχόμενος από δέος προς το αρχαίο ένδοξο παρελθόν της χώρας του άλλαξε το όνομα της Περσίας και της έδωσε ως έγκυρο όνομα το αρχαίο της όνομα Ιράν. Στη διάρκεια της βασιλείας του, ο Reza, προσπάθησε να αφαιρέσει

⁶² Αγγελική Ζιάκα, ό.π., σελ. 81

πολλές από τις νομικές αρμοδιότητες που βρίσκονταν στα χέρια των ουλεμάδων και να τις μεταθέσει ξανά στην εξουσία του κράτους. Το σχέδιο της πολιτικής του ήταν να μεταρρυθμίσει το κράτος με βάση τα ευρωπαϊκά πρότυπα, να ενδυναμώσει την εξουσία του και να μειώσει την επιρροή των μουλάδων.⁶³

Οι διεργασίες για την Ισλαμική Επανάσταση κορυφώθηκαν στη διάρκεια διακυβέρνησης της χώρας από τον γιο του, Muhammad Reza Shah (1941-1979), ο οποίος προσπάθησε να εκμοντερνίσει και να δυτικοποιήσει ακόμη περισσότερο τη χώρα επιδιώκοντας παράλληλα να την συνδέσει με την ένδοξη προϊσλαμική της ιστορία.⁶⁴ Η βασιλεία των Pahlavi διακόπηκε από το 1951 έως το 1953 από τον δημοκρατικά εκλεγμένο πρωθυπουργό, Mohammad Mosaddegh, ο οποίος προσπάθησε να εθνικοποιήσει τη βιομηχανία πετρελαίου κάτι που οδήγησε στην άμεση ανατροπή του με την βοήθεια εξωτερικών δυνάμεων. Όταν ο Muhammad Reza Shah επέστρεψε, προσπάθησε να κατευνάσει τους μουλάδες παρέχοντάς τους την ελευθερία ανάπτυξης των οργανώσεών τους και βοηθώντας τους να χρηματοδοτήσουν ισλαμικά σχολεία.⁶⁵ Για την ισχυροποίηση του Ιράν στο διεθνές πεδίο ο Σάχης προσχώρησε το 1953 στο Σύμφωνο της Βαγδάτης, γνωστό ως CENTO (Central Treaty Organization), μια συμμαχία μη επιθέσεως, πολιτιστικών και οικονομικών ανταλλαγών μεταξύ των συμβαλλομένων κρατών (Ιράκ, Σαουδικής Αραβίας, Ιράν, Τουρκίας, Αφγανιστάν και Πακιστάν), από την οποία, βέβαια, δεν απουσίαζε ο δυτικός παράγοντας, η Μ. Βρετανία. Οι προσπάθειες δυτικοποίησης συνεχίστηκαν και το 1963 ο Σάχης ανακοίνωσε ένα πρόγραμμα εθνικών μεταρρυθμίσεων και εκμοντερνισμού της χώρας, γνωστό ως «λευκή επανάσταση», με το οποίο επιχειρούσε να εισάγει μια σειρά από εκσυγχρονιστικές διατάξεις δυτικού τύπου.⁶⁶

Με την έναρξη της δεκαετίας του 1970, άρχισε να εμφανίζεται η δυσαρέσκεια του ιρανικού λάου κατά του δεσποτικού Σάχη. Το Ιράν είναι, ιστορικά, μια παραδοσιακή κοινωνία και όταν ο Σάχης προσπάθησε να εκσυγχρονίσει και να δυτικοποιήσει το Ιράν, περιόρισε σημαντικά τον σιτικό κλήρο. Αν και δεν ήταν ο μοναδικός παράγοντας που οδήγησε στην Επανάσταση του 1979, δεδομένου ότι ήδη η οικονομική ύφεση από το 1977

⁶³ Στο ίδιο, σελ. 86-88

⁶⁴ Στο ίδιο, σελ. 88

⁶⁵ Mark Juergensmeyer, *ό.π.*, σελ.54

⁶⁶ Αγγελική Ζιάκα, *ό.π.*, σελ. 91-95

είχε προκαλέσει δυσπιστία ως προς τις ικανότητες του Σάχη, η θρησκεία έπαιξε σημαντικό ρόλο στην κινητοποίηση των μαζών.

Από το 1977 ξεκίνησε ουσιαστικά η επανάσταση κατά του Σάχη με τους ουλεμάδες να υποκινούν το πλήθος να ξεσηκωθεί. Η κρίση κορυφώθηκε στις 8 Σεπτεμβρίου του 1978 με την αποτρόπαια σφαγή στην πλατεία Jaleh της Τεχεράνης από τις κατασταλτικές δυνάμεις του καθεστώτος, κατά την οποία σκοτώθηκαν περισσότεροι από 80 διαδηλωτές και έμεινε στην ιστορία της χώρας ως «Μαύρη Παρασκευή». Η στιγμή εκείνη σήμανε την έναρξη κατάρρευσης του καθεστώτος.⁶⁷

Αν και η Ιρανική Επανάσταση δεν ήταν η πρώτη επανάσταση στον Κόλπο, είχε τον μεγαλύτερο περιφερειακό αντίκτυπο. Ήταν ίσως το πιο σημαντικό γεγονός στη διαμόρφωση της σύγχρονης Μέσης Ανατολής από την πτώση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και τη δημιουργία του κράτους του Ισραήλ. Η περιφερειακή ατζέντα του Ιράν άλλαξε από τη διατήρηση και την ενίσχυση του status quo προς τον ρεβιζιονισμό. Αυτό μετέβαλε θεμελιωδώς την ισορροπία ισχύος στον Κόλπο, καθώς ένα νέο, επαναστατικό κράτος εμφανίστηκε με στόχους που ήταν έξω από τις δομές του ανατολικού / δυτικού ανταγωνισμού που χαρακτήριζε την περιοχή.⁶⁸ Ο Khomeini, εξάλλου, κατέστησε σαφές ότι οι φιλοδοξίες του ξεπερνούσαν το Ιράν και ότι ήθελε να γίνει αποδεκτός ως ηγέτης όλου του μουσουλμανικού κόσμου.

Τα αίτια που δημιούργησαν το πλαίσιο της κοινωνικής αναταραχής και της πολιτικής αστάθειας μέσα από τα οποία προέκυψε η Επανάσταση ήταν μεταξύ άλλων: η εκτεταμένη λαϊκή δυσαρέσκεια ως αποτέλεσμα των προγραμμάτων ταχέως εκσυγχρονισμού του Σάχη, η διαφθορά και το καταπιεστικό καθεστώς Pahlavi, η ισλαμική αναγέννηση (η οποία συνέπεσε με τις κοινωνικές αλλαγές που προκλήθηκαν από τον ταχύ εκμοντερνισμό) και η χαρισματική φιγούρα του Khomeini γύρω από τον οποίο συσπειρώθηκε η αντιπολίτευση καταφέροντας να αξιοποιήσει τις αδυναμίες του καθεστώτος. Η εξέλιξη και τα αποτελέσματα των αναταραχών του 1978 μπορεί σήμερα να θεωρείται ότι ήταν αναπόφευκτα, ωστόσο την εποχή εκείνη φάνταζαν αδιανόητα. Ο Σάχης διέθετε μεγάλο στρατό, οικονομική ευχέρεια, την θρυλική μυστική αστυνομία (SAVAK) και ισχυρούς συμμάχους στο εξωτερικό, ενώ δε είχε ξεπεράσει παρόμοιες κρίσεις κατά την διάρκεια της βασιλείας του. Παρόλα αυτά, και ενώ μπορούσε άνετα να ελέγξει τις ομάδες της επίσημης

⁶⁷ Στο ίδιο, σελ. 96

⁶⁸ Ben Rich, ό.π., σελ. 472

αντιπολίτευσης, δεν αντιλήφθηκε ποτέ τη δυναμική των ανεπίσημων δικτύων των συνεργατών του Khomeini.

Η εκτεταμένη απογοήτευση των σιτών σε σχέση με τις διαρθρωτικές ανισότητες στη Μέση Ανατολή λειτούργησε ως ένα κρίσιμο εφαλτήριο πίσω από την προσπάθεια του Khomeini να εκδιώξει τον Σάχη. Η επιτυχής χρήση αυτής της θρησκευτικής δυσaréσκειας ως εργαλείου για ευρεία κοινωνική κινητοποίηση είχε ως αποτέλεσμα μια μεταγενέστερη υποχρέωση να ενσωματωθεί ένα δόγμα σιτικής κοινωνικής επανάστασης στους νέους στόχους εξωτερικής πολιτικής του Ιράν.⁶⁹

Η πολιτική που ακολούθησε το Ιράν τα χρόνια μετά την Ισλαμική Επανάσταση είχε σαν επίκεντρο την εξαγωγή - εξάπλωσή της σε όλο τον κόσμο και την επιθετική προπαγάνδα κατά της Σαουδικής Αραβίας, την οποία είχε χαρακτηρίσει ως αμερικανική εκδοχή του Ισλάμ.⁷⁰ Όσον αφορά τον πρώτο στόχο, τρεις μεταβλητές περιόρισαν τις προσπάθειες της Τεχεράνης για παγκοσμιοποίηση της Ισλαμικής Επανάστασης: παλιές αντιπαλότητες μεταξύ των Ιρανών και των Αράβων, οι διαφορές μεταξύ της σιτών και σουνιτών και η πολυπλοκότητα των τριμερών σχέσεων μεταξύ Ιράν, Σαουδικής Αραβίας και Ιράκ.⁷¹ Το Ιράν χρησιμοποίησε τον «χομεϊνισμό» για να διαδώσει το ρεβιζιονιστικό του μήνυμα και έλαβε πολύ σοβαρά τον ρόλο του *Vilayat-e Faqih*. Ακολουθώντας την στρατηγική των «αραβικών δρόμων», το Ιράν προσπάθησε να απευθυνθεί άμεσα στους αραβικούς πληθυσμούς, στον λαό, και όχι στις κεντρικές εξουσίες δηλαδή τις αραβικές κυβερνήσεις⁷², ωστόσο στην αραβική χερσόνησο η ανταπόκριση σε αυτό το σιτικό επαναστατικό κίνημα δεν υπήρξε ιδιαίτερα σημαντική. Η μεγαλύτερη επιτυχία εξαγωγής της επανάστασής του Ιράν έλαβε χώρα στο Λίβανο με τη δημιουργία της Hezbollah μετά την ισραηλινή εισβολή του 1982.⁷³

Η Σαουδική Αραβία επικέντρωσε την περιφερειακή της ατζέντα στη διατήρηση του status quo και έτσι αναγνώρισε αμέσως τη νέα κυβέρνηση και ο βασιλιάς Khalid έστειλε επιστολή στον Αγιατολάχ Khomeini συγχαίροντας τον για την επιτυχία της νέας δημοκρατίας, εκφράζοντας την προθυμία του να συνεχίσουν τις καλές σχέσεις και τη συνεργασία τους, τονίζοντας ότι η «ισλαμική αλληλεγγύη» θα μπορούσε να αποτελέσει τη

⁶⁹ Στο ίδιο, σελ. 472-473

⁷⁰ W. Andrew Terrill, ό.π., σελ.6

⁷¹ Wolfgang G. Schwanitz, review of "Iran's Rivalry with Saudi Arabia Between the Gulf Wars" by Henner Fürtig, Middle East Policy, (2003), σελ. 181

⁷² Frederic Wehrey et al., "Saudi-Iranian Relations Since The Fall of Saddam: Rivalry, Cooperation, and Implications for U.S. Policy", RAND Corporation, (2009), σελ. 3

⁷³ Gregory Gause III, ό.π., σελ. 9

βάση στενών δεσμών μεταξύ των δύο χωρών.⁷⁴ Ωστόσο πολύ σύντομα έκανε την εμφάνισή της η επιθετική πολιτική της Τεχεράνης, με αποτέλεσμα τόσο το Ιράν όσο και η Σαουδική Αραβία, στην προσπάθειά τους να προάγουν τα εθνικά τους συμφέροντα, να εκμεταλλευτούν τον σεχταριστικό και εθνοτικό διχασμό, στοιχεία που δεν κατέληξαν μόνο να καθορίσουν την αντιπαλότητα τους, αλλά και να χρησιμοποιηθούν ως πολιτικά εργαλεία.

Τον Νοέμβριο του 1979, λίγο μετά την επιτυχία της ιρανικής επανάστασης, ξέσπασαν σοβαρές αναταραχές στην σιιτική Ανατολική Επαρχία της Σαουδικής Αραβίας, με αφορμή την πραγματοποίηση μιας παράνομης θρησκευτικής πομπής για τον εορτασμό της *Ashura*. Οι εκδηλώσεις αυτές, βέβαια, είχαν πολιτική χροιά καθώς μέσα στο πλήθος υπήρχαν άτομα που έφεραν φωτογραφίες του Khomeini, καθώς και αντι-αμερικανικά και αντι-σαουδαραβικά σύμβολα. Η απόπειρα της κυβέρνησης να διαλύσει τα πλήθη οδήγησαν σε τριήμερο συγκρούσεων και τελικά τα επεισόδια κατεστάλησαν βίαια από την Εθνική Φρουρά της Σαουδικής Αραβίας (SANG).⁷⁵

Το 1981, οι Σαουδάραβες πρωτοστάτησαν στην δημιουργία του σχηματισμού του GCC. Η Ισλαμική Επανάσταση στο Ιράν, η σοβιετική εισβολή στο Αφγανιστάν και η έναρξη του πολέμου Ιράν-Ιράκ δημιούργησαν τεράστια ανησυχία στα κράτη του Κόλπου τα οποία μέσω αυτού του συνασπισμού επιδίωξαν να μεγιστοποιήσουν τα φορτία ισχύος τους. Η Σαουδική Αραβία επιπλέον αντιμετώπισε το περιστατικό της κατάληψης του Μεγάλου Τζαμιού της Μέκκας και την ταυτόχρονη εκμετάλλευση του γεγονότος από την Τεχεράνη, η οποία έσπευσε να αμφισβητήσει την νομιμοποίηση της βασιλικής οικογένειας ως θεματοφύλακα των ιερών τόπων του Ισλάμ, καθώς και την εξέγερση των σιιτών της Ανατολικής Επαρχίας.

3.2 Ο πόλεμος Ιράν - Ιράκ

Πριν από το 1979, η Τεχεράνη δεν θεωρούσε το Ιράκ ως σοβαρή απειλή. Το στρατηγικό βάθος του Ιράν, ο δυνατός στρατός και οι ισχυροί σύμμαχοι, συμπεριλαμβανομένων των ΗΠΑ, παρείχαν αρκετές εγγυήσεις προς αυτή την κατεύθυνση. Ωστόσο, η Ισλαμική Επανάσταση του 1979 έριξε το βάρος της περισσότερο στην ανάπτυξη παραστρατιωτικών δυνάμεων, όπως οι Φρουροί της Επανάστασης, με αποτέλεσμα οι

⁷⁴ Vali Nasr, “*The Shia Revival: How Conflicts Within Islam Will Shape the Future*”, W. W. Norton & Company, (2007), σελ. 150

⁷⁵ W. Andrew Terrill, ό.π., σελ. 5

παραδοσιακές ένοπλες δυνάμεις να εξασθενήσουν σύντομα. Ταυτόχρονα, η Τεχεράνη έχασε τους δυτικούς της συμμάχους της, αφήνοντάς την έτσι εκτεθειμένη να περιβάλλεται από αραβικά κράτη τα οποία, εκτός από την ιστορική τους αντιπαλότητα με το Ιράν, πλέον ένοιωθαν να απειλούνται από την επαναστατική σιιτική ατζέντα. Η σταδιακή επιδείνωση των σχέσεων μεταξύ της Τεχεράνης και των γειτονικών χωρών, τελικά, έδωσε την ευκαιρία στο Ιράκ να επιτεθεί στο Ιράν, κίνηση η οποία ήταν προϊόν ιστορικών διαφορών όσον αφορά τα σύνορά τους επί του ποταμού Shatt Al Arab, καταλαμβάνοντας την επαρχία Khuzestan στις 22 Σεπτεμβρίου 1980. Ο πόλεμος διήρκεσε οχτώ χρόνια (1980-1988), στοίχισε τη ζωή σε περισσότερους από 1 εκατομμύριο ανθρώπους και άλλαξε δραματικά τις ισορροπίες στην Μ. Ανατολή.⁷⁶

Η ευρεία υποστήριξη του καθεστώτος του Ιράκ από την πλειονότητα των αραβικών καθεστώτων, έφερε σε μεγάλη αντιπαράθεση την Τεχεράνη με όλο σχεδόν το ισλαμικό της περιβάλλον. Η απόφαση που πάρθηκε στα μέσα του 1982 από το Ιράν να κηρύξει γενικό «ιερό πόλεμο» εναντίον του Ιράκ μέχρι την τελική ήττα του «Σατανά» Saddam Hussein, έδωσε μια νέα διάσταση στις σχέσεις της Τεχεράνης, όχι μόνον με το Ιράκ αλλά και με τον υπόλοιπο σουνιτικό κόσμο. Συγχρόνως φωνές από την Τεχεράνη, μεταξύ των οποίων του ίδιου του Khomeini, άφηναν να εννοηθεί ότι ο αγώνας πλέον ήταν για την απελευθέρωση όλων των μουσουλμάνων, που σήμαινε την κατάλυση όλων των ισλαμικών καθεστώτων, τα οποία η ιρανική επανάσταση δεν θεωρούσε νόμιμα, και την εγκαθίδρυση ενός τύπου «ισλαμικής δημοκρατίας», της οποίας το σύνταγμα θα απέρριβε αμέσως από τις ιερές πηγές του ισλαμικού νόμου.⁷⁷

Η Σαουδική Αραβία, κατά κύριο λόγο, το Κουβέιτ, το Κατάρ (και τα μικρότερα κράτη του Κόλπου), η Αίγυπτος, η Ιορδανία και άλλες συντηρητικές αραβικές χώρες (με εξαίρεση τη Συρία) παρείχαν στον Saddam πολιτική και οικονομική υποστήριξη, θεωρώντας την μάχη του Ιράκ ως επέκταση των δικών τους αγώνων ασφαλείας. Παρά την υποστήριξη αυτή, υπήρχε στην σκέψη τους ότι μετά τη λήξη του πολέμου, ο νικητής ήταν πολύ πιθανό να εμφανίσει μελλοντικές περιφερειακές φιλοδοξίες και να εγείρει απαιτήσεις, διαταράσσοντας την ισορροπία ισχύος στην περιοχή. Έτσι, το 1981, σε μία απόπειρα να αποτραπεί το φαινόμενο διάχυσης των συνεπειών του πολέμου και να ενισχυθεί η περιφερειακή σταθερότητα, και κατόπιν διπλωματικών προσπαθειών της Ριάντ, δημιουργήθηκε το

⁷⁶ Αγγελική Ζιάκα, ό.π., σελ. 105

⁷⁷ Στο ίδιο, σελ. 104-105

Συμβούλιο Συνεργασίας του Κόλπου (GCC)⁷⁸, γεγονός που απέφερε σημαντική αύξηση της επιρροής της Σ. Αραβίας σε όλο τον Περσικό Κόλπο.

Η Τεχεράνη, για αντίποινα, αποφάσισε να κλιμακώσει την ένταση απειλώντας να αποσταθεροποιήσει τις χώρες του GCC και να προκαλέσει τις αραβικές σιτικές κοινότητες να ξεσηκωθούν ενάντια στις μοναρχίες. Ο Khomeini κατεύθυνε όλους τους διαθέσιμους ιρανικούς πόρους στον πόλεμο με το Ιράκ, αντί να φροντίσει για την στήριξη της παραπαίουσας οικονομίας. Ο ιρανικός λαός ήρθε αντιμέτωπος με την υψηλή ανεργία και τον πληθωρισμό, ελλείψεις στέγασης και την κατάρρευση του βιομηχανικού τομέα κατά την διάρκειά του. Ο πόλεμος εξασθένησε το Ιράν και τον ζήλο του να εξάγει την επανάσταση στο εξωτερικό. Παρόλα αυτά του πρόσφερε μια νέα στόχευση: να ανατρέψει την σαουδαροκεντρική περιφερειακή τάξη που είχε την υποστήριξη των ΗΠΑ.⁷⁹

Το Ιράκ κατείχε σημαντική θέση στο επαναστατικό θρησκευτικό αφήγημα και την στρατηγική του Ιράν. Πρόκειται για τη χώρα με τον δεύτερο μεγαλύτερο πληθυσμό σιτών στον κόσμο και τόπος όπου βρίσκονται οι πόλεις Καρμπάλα και Νατζάφ, δύο από τις σημαντικότερες τοποθεσίες του σιτικού Ισλάμ.⁸⁰ Η στρατηγική του σημασία γίνεται εύκολα αντιληπτή, δεδομένου ότι η υπόλοιπη περιοχή περιλαμβάνει χώρες κατά κύριο λόγο σουνιτικές και παραδοσιακά στη σφαίρα επιρροής της Σαουδικής Αραβίας και άλλων σημαντικών σουνιτικών κρατών.

Μετά το τέλος του πολέμου, από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, διάφοροι παράγοντες άλλαξαν την τροχιά της επανάστασης του Ιράν. Εσωτερικά, το Ιράν είχε εξασθενήσει από τον πόλεμο και έπρεπε να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις ανασυγκρότησης της χώρας εν μέσω της κρίσης που ξέσπασε για την ηγεσία, εξαιτίας του θανάτου του Khomeini, ενώ στο εξωτερικό πεδίο έπρεπε να προσαρμοστεί στο νέο διεθνές σύστημα που δημιουργήθηκε μετά την λήξη του Ψυχρού Πολέμου.

Οι σχέσεις του Ιράν με το Ιράκ, συνέχισαν να χαρακτηρίζονται από καχυποψία και εχθρότητα. Η ρητορική παρουσίασης του ενός από το άλλο και αντίστροφα ως απειλή για τη

⁷⁸ Τα κράτη-μέλη του GCC είναι: το Μπαχρέιν, το Κουβέιτ, το Ομάν, το Κατάρ, η Σαουδική Αραβία και τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα. Βλ. “*Gulf Cooperation Council*”, Wikipedia: The Free Encyclopedia, https://en.wikipedia.org/wiki/Gulf_Cooperation_Council

⁷⁹ Max Fisher, “*How the Iranian-Saudi Proxy Struggle Tore Apart the Middle East*”, The New York Times, 19/11/2016, <https://www.nytimes.com/2016/11/20/world/middleeast/iran-saudi-proxy-war.html>

⁸⁰ Ο τρίτος ιμάμη και ηγέτης των σιτών μουσουλμάνων, ο Ιμάμ Χουσεΐν, είναι θαμμένος στην Καρμπάλα και πλήθος σιτών από όλο τον κόσμο επισκέπτονται το ιερό του τέμενος. Αντίστοιχα, ο πρώτος ιμάμης και άμεσος διάδοχος του Μωάμεθ, Ali ibn Abi Talib, είναι θαμμένος στη Najaf.

διεθνή σταθερότητα, καθώς και οι εκατέρωθεν προσπάθειες ανατροπής του καθεστώτος συνεχίστηκαν μέχρι και την αμερικανική εισβολή του 2003.⁸¹

3.3 Η μετά Khomeini εποχή

Ο θάνατος του Αγιατολάχ Khomeini στις 3 Ιουνίου 1989 υπήρξε σημείο καμπής στην εξωτερική πολιτική του Ιράν. Λίγους μήνες πριν τον θάνατό του, είχε κάνει την εμφάνισή της μια διαμάχη για την ηγεσία της χώρας μεταξύ του ριζοσπαστικού ρεύματος των οπαδών της πολιτικής του Khomeini, που υποστήριζαν την συνέχιση της επιθετικής εξωτερικής πολιτικής, και των πραγματιστών οι οποίοι υποστήριζαν ότι η επανάσταση δεν θα επιβίωνε παρά μόνο αν άλλαζε δραστικά η εξωτερική πολιτική και η αδύναμη οικονομία της χώρας. Η απώλεια του ηγέτη της Επανάστασης και τα πολιτικοοικονομικά προβλήματα του Ιράν μετά τη λήξη του πολέμου με το Ιράκ το 1988, σε συνδυασμό με τις περιφερειακές και διεθνείς εξελίξεις στις αρχές της δεκαετίας του '90, όπως η εισβολή του Ιράκ στο Κουβέιτ και η κατάρρευση της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, οδήγησαν τελικά στην εμφάνιση και παγίωση μιας νέας καθαρά ρεαλιστικής προσέγγισης στην εξωτερική πολιτική του Ιράν. Αυτή η προσέγγιση στηριζόταν στην *realpolitik* που βασίζεται κυρίως στην υπεροχή των εθνικών συμφερόντων σε σχέση με άλλους ιδεολογικούς στόχους. Οι Ιρανοί επαναστάτες προσπάθησαν να κατανοήσουν την πραγματικότητα του διεθνούς συστήματος καθώς και τη θέση του Ιράν σε αυτό, σε αντίθεση με την πρώτη δεκαετία της επανάστασης.⁸²

Η εκλογή του Akbar Hashemi Rafsanjani στην θέση του προέδρου της χώρας υπήρξε καθοριστική προς αυτή την κατεύθυνση. Ο Rafsanjani ήταν Πρόεδρος του Ιρανικού Κοινοβουλίου (Ματζλίς) και ηγήθηκε των ενόπλων δυνάμεων κατά τα τελευταία στάδια του πολέμου με το Ιράκ. Από την εκλογή του τον Σεπτέμβριο του 1989, ο Rafsanjani προώθησε μια ρεαλιστική ατζέντα τόσο στα θέματα εσωτερικής όσο και εξωτερικής πολιτικής. Το μεταπολεμικό Ιράν αφενός αντιμετώπιζε κοινωνικοοικονομικά ζητήματα, όπως ο υψηλός πληθωρισμός, η εκτεταμένη ανεργία, η καταστροφή των τομέων υγείας και εκπαίδευσης κλπ, καθώς και εγχώρια πίεση για την ανασυγκρότηση της χώρας και τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης. Αφετέρου, παρά την λήξη του πολέμου, η πολιτική θέση της χώρας στην περιοχή και τον κόσμο είχε υποβαθμιστεί.

⁸¹ Fred Halliday, "Iran and the Middle East: Foreign Policy and Domestic Change", Middle East Report, Vol. 220 (2001), σελ. 46

⁸² Reza Ekhtiari Amiri et al., ό.π., σελ. 681

Υπό την προεδρία του Hashemi Rafsanjani (1989-1997), το Ιράν προσπάθησε να ξεπεράσει τις υφιστάμενες δυσκολίες και να βελτιώσει την τραγική οικονομική και πολιτική κατάσταση που ακολούθησε μετά το τέλος του πολέμου. Στην προσπάθεια αυτή, η εξομάλυνση των σχέσεων με τα γειτονικά κράτη του Περσικού Κόλπου ήταν στην κορυφή της ατζέντας της εξωτερικής πολιτικής του Ιράν. Ο ίδιος ο Rafsanjani δήλωσε ότι οι σχέσεις με τους γείτονες, τις ισλαμικές και τις χώρες του τρίτου κόσμου είχαν πρωταρχική θέση στην εξωτερική πολιτική της Τεχεράνης. Μεταξύ των χωρών του Περσικού Κόλπου, η σχέση του Ιράν με τη Σαουδική Αραβία ήταν η πιο σημαντική, λόγω της επιρροής της τελευταίας στην περιοχή και στον OPEC. Ωστόσο, δεδομένου ότι οι πολιτικές, οικονομικές και θρησκευτικές/πολιτιστικές σχέσεις των δύο χωρών ήταν πολύπλοκες, η αποκατάσταση των διπλωματικών δεσμών τους τον Μάρτιο του 1991 και η αναθέρμανση των σχέσεών τους τα επόμενα χρόνια έγινε σταδιακά και λαμβάνοντας υπόψη παράγοντες που συνδέονταν με το νέο περιβάλλον εξωτερικής πολιτικής του Ιράν. Το περιβάλλον αυτό αναφέρεται στο τέλος του πολέμου και τον περιορισμό του ρόλου της ιδεολογίας και της επαναστατικής ορμής στην εξωτερική πολιτική του Ιράν εκείνη την περίοδο, καθώς και στη στάση του Rafsanjani σε περιφερειακά ζητήματα, όπως η υιοθέτηση «ουδέτερης» στάσης κατά τον 2^ο Πόλεμο του Κόλπου. Άλλες πτυχές που χαρακτήριζαν εκείνο το νέο περιβάλλον, περιελάμβαναν την πολιτική ύφεσης του Ιράν και την οικοδόμηση εμπιστοσύνης στις σχέσεις Τεχεράνης – Ριάντ, καθώς επίσης τις προσπάθειες του Ιράν να παραβλέψει τις σιιτικές - σουνιτικές διαφορές και να σταματήσει τις προπαγανδιστικές επιθέσεις κατά του καθεστώτος της Σαουδικής Αραβίας.⁸³

Αμέσως μετά τον θάνατο του Khomeini, το πεδίο των σχέσεων μεταξύ Ιράν και Σαουδικής Αραβίας έλαβε μια διαφορετική κατεύθυνση. Κατά τη διάρκεια του πολέμου του Κουβέιτ το 1991, το Ιράν τάχθηκε ενάντια στο Ιράκ και στάθηκε στο πλευρό των χωρών του Κόλπου. Το Ιράν, επίσης, σταμάτησε την υποστήριξη των εξεγέρσεων των σιιτών της Σαουδικής Αραβίας και των διαδηλώσεων στο Hajj. Για τους Σαουδάραβες, η συνεργασία με το Ιράν αυτή την περίοδο (1991-1996) ήταν απαραίτητη για όσο διάστημα το Ιράκ παρέμενε απειλή. Αν και το Βασίλειο συνέχισε να αντιμετωπίζει το Ιράν, επίσης, ως πιθανή απειλή, θεώρησε ότι η συνεργασία με την Τεχεράνη ήταν σημαντική για την ανάσχεση του Ιράκ.

Όταν ο Mohammad Khatami εξελέγη πρόεδρος του Ιράν το 1997, συνεχίστηκαν οι προσπάθειες για ομαλοποίηση των σχέσεων των δύο χωρών και υπήρξαν ζητήματα, όπως η

⁸³ Στο ίδιο, σελ. 681

διακίνηση ναρκωτικών και το λαθρεμπόριο, στα οποία ανέλαβαν κοινή δράση. Επιπλέον, η πτώση των τιμών του πετρελαίου στα τέλη της δεκαετίας του 1990 βοήθησε στην προσέγγιση των δύο κρατών, καθώς ήρθαν σε συνεννόηση προκειμένου να μειωθεί η παραγωγή πετρελαίου. Το 1999, μάλιστα, ο Khatami έγινε ο πρώτος Ιρανός πρόεδρος που επισκέφθηκε τη Ριάντ. Ωστόσο, παρά την βελτίωση των σχέσεων Τεχεράνης και Ριάντ κατά την διάρκεια της θητείας του Rafsanjani και του Khatami, και δεδομένου ότι οι Ιρανοί πρόεδροι δεν έχουν τον έλεγχο των Φρουρών της Επανάστασης (IRGC) και βρίσκονται υπό την επιρροή και την εξουσία του Ανώτατου Ηγέτη, αμφότεροι δεν μπόρεσαν να σταματήσουν το IRGC από το να αναλάβει δράση σε γειτονικές χώρες, μεταξύ των οποίων και η Σαουδική Αραβία.⁸⁴

Το 2001, έπειτα από δύο δεκαετίες αντιπαλότητας από τα μέσα της δεκαετίας του 1980, το Ιράν και η Σαουδική Αραβία υπέγραψαν ένα σύμφωνο ασφάλειας σε μια απόπειρα να διευθετηθούν οι διαφορές τους στον τομέα της ασφάλειας για πρώτη φορά. Η συμφωνία υπογράφηκε στην Τεχεράνη από τον πρίγκιπα Nayif (υπουργός Εσωτερικών της Σαουδικής Αραβίας) και τον Abdulwahid Musavi Lari (υπουργός Εσωτερικών του Ιράν). Το σύμφωνο περιλάμβανε ζητήματα συνεργασίας στην καταπολέμηση κάθε μορφής εγκληματικότητας, τρομοκρατίας, διακίνησης ναρκωτικών και ξέπλυμα χρήματος. Επιπλέον, τα δύο κράτη συμφώνησαν στην μη εμπλοκή στις εσωτερικές υποθέσεις του άλλου, τον σεβασμό της εθνικής κυριαρχίας και εδαφικής ακεραιότητας και την τήρηση του διεθνούς δικαίου, ωστόσο δεν περιείχε καμία στρατιωτικής φύσεως διάσταση.⁸⁵

Οι διμερείς σχέσεις μεταξύ Σαουδικής Αραβίας και Ιράν κατά τη διάρκεια των Προεδριών του Hashemi Rafsanjani και του Mohammad Khatami δεν υπήρξαν ιδιαίτερα θερμές, παρά το ότι αυτή ήταν η καλύτερη περίοδος των διπλωματικών τους σχέσεων. Παρόλα αυτά σε καμία περίπτωση δεν μπορούν να χαρακτηριστούν και ως (ανοιχτά) εχθρικές. Η περιφερειακή μετριοπάθεια του Ιράν, μετά τον Khomeini, ήταν εν μέρει αποτέλεσμα της έλλειψης ευκαιριών για τη διάδοση της επιρροής του. Νέες ευκαιρίες παρουσιάστηκαν μετά το 2000, καθώς με τις αμερικανικές παρεμβάσεις στο Αφγανιστάν και το Ιράκ άνοιξε εκ νέου η αρένα ανταγωνισμού, ειδικά στο Ιράκ όπου υπήρχε πλειοψηφία

⁸⁴ W. Andrew Terrill, ό.π., σελ. 6-7

⁸⁵ Adel Altoraiifi, “*Understanding the role of state identity in foreign policy decision-making: The rise and demise of Saudi-Iranian rapprochement 1997-2009*”, PhD thesis, London School of Economics and Political Science, (2012), Διαθέσιμο στο http://etheses.lse.ac.uk/683/1/Altoraiifi_Understanding_role_state.pdf

σιτικού πληθυσμού.⁸⁶ Η αμερικανική εισβολή, δε, στο Ιράκ το 2003 άλλαξε εντελώς την ισορροπία ισχύος μεταξύ Ριάντ και Τεχεράνης.

Η εκλογή του Mahmoud Ahmadinejad (2005-2013) ως προέδρου του Ιράν έφερε στην εξουσία την ομάδα των συντηρητικών, η οποία ήταν περισσότερο αφοσιωμένη στην επαναστατική ρητορική του Αγιατολάχ Khomeini και στην εξάπλωση της ιρανικής επιρροής στην εγχώρια πολιτική άλλων κρατών.⁸⁷ Ο Ahmadinejad συνδύασε την σιτική ταυτότητα της επανάστασης με μια δυνατή αίσθηση περσικού εθνικισμού και, υπό την ηγεσία του, το Ιράν ανέλαβε σημαντικότερο ρόλο στο περιφερειακό περιβάλλον ασφάλειας.⁸⁸

Από τη στιγμή που ανέλαβε το αξίωμα του προέδρου ο Hassan Rouhani (2013-σήμερα), η Τεχεράνη άλλαξε και πάλι κατεύθυνση στην εξωτερική της πολιτική συνεργαζόμενη κατά κάποιο τρόπο με τη Δύση, συμπεριλαμβανομένων των συνομιλιών με τις ΗΠΑ στο πλαίσιο των διαπραγματεύσεων για το πυρηνικό πρόγραμμα. Ο Rouhani είχε καταστήσει σαφές ότι σκόπευε να βελτιώσει τις εξωτερικές σχέσεις του Ιράν ακόμη και προτού εκλεγεί πρόεδρος τον Αύγουστο του 2013. Με νομικό υπόβαθρο και έντονο ενδιαφέρον για τη διπλωματία, ο Rouhani επεδίωξε μια διαφορετική προσέγγιση στην ιρανική εξωτερική πολιτική. Ως Γραμματέας του Ανώτατου Εθνικού Συμβουλίου, ήταν υπεύθυνος την προετοιμασία ενός συνολικού σχεδίου σχετικά με τις επαφές της χώρας με τον Διεθνή Οργανισμό Ατομικής Ενέργειας (ΙΑΕΑ). Μάλιστα από τη θέση αυτή, είχε επικρίνει την ιρανική μυστικότητα απέναντι στην διεθνή κοινότητα και αντιπρότεινε μια πιο διαφανή στάση. Η παρέμβαση αυτή είχε θεωρηθεί από πολλούς ως προσχηματική και ότι οι διαπραγματεύσεις για το πυρηνικό πρόγραμμα εξυπηρετούν στο να κερδίσει χρόνο η Τεχεράνη όσο συνεχίζει στο παρασκήνιο να εξελίσσει το πρόγραμμα. Παρόλα αυτά, ανεξάρτητα από τις πραγματικές προθέσεις του νέου προέδρου για τις διαπραγματεύσεις στον πυρηνικό τομέα, ο ρόλος του είναι μάλλον περιορισμένος, καθώς ο Ανώτατος Ηγέτης Ali Hosseini Khamenei και οι Φρουροί της Επανάστασης είναι εκείνοι που έχουν τον πρώτο και τελευταίο λόγο στη διαδικασία λήψης αποφάσεων του Ιράν.⁸⁹

Οι αλλαγές της εξωτερικής πολιτικής του Ιράν δεν περιορίστηκαν στις σχέσεις με τη Δύση. Επί προεδρίας Rouhani υπήρξε επαναπροσέγγιση του Ιράν με άλλες χώρες του

⁸⁶ Gregory Gause III, *ό.π.*, σελ. 12-13

⁸⁷ Στο ίδιο, σελ. 12

⁸⁸ Simon Mabon, *ό.π.*, σελ. 2

⁸⁹ Athina Tzemprin, Jugoslav Josic & Henry Lambare, *ό.π.*, σελ. 196-197

Κόλπου (π.χ. Κουβέιτ, ΗΑΕ, Κατάρ, Ομάν) και σύναψη νέων συμφωνιών στο τομέα της ενέργειας.⁹⁰ Οι εξελίξεις αυτές θεωρήθηκαν υπερβολικές για τους σκληροπυρηνικούς του Ιράν, οι οποίοι δεν επιθυμούσαν καμία επαφή με τη Δύση, καθώς υπήρχε η αντίληψη ότι οποιαδήποτε ένδειξη προσέγγισης θα υπονόμεινε σημαντικά μεγάλο μέρος της ρητορικής και της δεδηλωμένης πολιτικής της Τεχεράνης.

3.4 Η κρατική δομή του Ιράν & της Σ. Αραβίας και η σημασία του πετρελαίου

3.4.1 Βασίλειο της Σαουδικής Αραβίας

Το Βασίλειο της Σαουδικής Αραβίας κυβερνάται από ένα αυταρχικό καθεστώς που περιορίζει αυστηρά την ελευθερία πολιτικής έκφρασης. Η βασιλική οικογένεια της Σαουδικής Αραβίας είχε πάντα τον έλεγχο και δύσκολα αμφισβητείται, ενώ παράλληλα όλοι οι κρατικοί θεσμοί ελέγχονται από αυτήν. Οι πρίγκιπες al-Saud και οι στενοί φίλοι και συνεργάτες τους είναι αυτοί που διαχειρίζονται την εκτελεστική εξουσία, το υπουργικό συμβούλιο, τα περιφερειακά ιδρύματα και τις θέσεις ασφαλείας όπως το Υπουργείο Εσωτερικών, την Υπηρεσία Πληροφοριών και τις ένοπλες δυνάμεις.⁹¹ Επιπλέον, η βασιλική οικογένεια συγκεντρώνει όλα τα κρατικά έσοδα και τα διανέμει μέσω ενός τεράστιου συστήματος χρηματοδότησης που καλύπτει κάθε σημαντικό οικονομικό, εκπαιδευτικό, κοινωνικό, θρησκευτικό και πολιτικό θεσμό.

Το καθεστώς της Σαουδικής Αραβίας δεν επιτρέπει καμία επίσημη εγχώρια οργάνωση που έρχεται σε ρητή αντιπαράθεση με την κυβέρνηση: ούτε πολιτικό κόμμα δεδομένου ότι δεν υφίστανται εκλογές, ούτε συνδικαλιστική οργάνωση, ούτε επαγγελματική οργάνωση, ούτε φοιτητική ομάδα. Η *σαρία* λειτουργεί ως το βασικό εξουσιαστικό πολιτικό εργαλείο στο Βασίλειο, καθώς ορίζει τις παραμέτρους όλων των πολιτικών πτυχών και διαδικασιών. Η Σαουδική Αραβία δεν είχε ποτέ γραπτό σύνταγμα ή κάποιο θεσμικό όργανο συνταγματικά κατοχυρωμένο, ωστόσο το 1979, μετά τις επιθέσεις στο Ιερό Τέμενος στη Μέκκα, ο βασιλιάς Fahd, ο οποίος τότε ήταν πρίγκιπας και πρώτος διάδοχος του θρόνου,

⁹⁰ Στο ίδιο, σελ. 198

⁹¹ Amr Hamzawy, “The Saudi Labyrinth: Evaluating the Current Political Opening”, Carnegie Papers, Carnegie Endowment for International Peace, N°68, (2006), σελ. 5

δημιούργησε μια επιτροπή που ανέλαβε το έργο συγγραφής ενός συντάγματος, διαδικασία που ολοκληρώθηκε τελικά το 1992.⁹²

Επιπλέον, στη Σαουδική Αραβία, το επίσημο θρησκευτικό οικοδόμημα αποτελεί μέσο της πολιτείας, δεν διαχωρίζεται από την κυβέρνηση, και ως εκ τούτου αφενός μεν δεν ανταγωνίζεται τη μοναρχία για πολιτική εξουσία με τον ίδιο τρόπο όπως ο κλήρος στο Ιράν, αφετέρου, δε, δεν προσφέρει καμιά διέξοδο ούτε για τη λαϊκή πολιτική έκφραση ούτε για την αυτονομία του κλήρου.

Οι σιίτες μουσουλμάνοι αποτελούν περίπου το 8-15% του πληθυσμού της Σαουδικής Αραβίας (περίπου 1 εκατομμύριο άνθρωποι), οι περισσότεροι από τους οποίους ζουν στην πλούσια σε πετρέλαιο Ανατολική Επαρχία. Δεδομένης της εχθρικής στάσης των ουαχαμιστών κληρικών απέναντι στους σιίτες, η θέση των Σαουδαράβων σιιτών υπήρξε δύσκολη από την ίδρυση του βασιλείου. Καθ' όλη τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα, είχαν υποστεί θρησκευτικές, πολιτικές και οικονομικές διακρίσεις σε διάφορους βαθμούς και ένταση. Οι ταχείες κοινωνικο-οικονομικές αλλαγές στην Ανατολική Επαρχία και η επιρροή του εργατικού κινήματος της Aramco, οδήγησε στην ευρεία πολιτική κινητοποίηση των σαουδαραβικών σιιτικών κοινοτήτων από τη δεκαετία του 1950.⁹³

Έκτοτε, η Ανατολική Επαρχία αποτελεί μια σημαντική πηγή εντάσεων, προβληματισμού και ανησυχίας για τους Σαουδάραβες ηγέτες. Οι φόβοι συνδέονται άμεσα με τη στρατηγική σημασία αυτής της περιοχής, η οποία όπως αναφέρθηκε είναι πολύ πλούσια σε αποθέματα πετρελαίου, και τους στενούς δεσμούς με το Ιράν που πιθανολογείται ότι έχει ένα μέρος της σιιτικής μειονότητας που είναι εγκατεστημένη εκεί. Στην Ανατολική Επαρχία η αφοσίωση του πληθυσμού των σιιτών είναι διαιρεμένη μεταξύ του Ιράν και της Σαουδικής Αραβίας.⁹⁴ Αυτό έγινε εμφανές κατά στις ταραχές του 1979 και 1980 κατά τις οποίες οι διαδηλωτές κρατούσαν εικόνες και αφίσες του Khomeini και για τις οποίες χρειάστηκε να κινητοποιηθούν περισσότερα από 20.000 στρατεύματα της Εθνικής Φρουράς προκειμένου να σταματήσουν. Εντούτοις οι συνθήκες διαβίωσης και οι τοπικές υπηρεσίες

⁹² Το τελικό έγγραφο περιείχε 83 άρθρα σε 9 κεφάλαια. Τα κεφάλαια είναι τα ακόλουθα: (1) γενικές αρχές, (2) νόμος/σύστημα διακυβέρνησης, (3) οι αξίες της Σαουδαραβικής κοινωνίας, (4) οικονομικές αρχές, (5) δικαιώματα και καθήκοντα, (6) Αρχές του κράτους, (7) οικονομικές υποθέσεις, (8) θεσμικά όργανα ελέγχου και (9) γενικές διατάξεις. Το πλήρες κείμενο στην αγγλική στο <https://www.saudiembassy.net/basic-law-governance#Chapter%20Nine:%20General%20Principles>

⁹³ Toby Matthiesen, "Hizbullah al-Hijaz: A History of The Most Radical Saudi Shi'a Opposition Group", Middle East Journal, Τεύχος 64, No. 2, (Ανοιξη 2010), σελ. 180

⁹⁴ Simon Mabon, ό.π., σελ 121-122

παρέμειναν σε φτωχά επίπεδα χωρίς σημαντικές βελτιώσεις με αποτέλεσμα να υπάρξουν και άλλες διαμαρτυρίες τα επόμενα χρόνια.

Μέχρι το τέλος του 1993, ο βασιλιάς Fahd κατάφερε να φτάσει σε έναν συμβιβασμό με την σιιτική κοινότητα της Ανατολικής Επαρχίας. Ως αποτέλεσμα αυτής της συμφωνίας, διακόπηκαν όλες οι αντικαθεστωτικές δραστηριότητες από τους Σαουδάραβες σίιτες τόσο στο εσωτερικό της χώρας όσο και στο εξωτερικό, ενώ ο βασιλιάς ανέλαβε τη δέσμευση βελτίωσης της μεταχείρισης των σιιτών, χρηματοδότησης αναπτυξιακών σχεδίων της περιοχής και διακοπή των προκλήσεων εκ μέρους των ουαχαμιστών κληρικών ενάντια στους σίιτες. Ο Fahd, επίσης, υποσχέθηκε σε όλους τους σίιτες πολιτικούς εξόριστους ότι θα γίνουν σεβαστοί και δεν θα διωχθούν όταν επιστρέψουν στη Σαουδική Αραβία.⁹⁵

3.4.2 Ισλαμική Δημοκρατία του Ιράν⁹⁶

Ο πρόεδρος του Ιράν εκλέγεται για τετραετή θητεία και έχει δικαίωμα να επανεκλεγεί μία φορά. Το ιρανικό σύνταγμα ορίζει, θεωρητικά, τον πρόεδρο ως τον δεύτερο στην ιεραρχία αξιωματούχο του Ιράν. Ο πρόεδρος είναι υπεύθυνος για την εκτελεστική εξουσία και την εφαρμογή του συντάγματος. Στην πράξη, η ισχύς του προέδρου περιορίζεται από την εξουσία της θρησκείας που ελέγχουν οι κληρικοί και ο Ανώτατος Ηγέτης (Supreme leader). Ο Ανώτατος Ηγέτης είναι υπεύθυνος για τις ένοπλες δυνάμεις, την ασφάλεια, την άμυνα και τα βασικά ζητήματα εξωτερικής πολιτικής. Μετά τον πρόεδρο έρχεται το υπουργικό συμβούλιο τα μέλη του οποίου επιλέγονται από τον ίδιο, με την επιφύλαξη ότι κάθε επιλεγμένο μέλος θα πρέπει να λάβει προηγουμένως την έγκριση του Κοινοβουλίου.

Ο Ιρανός πρόεδρος ή ο πρώτος αντιπρόεδρος είναι υπεύθυνος για το υπουργικό συμβούλιο. Το Κοινοβούλιο, γνωστό επίσης ως Ισλαμική Συμβουλευτική Συνέλευση ή Ματζλίς (*Majlis*), περιλαμβάνει 290 εκλεγμένα μέλη με τετραετή θητεία. Οι αρμοδιότητες του κοινοβουλίου περιλαμβάνουν την εισαγωγή και τη θέσπιση νόμων και την παραπομπή του προέδρου ή οποιουδήποτε υπουργού για τυχόν παραπτώματα. Ωστόσο, οι νόμοι δεν μπορούν να ψηφιστούν χωρίς την έγκριση του, συντηρητικού, Συμβουλίου των Φρουρών του Συντάγματος (Guardian Council of the Constitution). Το Συμβούλιο αυτό, επίσης, εγκρίνει τα μέλη της Συνέλευσης των Εμπειρογνομόνων (Assembly of Experts ή Council of Experts), της οποίας ο ρόλος είναι να επιλέξει και να διορίσει τον Ανώτατο Ηγέτη, να παρακολουθεί

⁹⁵ Mordechai Abir, "Saudi Arabia in the 1990s: Stability and Foreign Policy", Jerusalem Letter/Viewpoints, Jerusalem Center for Public Affairs, N° 365 (1997), <http://www.jcpa.org/jl/vp365.htm>

⁹⁶ "Guide: How Iran is ruled", BBC news, (2009), http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/8051750.stm

τις επιδόσεις του και να τον αποπέμψει εάν διαπιστωθεί ότι δεν πληροί τις απαιτήσεις της διορισμένης θέσης του. Η Συνέλευση συνεδριάζει δύο φορές ετησίως, όλα της τα μέλη πρέπει να είναι κληρικοί και κάθε μέλος εκλέγεται για οκτώ χρόνια. Όπως προαναφέρθηκε, το Συμβούλιο Φρουρών του Συντάγματος ελέγχει και εξετάζει όλους τους υποψηφίους της Συνέλευσης και θεωρείται το πιο ισχυρό όργανο στην ιρανική κυβέρνηση.

Εκ των μελών του Συμβουλίου των Φρουρών του Συντάγματος, τα έξι που είναι κληρικοί ορίζονται απευθείας από τον Ανώτατο Ηγέτη, ενώ τα άλλα έξι που είναι νομικοί προτείνονται από το δικαστικό σύστημα και εκλέγονται από τη Majlis. Κάθε μέλος έχει θητεία έξι χρόνων, ωστόσο κάθε κύκλος χωρίζεται σε φάσεις ώστε το 50% των αλλαγών να γίνεται κάθε τρία χρόνια. Το Συμβούλιο είναι υπεύθυνο για την έγκριση των νόμων που ψηφίζονται από το Κοινοβούλιο, δεδομένου ότι έχει την εξουσία να απαγορεύει οποιοδήποτε νομοσχέδιο εάν δεν είναι σύμφωνο με τον ισλαμικό νόμο. Το Συμβούλιο έχει, επίσης, την εξουσία να απαγορεύει σε υποψηφίους για τη προεδρία, το Κοινοβούλιο και τη Συνέλευση των Εμπειρογνομόνων να λάβουν μέρος στις αντίστοιχες εκλογές.

Το σύνταγμα τοποθετεί τον Ανώτατο Ηγέτη στην υψηλότερη θέση της ιεραρχίας με την μεγαλύτερη δύναμη επιρροής στο Ιράν.⁹⁷ Η θέση αυτή επιτρέπει στον ηγέτη να διορίζει το δικαστικό σώμα, έξι μέλη του Συμβουλίου των Φρουρών του Συντάγματος, διοικητές όλων των στρατιωτικών τμημάτων, ιεροκήρυκες των προσευχής της Παρασκευής και διευθυντές ραδιοφωνικών και τηλεοπτικών σταθμών.

Οι ιρανικές ένοπλες δυνάμεις περιλαμβάνουν την Επαναστατική Φρουρά και τις δυνάμεις επιβολής του νόμου. Όλα τα υψηλόβαθμα στελέχη και των δύο οργάνων διορίζονται από τον Ανώτατο Ηγέτη, είναι υπό την εποπτεία του και αναφέρονται σε αυτόν. Το Συμβούλιο Σκοπιμότητας (Expediency Discernment Council) λειτουργεί ως συμβουλευτικό όργανο του Ανώτατου Ηγέτη με εξουσία να επιλύει συγκρούσεις μεταξύ της Majlis και του Συμβουλίου των Φρουρών του Συντάγματος. Τα μέλη του ορίζονται από τον Ανώτατο Ηγέτη, είναι θρησκευόμενοι και διαθέτουν ανάλογο/υψηλό κοινωνικό και πολιτικό υπόβαθρο.

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 δημιουργήθηκαν τρία πολιτικά ρεύματα τα οποία συνεχίζουν να υφίστανται: το συντηρητικό, το ρεφορμιστικό και το ρεαλιστικό. Και τα

⁹⁷ Ο Khomeini συγκέντρωσε περισσότερη εξουσία από ό,τι θα μπορούσε φανταστεί κάποιος αντίστοιχος σουνίτης θρησκευτικός ηγέτης, επειδή οι περισσότεροι σίτες πιστεύουν ότι οι Αγιατολάχ είναι οι ιεροί εκπρόσωποι του μεσσιανικού κρυμμένου ιμάμη.

τρία λειτουργούσαν στο πλαίσιο του ισλαμικού ιδεολογικού και πολιτικού πλαισίου που καθόρισε ο Khomeini.

Η *συντηρητική / τζιχαντιστική* ομάδα, συνενώθηκε κυρίως γύρω από φυσιογνωμίες όπως ο Ali Khamenei και υποστήριζε την δημιουργία μιας πατριαρχική ισλαμικής κυβέρνησης, την εδραίωση των κερδών της επανάστασης, τη διατήρηση ενός παραδοσιακού τρόπου ζωής, την προώθηση της αυτοσυντήρησης χωρίς εξάρτηση από εξωτερικούς παράγοντες και την πολιτιστική αγνότητα. Μεταξύ των υποστηρικτών της, συμπεριλαμβάνονται ο αγροτικός πληθυσμός, οι Φρουροί της Επανάστασης κατά ένα πολύ μεγάλο μέρος και ορισμένοι ριζοσπάστες κληρικοί.

Το ρεύμα των *ρεφορμιστών / Ijtihadi* άρχισε να διαμορφώνεται το 1987 γύρω από ηγέτες όπως ο Mohammad Khatami και υποστήριζε ένα πλουραλιστικό, δημοκρατικό Ισλαμικό πολιτικό σύστημα και προωθούσε ιδέες όπως η κοινωνία των πολιτών, χαλάρωση του πολιτικού και κοινωνικού ελέγχου, η οικονομική εξωστρέφεια και η περισσότερη αλληλεπίδραση με τον έξω κόσμο. Η ομάδα αυτή εμπνεύστηκε από Ιρανούς στοχαστές που συνέθεσαν τις Ισλαμικές ηθικές αντιλήψεις με τη σύγχρονη πολιτική φιλοσοφία του Διαφωτισμού υποστηρίζοντας ότι δεν υπήρχε έμφυτη σύγκρουση μεταξύ της δημοκρατίας και της ισλαμικής κοινωνίας. Το ρεφορμιστικό στρατόπεδο σήμερα είναι πολύ διαιρεμένο.

Τέλος, η ομάδα των *ρεαλιστών*, διαμορφώθηκε γύρω από το Rafsanjani, βρισκόταν γενικά μεταξύ του πρώτου και του δεύτερου ρεύματος, εμπνεύστηκε από το πνευματικό έργο ορισμένων οικονομολόγων ακαδημαϊκών και υποστήριζε τον οικονομικό εκσυγχρονισμό από την κορυφή (το αποκαλούμενο μοντέλο της Κίνας), την αυξημένη τεχνική και οικονομική συνεργασία με τη Δύση, συμπεριλαμβανομένων των ΗΠΑ, χωρίς ωστόσο ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τον εκδημοκρατισμό της πολιτικής. Παραδοσιακοί υποστηρικτές της ομάδας των ρεφορμιστών ήταν η εμπορική τάξη (bazaar), οι σπουδαστές, οι αστικές μεσαίες τάξεις και οι τεχνοκράτες.

Από το θάνατο του Khomeini, κάθε ρεύμα απόλαυσε την περίοδο ακμής του αναλαμβάνοντας την επίσημη πολιτική εξουσία:

1989-1997: Ο Hashemi Rafsanjani και το ρεαλιστικό ρεύμα, ανέλαβαν την μεταπολεμική ανασυγκρότηση του Ιράν.

1997-2005: Ο Mohammad Khatami και το ρεφορμιστικό ρεύμα, επικεντρώθηκε στην ανάπτυξη της κοινωνίας των πολιτών και τον λεγόμενο "διάλογο των πολιτισμών".

2005-2013: Ο Mahmoud Ahmadinejad και το συντηρητικό ρεύμα με τους Φρουρούς της Επανάστασης.⁹⁸

2013-σήμερα: Ο νυν πρόεδρος, Hassan Rouhani, ανήκει στο ρεύμα των πραγματιστών, γεγονός που αποδείχτηκε με τις προσπάθειες που έγιναν για βελτίωση της εικόνας του Ιράν και της πυρηνικής συμφωνίας.

Παρόλα αυτά, ο εκάστοτε πρόεδρος του Ιράν δεν είναι πλήρως σε θέση να ελέγξει τους σκληροπυρηνικούς, κατά συνέπεια το IRGC παρέμεινε ικανό να διεξάγει μυστικές επιχειρήσεις σε ξένες χώρες, συμπεριλαμβανομένης της Σαουδικής Αραβίας, χωρίς να ενημερώσουν ή να ζητήσουν άδεια από τον πρόεδρο, ο οποίος όπως προαναφέρθηκε δεν είναι ο διοικητής τους.⁹⁹

3.4.3 Το πεδίο του πετρελαίου

Τα αποθέματα πετρελαίου που έχουν στη διάθεσή τους και οι δύο χώρες, τους επέτρεψαν να χρηματοδοτήσουν και να εξάγουν την αντιπαλότητα και την ιδεολογία τους σε ολόκληρο τον ισλαμικό κόσμο.

Η Σαουδική Αραβία είναι ένα από τα μεγαλύτερα και πιο σημαίνοντα κράτη της Μέσης Ανατολής, κάτι που οφείλεται κατά ένα πολύ μεγάλο ποσοστό στο γεγονός ότι είναι ο σημαντικότερος παραγωγός και εξαγωγέας πετρελαίου παγκοσμίως και το κορυφαίο μέλος του OPEC.¹⁰⁰ Ιστορικά έχει την ικανότητα να ορίζει την τιμή του πετρελαίου χρησιμοποιώντας ανάλογα τα αποθέματά του. Η σημασία του πετρελαίου για τη Σαουδική Αραβία έγκειται στο γεγονός ότι διαθέτει ένα από τα μεγαλύτερα πετρελαϊκά αποθέματα στον κόσμο, με την υψηλότερη παραγωγή πετρελαίου, εξαγωγές και δυνατότητες διύλισης. Το Βασίλειο κατέχει το 22% των πετρελαϊκών αποθεμάτων παγκοσμίως, το 13% της παγκόσμιας παραγωγής πετρελαίου, περισσότερο από το 20% των πωλήσεων πετρελαίου στην παγκόσμια αγορά και ικανότητα διύλισης περισσότερων από τρία εκατομμύρια βαρέλια ημερησίως.

⁹⁸ Jerrold Green, Frederic Wehrey & Charles Wolf Jr., *“Understanding Iran”*, RAND Corporation, (2009), σελ. 25-27

⁹⁹ W. Andrew Terrill, *ό.π.*, σελ.6-7

¹⁰⁰ Ο OPEC σχεδιάστηκε ως μόνιμος, διακυβερνητικός οργανισμός που δημιουργήθηκε στη Διάσκεψη της Βαγδάτης το Σεπτέμβριο του 1960 από το Ιράν, το Ιράκ, το Κουβέιτ, τη Σαουδική Αραβία και τη Βενεζουέλα και την ενσωμάτωση αργότερα ακόμα οκτώ άλλων κρατών προκειμένου να συντονίσει τις πολιτικές πετρελαίου μεταξύ των παραγωγών χωρών.

Ως ο μεγαλύτερος εξαγωγέας πετρελαίου στον κόσμο, χρησιμοποιεί δύο προσεγγίσεις όσον αφορά την πετρελαϊκή της πολιτική. Η πρώτη είναι ότι η Ριάντ επιδιώκει την ισορροπία της παγκόσμιας πετρελαϊκής αγοράς, καθώς θεωρεί ότι αποτελεί κομμάτι της παγκόσμιας ευθύνης της να προσαρμόζει την παραγωγή πετρελαίου για να καλύψει τις ανάγκες των άλλων, γεγονός που καθιστά την πετρελαϊκή της παραγωγή εξαρτώμενη από τις διεθνείς απαιτήσεις. Η δεύτερη προσέγγιση είναι η εκμετάλλευση του πετρελαίου για την απόκτηση πολιτικών πλεονεκτημάτων. Πολλοί Σαουδάραβες θεωρούν ότι το πεπρωμένο της χώρας είναι να χρησιμοποιήσει τα κέρδη από το πετρέλαιο για την μεγαλύτερη αποστολή που είναι η διάδοση του Ισλάμ. Έτσι η Ριάντ χρησιμοποιεί μέρος των πετρελαϊκών εσόδων της για την συντήρηση των δύο ιερών τζαμιών και την προώθηση του Ισλάμ στο εξωτερικό.¹⁰¹

Το πετρέλαιο, επίσης, αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο των σχέσεων της Σαουδικής Αραβίας και του σημαντικότερου συμμάχου της, των ΗΠΑ. Η πρώτη παραχώρηση πετρελαίου έγινε από τον βασιλιά Ibn Saud στην Standard Oil της Καλιφόρνιας (SOCAL) το 1933. Η εταιρεία με τη σειρά της έδωσε την εκμετάλλευση στην θυγατρική της, California – Arabian Standard Oil Company (CASOC). Πέντε χρόνια αργότερα, η CASOC «χτύπησε» πετρέλαιο στην πηγή Dammam-7, ισχυροποιώντας έτσι τις σχέσεις των χωρών αφού το πετρέλαιο της Σαουδικής Αραβίας τροφοδοτούσε την αμερικανική οικονομία και ταυτόχρονα δημιουργούσε τεράστιο πλούτο για την βασιλική οικογένεια. Η αξία αυτής της σχέσης ενισχύθηκε και στις δύο πλευρές κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, όταν ο στρατός των Ηνωμένων Πολιτειών χρειαζόταν περισσότερο πετρέλαιο και οι Σαουδάραβες είχαν ανάγκη προστασίας των κοιτασμάτων τους από τις δυνάμεις του Άξονα. Το 1944, η Αραβική-Αμερικανική Εταιρεία Πετρελαίου (ARAMCO), παρακλάδι της CASOC, άρχισε να αναπτύσσει τις υποδομές του βασιλείου πέρα από τις πετρελαιοπηγές. Κατά την διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου οι δυο χώρες συνέχισαν να είναι σύμμαχοι και ο πετρελαϊκός πλούτος της Σαουδικής Αραβίας χρησιμοποιήθηκε για να χρηματοδοτηθούν οι προσπάθειες ανασχεσης της επιρροής του κομμουνισμού και της Σοβιετικής Ένωσης στην περιοχή.¹⁰²

Η σημαντικότερη ρήξη στις σχέσεις των Η.Π.Α. με τη Σαουδική Αραβία ήρθε τον Οκτώβριο του 1973, όταν ο Πρόεδρος Νίξον βοήθησε το Ισραήλ να ανταποδώσει την αιφνιδιαστική επίθεση που δέχτηκε από Συρία και Αίγυπτο. Καθώς ο πόλεμος βρισκόταν σε

¹⁰¹ Edward Morse & Gal Luft, “Oil and Politics, Thirty Years after the Arab Oil Embargo”, Policywatch 800, The Washington Institute, (2003), <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/oil-and-politics-thirty-years-after-the-arab-oil-embargo>

¹⁰² Jonathan Schanzer & Steven Miller, ό.π., σελ. 10 - 11

εξέλιξη και οι ΗΠΑ βοηθούσαν το Ισραήλ να ξανακερδίσει τη θέση του, η Σαουδική Αραβία και άλλοι αραβικοί πετρελαϊκοί παραγωγοί επέβαλαν ένα εμπάργκο που εκτίναξε τις τιμές του πετρελαίου κατά 70%. Παρόλο που υπήρξε αρκετά επώδυνο, το εμπάργκο κράτησε λιγότερο από 6 μήνες.¹⁰³

Η κυβέρνηση της Σαουδικής Αραβίας εξαρτάται από τα έσοδα από τις πωλήσεις πετρελαίου για να χρηματοδοτήσει τα πάντα, από την υγειονομική περίθαλψη έως τα έργα υποδομής και τον σύγχρονο στρατιωτικό εξοπλισμό, συνεπώς ο κύριος τρόπος για να βλάψει κανείς την οικονομία της είναι να διαταράξει τα μέσα για την παραγωγή και πώληση του πετρελαίου. Αυτό μπορεί να πραγματοποιηθεί με ασύμμετρες επιθέσεις στη πετρελαϊκή υποδομή της Σαουδικής Αραβίας (π.χ τρομοκρατικές επιθέσεις), με το κλείσιμο των Στενών του Χορμούζ κάτι όμως που δεν έχει γίνει ποτέ και που θα είχε συνέπειες και στην οικονομία του Ιράν, και παρεμπόδιση της ναυτιλίας στον Περσικό Κόλπο, όπως συνέβη κατά την διάρκεια του πολέμου Ιράκ - Ιράν.

Μια σημαντική πτυχή του ρόλου του Ιράν στην περιοχή της Μέσης Ανατολής σχετίζεται, αντίστοιχα, με το πετρέλαιο που ανακαλύφθηκε το 1908 κατά τη διάρκεια του καθεστώτος του Σάχη. Η ιρανική κυβέρνηση εκείνη την εποχή παρήγαγε πετρέλαιο μέσω της Αγγλοπερσικής Εταιρείας Πετρελαίου (APOC). Μεταξύ της δεκαετίας του 1930 και της δεκαετίας του 1950 η εταιρεία εισήλθε σε διαφορετικές φάσεις ανάπτυξης και ιδιοκτησίας. Το 1935 ονομάστηκε Αγγλο-Ιρανική Εταιρεία Πετρελαίου (AIOC), και το 1954 British Petroleum (BP). Πριν από την απομάκρυνση του Mohammed Mossadegh, του Ιρανού πρωθυπουργού, το 1953, έγιναν πολλές προσπάθειες για την κρατικοποίηση της AIOC. Αυτές οι προσπάθειες κρατικοποίησης της παραγωγής πετρελαίου προκάλεσαν βρετανικό εμπάργκο πετρελαίου στις εξαγωγές πετρελαίου του Ιράν, ασκώντας παράλληλα μεγαλύτερη πίεση στην Τεχεράνη εμποδίζοντάς την να πουλήσει πετρέλαιο σε άλλες χώρες. Μετά την απομάκρυνση του Mossadegh και την επιστροφή του Mohammed Reza Shah Pahlavi από την εξορία, οι πολιτικές παραγωγής πετρελαίου άλλαξαν. Δυτικές εταιρείες όπως η BP, η Royal Dutch Shell, η CFP της Γαλλίας και αρκετές αμερικανικές πετρελαϊκές εταιρείες υπέγραψαν συμφωνία με την κυβέρνηση του Σάχη να μοιράζονται το 50% του καθαρού κέρδους με την Εθνική Ιρανική Εταιρεία Πετρελαίου (NIOC). Η παραγωγή πετρελαίου ελεγχόταν από αυτές τις ξένες εταιρείες μέχρι το 1973. Αργότερα, ο έλεγχος της παραγωγής πετρελαίου μεταβιβάστηκε στη NIOC και οι βρετανικές, γαλλικές και αμερικανικές εταιρείες έλαβαν

¹⁰³ Στο ίδιο, σελ. 11

προνομιούχο μεταχείριση για είκοσι χρόνια καθώς τους επιτράπηκε να παραμείνουν στο Ιράν μέσω συμβάσεων με την ΝΙΟC. Ωστόσο, η συμφωνία αυτή δεν συνεχίστηκε για περισσότερο από έξι χρόνια, καθώς ο Σάχης εκδιώχθηκε από την Ισλαμική Επανάσταση το 1979. Η νέα ιρανική κυβέρνηση τερμάτισε όλες τις προηγούμενες συμφωνίες και συμβάσεις με ξένες πετρελαϊκές εταιρείες. Το επαναστατικό ιρανικό σύνταγμα απαγόρευσε την παραχώρηση σε οποιαδήποτε ξένη εταιρεία να επενδύσει σε φυσικούς πόρους της χώρας, καθώς όλοι οι κύριοι τομείς της οικονομίας του Ιράν τέθηκαν υπό τον έλεγχο του κράτους.¹⁰⁴

Παρόλο που και οι δύο χώρες είναι μέλη του ΟΡΕC και παράλληλα οι δύο μεγαλύτεροι παραγωγοί πετρελαίου παγκοσμίως από το 1980, υπάρχει σαφής ανισορροπία αν αναλογιστεί κανείς ότι τα αποθέματα πετρελαίου της Σαουδικής Αραβίας αποτελούν το 1/3 όλου του ΟΡΕC. Η χαώδης αυτή διαφορά και οι εγχώριες οικονομικές ανάγκες αναγκάζουν την Τεχεράνη να επιζητά συνεχώς λιγότερη παραγωγή και υψηλότερες τιμές πετρελαίου σε σχέση με την Ριάντ, η οποία δεδομένων των υψηλότερων παραγωγικών δυνατοτήτων της να επιθυμεί χαμηλότερες τιμές πετρελαίου. Η τεράστια εγχώρια κατανάλωση του παραγόμενου πετρελαίου στο Ιράν επιδεινώνει περαιτέρω την κατάσταση. Αν και υπήρξαν περίοδοι αρμονίας και αλληλοκατανόησης, όπως για παράδειγμα το 1993 όταν η Ριάντ μείωσε την παραγωγή και το μερίδιό της στην αγορά επιτρέποντας το Ιράν να αυξήσει τη δική του παραγωγή, η θεμελιώδης απόκλιση στο ζήτημα των τιμών σε συνδυασμό με την έμφυτη εκατέρωθεν καχυποψία περιορίζουν αισθητά το πεδίο συνεργασίας.¹⁰⁵

¹⁰⁴ “Oil sanctions on Iran: Cracking under pressure?”, The Economist Intelligence Unit, The Economist, (2012), https://www.eiu.com/public/topical_report.aspx?campaignid=IranOil2012

¹⁰⁵ Simon Mabon, ό.π., σελ. 75-76

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η αντιπαλότητα Ιράν – Σ. Αραβίας τον 21^ο αιώνα

4.1 Η «Αραβική Άνοιξη» ως πεδίο ανταγωνισμού

Στις 17 Δεκεμβρίου 2010, ένας πλανόδιος πωλητής στην Τυνησία, ο Muhammad Bouazizi, αυτοπυρπολήθηκε διαμαρτυρόμενος για την κατάσχεση των προϊόντων του από τις αρχές της χώρας. Αυτό το γεγονός προκάλεσε μαζικές διαδηλώσεις που τελικά οδήγησαν στην πτώση του δικτάτορα Zine El Abidine Ben Ali στις 14 Ιανουαρίου 2011. Σε όλη τη Μέση Ανατολή, η εξέλιξη αυτή στην Τυνησία θεωρήθηκε ως ένα βήμα προς τη δημοκρατία. Άλλωστε ήταν η πρώτη φορά που οι μαζικές διαμαρτυρίες ανάγκασαν έναν Άραβα ηγέτη να εγκαταλείψει το αξίωμα του.

Λίγες ημέρες αργότερα εκατοντάδες χιλιάδες διαδηλωτές συγκεντρώθηκαν στην πλατεία Tahrir της Αιγύπτου ζητώντας, επίσης, το τέλος του καθεστώτος του Hosni Mubarak. Ταυτόχρονα, παρόμοια κινήματα εμφανίστηκαν στη Ιορδανία, τη Συρία και την Υεμένη. Υπό την έντονη εγχώρια και διεθνή πίεση, ο Αιγύπτιος δικτάτορας παραιτήθηκε στις 11 Φεβρουαρίου. Μερικές μέρες αργότερα, ξέσπασαν διαμαρτυρίες στη Βεγγάζη της Λιβύης που τελικά εξελίχθηκαν σε εμφύλιο πόλεμο με αποτέλεσμα την ανατροπή του Muammar Gaddafi λίγους μήνες μετά. Μέχρι τον Μάρτιο, οι σποραδικές διαμαρτυρίες στη Συρία εξελίχθηκαν σε έναν αιματηρό εμφύλιο πόλεμο που συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Στην Υεμένη διαδηλωτές πλημμύρισαν τους δρόμους της Σαναά, ενώ ακόμα και το Μπαχρέιν γνώρισε μικρής έκτασης αναταραχές.¹⁰⁶

Τα γεγονότα αυτά χαρακτηρίστηκαν από τα ΜΜΕ ως «Αραβική Άνοιξη» και οι αλλαγές που προκάλεσαν στη Μέση Ανατολή και τον Αραβικό κόσμο ήταν δραματικές, με την σεχταριστική βία να φτάνει σε υψηλά επίπεδα, αν και τα αίτια της όπως αποδείχτηκε ήταν περισσότερο κοινωνικοπολιτικά. Στο χάος που δημιούργησε η Αραβική Άνοιξη τόσο η Σαουδική Αραβία όσο και το Ιράν δούλεψαν για να επεκτείνουν την επιρροή τους, οι Ιρανοί αναμφισβήτητα με μεγαλύτερη επιτυχία.

Η Σαουδική Αραβία ήρθε αντιμέτωπη με μια σχετικά περιορισμένη πολιτική δυσαρέσκεια στο ζενίθ της Αραβικής Άνοιξης, καθώς φρόντισε να αποφύγει σοβαρές

¹⁰⁶ Jonathan Schanzer & Steven Miller, *ό.π.*, σελ. 29

εγχώριες αναταραχές με την εισαγωγή τεράστιων νέων προγραμμάτων οικονομικών ωφελημάτων για τους πολίτες της, με στόχο την αύξηση της συμμετοχής τους στο ισχύον πολιτικό σύστημα.¹⁰⁷ Διαδηλώσεις μικρής κλίμακας έλαβαν χώρα στις περιοχές τη συιτικής πλειοψηφίας στην Ανατολική Περιφέρεια, αλλά τα καλέσματα για μαζική επανάσταση, τα οποία οργανώθηκαν από ακτιβιστές της νεολαίας μέσω κοινωνικών δικτύων δεν υλοποιήθηκαν ποτέ. Λίγο μετά την αυτοπυρπόληση του Bouazizi, ο Σαουδάραβας Μεγάλος Μουφτής Abdul Aziz Alash-Sheikh εξέδωσε μια φετβά (fatwa), σύμφωνα με την οποία το Ισλάμ απαγόρευε την αυτοπυρπόληση, χαρακτηρίζοντάς την ως «ειδεχθές έγκλημα και μεγάλη συμφορά». Ο Nasiral-Omar, ο διάσημος Σαουδάραβας κληρικός που ανακοίνωσε το 2006 ότι η Αμερική ήταν υπό κατάρρευση και το Ισλαμικό έθνος εισερχόταν «σε μια μεγάλη φάση τζιχάντ», εξέδωσε μια παρόμοια φετβά, όπου περιέγραφε την αυτοκτονία ως μία από τις μεγαλύτερες αμαρτίες του Κορανίου και της Σούννα (Sunnah). Το δε Συμβούλιο του Πρεσβύτερων Ουλεμάδων (Council of Senior Ulema) καταδίκασε όλες τις διαμαρτυρίες στο εσωτερικό της χώρας. Η κυβέρνηση της Σαουδικής Αραβίας στην ουσία προσπάθησε να αγγίξει τις ισλαμικές ευαισθησίες των πολιτών της μέσω του κλήρου χωρίς να χρειαστεί να τους απειλήσει άμεσα. Υπήρξαν ωστόσο κάποιοι κληρικοί που απείλησαν ευθέως τους πολίτες με βία. Η φετβά του Saadal-Buraik, που μεταδόθηκε στο αραβικό τηλεοπτικό δίκτυο Al Majd TV, καλούσε τον κόσμο να «σπάσει τα κρανία εκείνων που διοργανώνουν διαδηλώσεις ή συμμετέχουν σε αυτές».¹⁰⁸

Ιδιαίτερα ανησυχητική για την Σαουδική Αραβία ήταν η περίπτωση της Αιγύπτου. Η Ριάντ θεώρησε προδοσία της κυβέρνησης Obama την προτροπή προς τον Mubarak, έναν μακροχρόνιο σύμμαχο, να αποχωρήσει από την ηγεσία της χώρας. Ο Αιγύπτιος ηγέτης είχε λειτουργήσει έως τότε ως ένα βασικό προπύργιο σε αυτό που η Ριάντ αντιλαμβανόταν ως ένα μεγάλο σουνιτικό τείχος ενάντια σε ένα επεκτατικό Ιράν. Ένα μέρος αυτού του τείχους είχε ήδη καταρρεύσει το 2003, όταν οι ΗΠΑ εισέβαλαν στο Ιράκ και ανατράπηκε ο Saddam Hussein. Η απώλεια του Mubarak οδήγησε τους Σαουδάραβες να θεωρούν εαυτούς ως τον τελευταίο σουνιτικό γίγαντα που απέμεινε στην περιοχή.¹⁰⁹

Οι εξελίξεις στην Αίγυπτο όχι μόνο είχαν στερήσει έναν σημαντικό σύμμαχο από την Σαουδική Αραβία, αλλά έφεραν στην εξουσία ένα καθεστώς που θα μπορούσε να

¹⁰⁷ W. Andrew Terrill, ό.π., σελ.4

¹⁰⁸ Jonathan Schanzer & Steven Miller, ό.π.,σελ.29-31

¹⁰⁹ Bill Spindle & Margaret Coker, “The New Cold War”, The Wall Street Journal, ΝέαΥόρκη, 16/04/2011, <https://www.wsj.com/articles/SB10001424052748704116404576262744106483816>

αμφισβητήσει τον ρόλο της ως ηγέτιδα του σουνιτικού μουσουλμανικού κόσμου και να παρουσιάσει μια εναλλακτική μορφή σουνιτικής ισλαμικής πολιτικής έναντι του μοντέλου της Σαουδαραβικής μοναρχίας. Ο συνδυασμός δημοκρατίας και ισλαμιστικής πολιτικής ήταν ανησυχητικός για την Ριάντ, γι' αυτό άλλωστε υπήρξε εξαρχής δυσπιστία προς τον Mohamed Morsi και οδήγησε την Σαουδική Αραβία, τελικά, να υποστηρίξει με ενθουσιασμό το στρατιωτικό πραξικόπημα του στρατηγού Abdel Fattah el-Sisi τον Ιούλιο του 2013.¹¹⁰

Το Ιράν βρήκε πρόσφορο έδαφος για ανάληψη δράσης βλέποντας το ένα υποστηριζόμενο από τη Δύση καθεστώς μετά το άλλο να κινδυνεύει με κατάρρευση. Κλιμάκωσε τη ρητορική του και άρχισε να χρησιμοποιεί κρατικά μέσα ενημέρωσης και τα περιφερειακά αραβόφωνα δορυφορικά κανάλια που υποστήριζε, για να παρουσιάσει τις εξεγέρσεις υπέρ της δημοκρατίας ως εκφάνσεις της Ισλαμικής επανάστασης του 1979.¹¹¹

Ο ίδιος ο ανώτατος ηγέτης του Ιράν, Αγιατολάχ Khamenei, εμφανιζόταν ενθουσιώδης στα αρχικά στάδια της κρίσης ερμηνεύοντας τις αναταραχές ως φυσικές επεκτάσεις της επανάστασης του 1979. Βέβαια η ερμηνεία αυτή δεν φαίνεται να βασιζόταν σε πραγματική ανάλυση των γεγονότων, αφού το ισλαμικό στοιχείο δεν ήταν κυρίαρχο στις εξεγέρσεις αυτές, παρόλο που ισλαμικές ομάδες ήλπιζαν να επωφεληθούν από τα αποτελέσματα. Με μια αντικειμενική, ωστόσο, θεώρηση της στάσης του Khamenei γίνεται αντιληπτό ότι στην ουσία επιδίωξε να παρουσιάσει την διάλυση των καθεστώτων ως μια προσπάθεια των λαών να εγκαθιδρύσουν ισλαμικές κυβερνήσεις βασισμένες στο ιρανικό μοντέλο, προστατεύοντας κατ' αυτό τον τρόπο την κυβέρνηση στην Τεχεράνη η οποία ήταν ήδη ισλαμική και επομένως δεν υπήρχε κανένας λόγος να αμφισβητηθεί με παρόμοια αιτήματα και διαδηλώσεις.¹¹² Άλλωστε, στο Ιράν υπήρχαν νωπές ακόμα μνήμες από τις πολύ σοβαρές αναταραχές που ξέσπασαν μετά από τις προεδρικές εκλογές του Ιουνίου 2009, κατά τις οποίες αμφισβητήθηκε έντονα η νίκης της κυβέρνησης Ahmadinejad.¹¹³

Το Ιράν θεώρησε τις αρχικές προσπάθειες αυτών των επαναστάσεων επιτυχία της ιδεολογίας του, θεωρώντας ότι ήταν απόδειξη της αποτυχημένης πολιτικής των ΗΠΑ στη Μέση Ανατολή. Παρά το γεγονός, όμως, ότι ήταν μία από τις πρώτες περιφερειακές δυνάμεις που εξέφρασαν την ικανοποίησή τους για τα πρώτα κύματα αυτών των εξεγέρσεων, αυτή η

¹¹⁰ Gregory Gause III, *ό.π.*, σελ. 17

¹¹¹ Bill Spindle & Margaret Coker, *ό.π.*

¹¹² W. Andrew Terrill, *ό.π.*, σελ. 10

¹¹³ Στο ίδιο, σελ. 4

κατάσταση μεταβλήθηκε σταδιακά όταν το φαινόμενο έφτασε στη Συρία, τον σύμμαχο του στην περιοχή, σε τέτοιο βαθμό ώστε η θέση του Ιράν ως προς αυτές τις επαναστάσεις δεν μπορεί να θεωρηθεί σαφής. Η στάση του Ιράν υπήρξε αντιφατική, κυρίως, διότι ενώ προέβαλε την θρησκεία ως τον βασικό παράγοντα των επαναστάσεων, γεγονός που δεν ίσχυε για παράδειγμα στις περιπτώσεις της Τυνησίας και της Αιγύπτου - όπου τα αιτήματα αφορούσαν πρωτίστως κοινωνικές και οικονομικές μεταρρυθμίσεις καίτοι αμφότερες κατέληξαν να κυβερνούνται από κόμματα που εκπροσωπούσαν το πολιτικό Ισλάμ - εντούτοις στην περίπτωση της Συρίας αντέδρασε εντελώς διαφορετικά. Είναι σαφές ότι η Τεχεράνη επεδίωξε μια πολιτική σκοπιμότητας προκειμένου να προστατεύσει τα στρατηγικά της συμφέροντα στην περιοχή, υποστηρίζοντας τη Δαμασκό προφυλάσσοντας έτσι το τρίγωνο Ιράν - Συρίας - Hezbollah.

Όταν ξεκίνησε η Αραβική Άνοιξη, το Ιράν βρισκόταν σε πολύ καλύτερη πορεία στον ψυχρό πόλεμο της Μέσης Ανατολής. Ειδικά η πτώση του καθεστώτος του Mubarak, φάνηκε να αποτελεί ακόμη ένα πισωγύρισμα στις προσπάθειές της Σαουδικής Αραβίας να περιορίσει την ιρανική επιρροή, γι 'αυτό άλλωστε η Συρία απέκτησε κομβική σημασία και υποχρέωσε τη Ριάντ να πάρει ξεκάθαρη θέση υπέρ της εξέγερσης στις αρχές του 2012.¹¹⁴

4.2 Πολεμικές συγκρούσεις δι' αντιπροσώπων (proxy wars)

Η Σαουδική Αραβία και το Ιράν βρίσκονται σε τροχιά σύγκρουσης από τότε που αποκαλύφθηκε, στις αρχές του 21^{ου} αιώνα, ότι η Τεχεράνη «έτρεχε» ένα κρυφό πρόγραμμα για την ανάπτυξη πυρηνικών όπλων. Η απόκτηση μιας πυρηνικής βόμβας θα επέτρεπε στο Ιράν να επιτύχει τη μακροχρόνια φιλοδοξία του να καταστεί η αδιαμφισβήτητη υπερδύναμη της περιοχής, επιτρέποντάς το έτσι να εντείνει τις προσπάθειές του για την διάδοση των αρχών της ιρανικής επανάστασης. Η σθεναρή αντίθεση της Σαουδικής Αραβίας στις πυρηνικές φιλοδοξίες του Ιράν είχαν ως αποτέλεσμα και οι δύο χώρες να εμπλακούν σε ένα γενικότερο πόλεμο δια αντιπροσώπων (proxy war) για υπεροχή σε όλο τον αραβικό κόσμο.¹¹⁵

¹¹⁴ Gregory Gause III, ό.π., σελ. 1

¹¹⁵ Con Coughlin, "Yemen is a battlefield for Saudi Arabia and Iran", The Telegraph, (21/03/2015), <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/yemen/11487796/Yemen-is-a-battlefield-for-Saudi-Arabia-and-Iran.html>

Κατά την εξέταση των αντιπαράθεσεων μέσω *proxies* μεταξύ του Ιράν και της Σαουδικής Αραβίας, πρέπει κανείς να λάβει υπόψη τα εσωτερικά διλήμματα ασφάλειας του καθενός και πώς η λύση αυτών τροφοδοτεί τα εξωτερικά διλήμματα ασφάλειας μεταξύ της Τεχεράνης και της Ριάντ. Η εξωτερική συμπεριφορά αμφοτέρων πηγάζει από δυναμικές που αναπτύσσονται στο εσωτερικό τους και σχετίζονται με την νομιμοποίηση και την ασφάλεια των καθεστώτων τους, το οποίο αποτελεί βασική προϋπόθεση για την σταθερότητά τους. Ειδικά η βασιλική οικογένεια της Σ. Αραβίας, προκειμένου να διατηρήσει την υποστήριξη της από τους ουαχαμιστές ουλεμάδες, καλείται να ανταποκριθεί στον σεχταριστικό χαρακτήρα της ιδεολογικής πρόκλησης που προβάλλει το Ιράν.¹¹⁶

Η σταδιακά αυξανόμενη αδυναμία των κρατών της περιοχής επέτρεψε στο Ιράν, στη Σαουδική Αραβία και σε άλλους περιφερειακούς παράγοντες (κρατικούς και μη) να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στις πολιτικές συγκρούσεις του Λιβάνου (για κάποιο χρονικό διάστημα), του Ιράκ (από το 2003), της Συρίας (από το 2011), της Υεμένης και άλλων. Η Ριάντ και η Τεχεράνη δεν δημιούργησαν αυτές τις κρατικές αδυναμίες και τις σεχταριστικές ταυτότητες στις χώρες αυτές, αλλά τις εκμεταλλεύτηκαν με τέτοιο τρόπο ώστε να προωθήσουν τα συμφέροντά τους σε έναν κλασικό ανταγωνισμό ισορροπίας ισχύος.¹¹⁷

Το Ιράν υποστηρίζει ένοπλες ομάδες στη Συρία, το Λίβανο, το Ιράκ, την Υεμένη και ίσως στο Μπαχρέιν. Στο Λίβανο είναι η Hezbollah, ενώ στη Συρία είναι το καθεστώς Assad, που απολαμβάνει την μακροχρόνια υποστήριξη του Ιράν. Στο Ιράκ υπάρχει η στήριξη μιας κυβερνητικής οργάνωσης σιιτών και τέλος στο Μπαχρέιν και την Ανατολική Επαρχία της Σαουδικής Αραβίας, το Ιράν εργάζεται παρασκηνιακά για να υπονομεύσει αυτά τα καθεστάτα μέσω των σιιτικών κοινοτήτων, μια απειλή την οποία έλαβε σοβαρά υπόψη της η Ριάντ γι' αυτό άλλωστε είχε απευθείας στρατιωτική εμπλοκή στο Μπαχρέιν το 2011, προκειμένου να βοηθήσει στην καταστολή της εξέγερσης των σιιτών εκεί.¹¹⁸

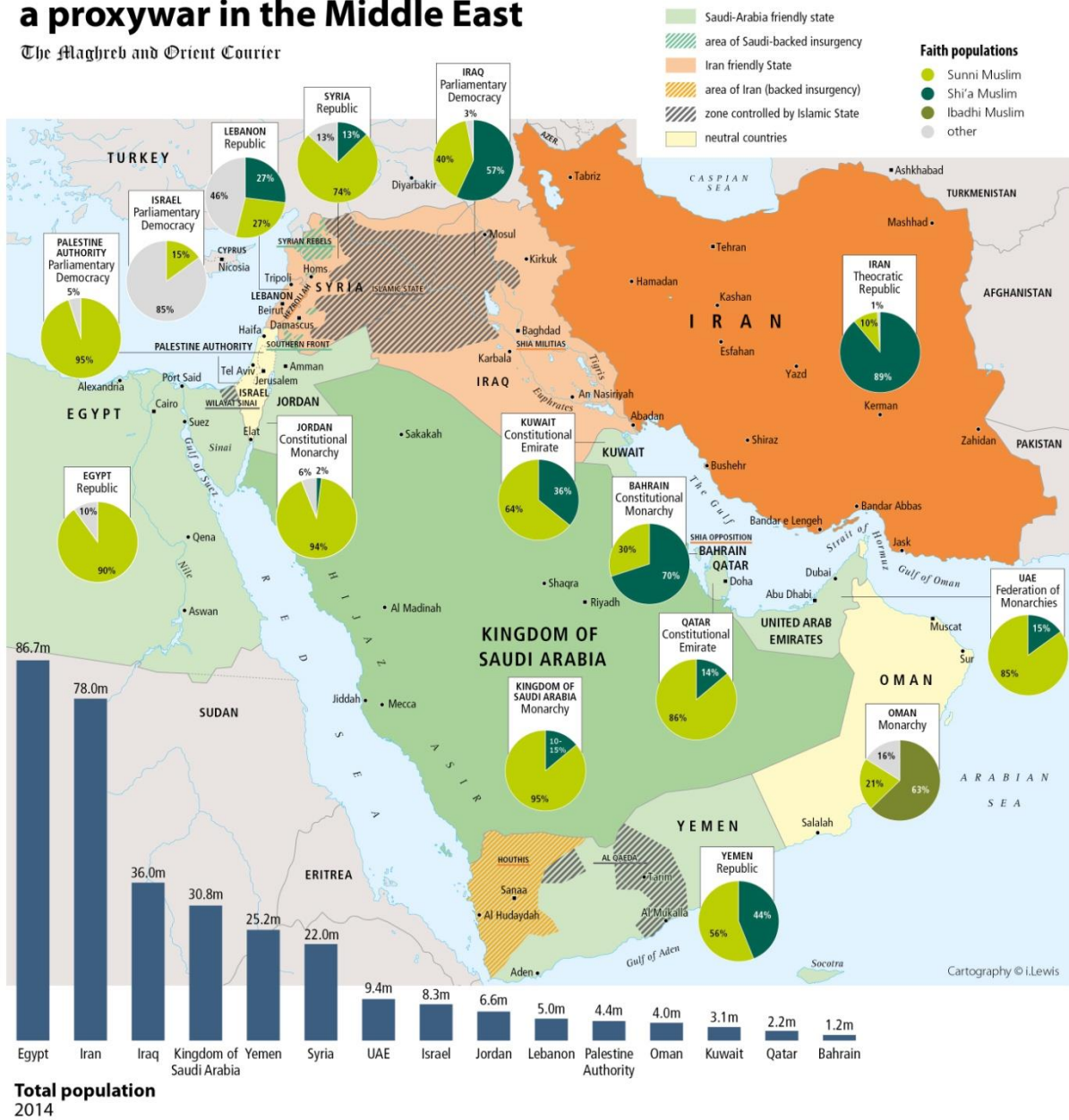
¹¹⁶ Simon Mabon, “The Battle for Bahrain: Iran – Saudi Rivalry”, Middle East Policy, Vol. 19, No 2, (2012) <https://www.mepec.org/battle-bahrain-iranian-saudi-rivalry>

¹¹⁷ Gregory Gause III, ό.π., σελ. 10-11

¹¹⁸ Martin Reardon, ό.π.

Kingdom of Saudi Arabia vs Islamic Republic of Iran : a proxywar in the Middle East

The Maghreb and Orient Courier

Εικόνα 1: Proxy wars Ιράν - Σαουδικής Αραβίας

4.2.1 Η περίπτωση της Υεμένης

Η Υεμένη τυγχάνει να κατέχει την θλιβερή πρωτιά του φτωχότερου κράτους του αραβικού κόσμου. Για δεκαετίες θεωρούνταν άμεσα ελεγχόμενη από τη Σαουδική Αραβία, δεδομένης της επιρροής που ασκούσε η βασιλική οικογένεια στην εσωτερική και οικονομική πολιτική της Υεμένης από τη δεκαετία του 1930. Η ασφυκτική αυτή επικυριαρχία έγινε ακόμα πιο εμφανής όταν το 1978 η Ριάντ στήριξε τον Ali Abdullah Saleh για την ανάληψη

της εξουσίας. Παρόμοια στήριξη παρείχε το 1990, βοηθώντας τον Saleh να διαπραγματευτεί τη δεύτερη επανένωση της χώρας συμπεριλαμβανομένου του πρώην βρετανικού προτεκτοράτου του Aden.¹¹⁹

Η εμφάνιση της Αλ Κάιντα στην Αραβική Χερσόνησο (AQAP), παρακλάδι της τρομοκρατικής σουνιτικής οργάνωσης του Osama bin Laden, η οποία δημιουργήθηκε από μια ομάδα Σαουδαράβων αντιφρονούντων, βοήθησε στην πρόκληση εθνοτικών, φυλετικών και κοινωνικών εντάσεων που γρήγορα οδήγησαν τη χώρα σε μια κατάσταση ανοιχτού εμφυλίου πολέμου.¹²⁰ Οι συνεχιζόμενες αυτές φυλετικές διαμάχες συνέβαλαν στην εμφάνιση αποσχιστικών κινήσεων τόσο στο βορρά όσο και στο νότο επιδεινώνοντας περισσότερο τη θέση της χώρας που πλέον χρησίμευε ως βάση για την AQAP.¹²¹

Παρόλα αυτά οι ρίζες της σύγκρουσης στην Υεμένη δεν σχετίζονταν με το Ιράν και τη Σαουδική Αραβία. Στην πραγματικότητα, ο πρωταρχικός παράγοντας ήταν ο αγώνας του κινήματος των Houthis εναντίον της κεντρικής κυβέρνησης σε συνδυασμό με τα όσα προαναφέρθηκαν παραπάνω. Όμως, με την πάροδο του χρόνου, η σύγκρουση έλαβε σεχταριστικές διαστάσεις και έγινε περισσότερο αντιληπτός ως πόλεμος proxy μεταξύ του Ιράν και της Σαουδικής Αραβίας, ο οποίος μάλιστα είναι και ο πιο έντονος.¹²²

Οι Houthis είναι ένα Ζαϊντί σιιτικό κίνημα που εμφανίστηκε και αναπτύχθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 2000 και στόχευε στη διεκδίκηση των δικαιωμάτων των Ζαϊντί σε μια περίοδο όπου ο ρόλος των σαλαφιστών σουνιτών στην Υεμένη αυξανόταν συνεχώς. Οι Houthis υιοθέτησαν μεγάλο μέρος της ρητορικής του ιρανικού καθεστώτος, αν και η έκταση της υποστήριξης του Ιράν προς το κίνημα κατά τη γέννησή του φέρεται να ήταν περιορισμένη.¹²³ Η σύγκρουση της κυβέρνησης της Υεμένης με το κίνημα των Houthis άλλαξε δραματικά και έλαβε νέα διάσταση με την απευθείας στρατιωτική παρέμβαση της Σαουδικής Αραβίας στη βόρεια Υεμένη τον Νοέμβριο του 2009. Αφορμή υπήρξε, η επίθεση των Houthis στη σαουδαραβική επικράτεια, σκοτώνοντας δύο συνοριοφύλακες και θέτοντας υπό τον έλεγχό τους κάποια χωριά κοντά στα σύνορα. Αυτές οι επιθετικές πράξεις παραβίασης της κυριαρχίας της, προκάλεσαν την οργή της Ριάντ, η οποία απάντησε πολύ

¹¹⁹ Con Coughlin, ό.π.

¹²⁰ Στο ίδιο

¹²¹ Martin Reardon, ό.π.

¹²² Richard J. Schmierer, James F. Jeffrey et al., “Symposium: The Saudi – Iranian Rivalry And The Obama Doctrine”, Middle East Policy - Vol.23 - No 2, Middle East Policy Council (2016)

¹²³ Gregory Gause III, ό.π., σελ. 14

δυναμικά θέτοντας σε κίνηση την μεγαλύτερη πολεμική της επιχείρηση από τον πόλεμο του Κόλπου το 1991.¹²⁴

Η στρατιωτική επέμβαση της Σαουδικής Αραβίας ήταν επιτυχημένη με αποτέλεσμα να παρουσιαστεί εκ μέρους της Ριάντ ως νίκη ενάντια σε έναν σύμμαχο του Ιράν, σε μια προσπάθεια να πειστούν τα περιφερειακά ακροατήρια ότι το Βασίλειο είχε τη δυνατότητα να κερδίσει την Τεχεράνη στον περιφερειακό αγώνα για επιρροή.

Παρά την ήττα τους το 2009 το κίνημα των Houthi συνέχισε να αυξάνει τη δημοτικότητα του στο βόρειο τμήμα της Υεμένης και όταν ξέσπασαν οι αναταραχές του 2011 επαναπροσδιόρισε τη ρητορική του, προβάλλοντας περισσότερο την υποστήριξη στην εξεγερθείσα νεολαία και όχι τις ισλαμικές επαναστατικές αρχές στις οποίες βασίστηκε στο ξεκίνημα. Η σταδιακή ενδυνάμωση των Houthi οδήγησε στην άσκηση πίεσης προς τον πρόεδρο της χώρας, Abdrabbuh Mansur Hadi, εξωθώντας τον σε παραίτηση το 2015. Η Σαουδική Αραβία λειτουργούσε ως προστάτης του προέδρου Hadi και η εκδίωξή του από τους αντάρτες Houthi έθεσε σε κίνηση γεγονότα που οδήγησαν σε απευθείας σύγκρουση δυνάμεων της Σ. Αραβίας με δυνάμεις υποστηριζόμενες από τους Ιρανούς.¹²⁵

Η Ριάντ κατηγόρησε το Ιράν ότι υποστήριζε την εξέγερση των σιτών ανταρτών Houthi στο βορρά. Ωστόσο, η επιρροή του Ιράν στην Υεμένη ήταν περιορισμένη, σε σύγκριση με τη δύναμή του στο Ιράκ ή στο Λίβανο, και οι επαναστάτες Houthis - όπως και οι σίτες του Μπαχρέιν - είχαν εγχώρια παράπονα κυρίως και δεν φαίνεται να λάμβαναν εντολές από την Τεχεράνη.¹²⁶ Για τη Σαουδική Αραβία, η οποία μοιράζεται 1770 χλμ πορώδη (νότια) σύνορα με την Υεμένη, το διακύβευμα ήταν και παραμένει υψηλό. Αξιωματούχοι της Σαουδαραβικής Υπηρεσίας Πληροφοριών θεωρούν ότι η Υεμένη είναι ο ασθενέστερος κρίκος ασφάλειας στον Κόλπο και εύκολη λεία για διείσδυση και χειραγώγηση από την Τεχεράνη. Τα σύνορα Σ. Αραβίας - Υεμένης λειτουργούν επίσης ως το κύριο σημείο διείσδυσης για την AQAP, η οποία εξακολουθεί να θεωρείται ως η μεγαλύτερη τρομοκρατική απειλή για το Βασίλειο.¹²⁷

¹²⁴ W. Andrew Terrill, *ό.π.*, σελ. 17-18

¹²⁵ Yochi Dreazen, "In Yemen, the Middle East's cold war could get hot", *The Washington Post*, 27/03/2015, https://www.washingtonpost.com/opinions/in-yemen-the-middle-east-cold-war-could-get-hot/2015/03/27/e4accf4-d488-11e4-8fce-3941fc548f1c_story.html

¹²⁶ "Iran - Saudi Arabia Rivalry Imperils Regional Stability", *OxResearch Daily Brief Service*, Oxford Analytica, (2011), <https://dailybrief.oxan.com/Analysis/DB170852/Saudi-Iranian-rivalry-undermines-regional-stability>

¹²⁷ Martin Reardon, *ό.π.*

Από την άλλη, ο Rouhani έχει δηλώσει ότι η χώρα του βοηθά τους αντάρτες Houthi ως μέρος μιας ευρύτερης προσπάθειας ενάντια σε ένα αυξανόμενο κύμα εξτρεμιστών σουνιτών όπως το Ισλαμικό Κράτος.¹²⁸ Ενώ όμως δεν είναι ξεκάθαρος ο τρόπος με τον οποίο συμμετείχε η Τεχεράνη στην υποστήριξη της εξέγερσης των Houthi, η ξαφνική εξέλιξη των γεγονότων εκεί υπήρξε ευνοϊκή για το Ιράν. Το μακροπρόθεσμο στρατηγικό ενδιαφέρον της Τεχεράνης για την Υεμένη είναι απλό. Βρισκόμενη στη νοτιοδυτική άκρη της χερσονήσου του Κόλπου, η Υεμένη είναι μια κακώς διοικούμενη, εύθραυστη χώρα κατά μήκος των νότιων συνόρων της Σαουδικής Αραβίας, τα οποία είναι διάτρητα από την άποψη ύπαρξης αρχαίων διαδρομών λαθρεμπορίου που εξακολουθούν να χρησιμοποιούνται από όσους επιθυμούν να εισέλθουν κρυφά στο Βασίλειο. Επίσης, με ένα 35% του πληθυσμού να είναι σίτες, η Υεμένη θα μπορούσε να χρησιμεύσει ως μια δυνητικά φιλική επιχειρησιακή βάση στο πλαίσιο του ανταγωνισμού της Τεχεράνης και της Ριάντ. Πρακτικά, για το Ιράν, η ευκολότερη πρόσβαση στην Υεμένη σημαίνει ευκολότερη πρόσβαση στη Σαουδική Αραβία.¹²⁹

Είναι σημαντικό τέλος να γίνει μικρή μνεία στην πολιτική που ακολούθησαν οι Ηνωμένες Πολιτείες σε σχέση με την σύγκρουση στην Υεμένη. Σύμφωνα με τον καθηγητή κ. Vali Nasr οι ΗΠΑ συνήθιζαν να αντιμετωπίζουν την Σ. Αραβία αφενός δίνοντάς της μεγάλη ευχέρεια κινήσεων και αφετέρου με συνεχείς προσπάθειες καθησυχασμού. Ωστόσο αυτή η τακτική του καθησυχασμού και των διαβεβαιώσεων δεν είχε πάντα τα επιθυμητά αποτελέσματα αντιθέτως έχει αποβεί εντελώς λανθασμένη, όπως συνέβη με την απόφαση της Σ. Αραβίας να εισβάλλει στην Υεμένη, χωρίς την προηγούμενη κατάλληλη διαβούλευση με τις ΗΠΑ με αποτέλεσμα να ξεκινήσει ένας μεγάλος πόλεμος, που μπορεί τελικά να αποβεί καταστροφικός για την περιοχή. Οι ΗΠΑ προτίμησαν να υιοθετήσουν μια πολιτική τέτοια η οποία αναγνώριζε το τεκμήριο της αμφιβολίας προς όφελος της Σ. Αραβίας, ενώ παράλληλα δεν ασκήθηκε καμία πίεση για τον σχεδιασμό συγκεκριμένης στρατηγικής εξόδου από τον πόλεμο με το ενοχικό σκεπτικό ότι εφόσον οι ΗΠΑ υπέγραψαν την πυρηνική συμφωνία με το Ιράν, όφειλαν ταυτόχρονα να καθησυχάσουν την Σ. Αραβία.¹³⁰

¹²⁸ Yochi Dreazen, ό.π.

¹²⁹ Martin Reardon, ό.π.

¹³⁰ “Conversation about the Saudi Arabia and Iran Conflict”, The Charlie Rose Show: Transcripts, CQ Transcriptions, Waltham (2016), σελ. 5

4.2.2 Η περίπτωση του Λιβάνου

Για αιώνες ο Λίβανος λειτούργησε ως καταφύγιο για τις μειονότητες της περιοχής, αποκτώντας έτσι ένα πολύπλευρο εθνοτικά και θρησκευτικά κράτος, που χαρακτηριζόταν ως χώρα της ελευθερίας, της ανοχής και του πολιτισμού. Ωστόσο η αδυναμία οικοδόμησης μιας ισχυρής κεντρικής διοίκησης και παγίωση μιας ανθεκτικής εθνικής ταυτότητας, άφησε τη χώρα εκτεθειμένη σε παρεμβάσεις εξωτερικών παραγόντων η οποία κορυφώθηκε κατά την διάρκεια του εμφυλίου πολέμου (1975 - 1990).

Η Σαουδική Αραβία έκανε προσπάθειες, ακόμη και πριν από τον εμφύλιο πόλεμο, να επηρεάσει την πολιτική της χώρας, διατηρώντας εντούτοις χαμηλό προφίλ λόγω της δημοφιλίας του Abdel Nasser στο Λίβανο. Παρόλα αυτά, ήταν η κοινότητα των Αράβων σιτών στον Λίβανο που άλλαξε τη σύγχρονη ιστορία του κράτους. Οι Άραβες σίτες θεωρούνταν ανέκαθεν μια πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά περιθωριοποιημένη μειονότητα, παρόλο που βρίσκονται στο Λίβανο εδώ και τουλάχιστον έξι αιώνες.¹³¹

Στις αρχές της δεκαετίας του 1970 η κοινότητα των σιτών στο Λίβανο ζήτησε ένα μέλος της οικογένειας al-Sadr, και συγκεκριμένα τον νεαρό κληρικό Musaal-Sadr, να επιστρέψει στο Λίβανο από το Ιράν για να βοηθήσει την κοινότητα να ενισχύσει το νομικό και εκπαιδευτικό της επίπεδο.¹³² Ο αντίκτυπος του al-Sadr στην κοινότητα των Λιβανέζων σιτών υπήρξε απaráμιλλος καθώς κατάφερε να σφυρηλατήσει ένα ισχυρό, κοινό αίσθημα αξιοπρέπειας και αυτοβοήθειας με την οργάνωση σχολείων, κλινικών και πολιτικών θεσμών. Παρά το γεγονός ότι δεν ήταν ριζοσπάστης, ασκούσε έντονη κριτική κατά του Ισραήλ και της Οργάνωσης για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης (Palestine Liberation Organization - PLO), των οποίων οι στρατιωτικές συγκρούσεις στο νότιο Λίβανο δημιουργούσαν προβλήματα στην σιτική κοινότητα. Μετά την μυστηριώδη εξαφάνισή του (και πιθανόν δολοφονίας του) κατά τη διάρκεια μιας επίσκεψης στη Λιβύη το 1978, οι ακόλουθοί του δημιούργησαν το επιτυχημένο κίνημα *Amal* (ελπίδα), ένα κοινωνικό κίνημα που αντανακλούσε το έργο του και ευελπιστούσε να συνεχίσει την προσπάθεια επίτευξης των στόχων του. Το 1982, το Ισραήλ εισέβαλε στο Λίβανο για δεύτερη φορά και κατέλαβε το σιτικό νότιο κομμάτι της χώρας. Αντιδρώντας σε αυτή την κίνηση, διάφορες ομάδες σιτών

¹³¹ Graham E. Fuller, *ό.π.*, σελ. 141

¹³² Η σχέση της οικογένειας al-Sadr και του Ιράν είναι μακράιωνη και ξεκινά την περίοδο της δυναστείας των Σαφαβιδών. Όταν οι Σαφαβίδες αποφάσισαν να εγκαταλείψουν τη σουνιτική διδασκαλία του Ισλάμ και να υιοθετήσουν το δόγμα του σιτισμού, κάλεσαν στην περσική αυτοκρατορία σίτες νομοδιδάσκαλους προκειμένου να εκπαιδεύσουν τον λαό πάνω σε αυτή την καινούρια διδασκαλία. Μεταξύ αυτών που ανταποκρίθηκαν στο κάλεσμα ήταν και η επιφανής σιτική οικογένεια al-Sadr από το Ιράκ.

ανταρτών, συμπεριλαμβανομένων των πιο ριζοσπαστικών στοιχείων του Amal, συνενώθηκαν και εμφανίστηκαν στο προσκήνιο δημιουργώντας, το 1985, μια επίσημη οργάνωση με την ονομασία Χεζμπολάχ (Hezbollah). Ο πρώτος στόχος της οργάνωσης, ήτοι ο τερματισμός της ισραηλινής κατοχής του νότιου Λιβάνου, επετεύχθη το 2000 έπειτα από 18 χρόνια ανταρτοπόλεμου. Ο σημερινός ηγέτης της, Sayyid Hassan Nasrallah, ακολουθεί τη θεολογική και μερικές φορές ιδεολογική καθοδήγηση του ανώτατου ηγέτη του Ιράν, Αγιατολάχ Khamenei. Μάλιστα, δεδομένου ότι όλοι οι μεγάλοι Αγιατολάχ έχουν επίσημους εκπροσώπους στο εξωτερικό, το 1995 ο Khamenei όρισε τον Nasrallah ως αναπληρωτή του στο Λίβανο. Παράλληλα, είναι γνωστό ότι το IRGC έχει εκπαιδεύσει τις δυνάμεις της οργάνωσης στην κοιλάδα Bekaa του ανατολικού Λιβάνου και στο ίδιο το Ιράν από τη ίδρυσή της.¹³³

Τα δύο μεγάλα σιιτικά κινήματα, το Amal και η Hezbollah, δεν δημιουργήθηκαν ώστε να είναι όργανα υπό ιρανικό έλεγχο. Αν και η Hezbollah δεν θα υπήρχε στην παρούσα μορφή της χωρίς την ισχυρή υποστήριξη της Ισλαμικής Δημοκρατίας του Ιράν από την ίδρυσή της, σήμερα δεν λειτουργεί υπό τη διοίκηση της ιρανικής κυβέρνησης. Ο κύριος λόγος δημιουργίας τους ήταν η ενίσχυση της ανεξάρτητη δύναμη της σιιτικής κοινότητας και η ανταπόκρισή της στις πραγματικές της ανάγκες ασφάλειας πριν και κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου του Λιβάνου από το 1975 έως το 1990.¹³⁴

Ο επιτυχής 18ετής αντάρτικος πόλεμος εναντίον της ισραηλινής κατοχής του νότιου Λιβάνου και η εντυπωσιακή ικανότητά της να αποκρούσει την επίθεση του Ισραήλ το καλοκαίρι του 2006, επέτρεψε στη Hezbollah να κερδίσει την εύνοια πολλών σουνιτών παρά το γεγονός ότι πρόκειται για σιιτική οργάνωση.¹³⁵ Η νίκη αυτή έναντι του φαινομενικά άτρωτου Ισραηλινού Στρατού, προκάλεσε ανυπολόγιστη βλάβη στην αξιοπιστία των κρατών του Αραβικού Κόλπου, ιδιαίτερα της Σαουδικής Αραβίας, αφού οι αραβικοί λαοί είδαν μια σιιτική οργάνωση υποστηριζόμενη από το Ιράν να καταφέρνει κάτι που δεν μπόρεσαν οι σουνίτες Άραβες μέχρι τότε.¹³⁶ Ήταν τέτοια η επίδραση της νίκης του 2006 ώστε σε μια έρευνα που διεξήχθη, μετά τον πόλεμο, στην Αίγυπτο, ως πιο δημοφιλείς ηγέτες της περιοχής

¹³³ Graham E. Fuller, *ό.π.*, σελ. 142

¹³⁴ Στο ίδιο σελ. 143-144

¹³⁵ Ακόμη και ο Ayman al-Zawahiri, ο ηγέτης της Αλ Κάιντα, μια οργάνωση που είναι γνωστή για τα σαφή αντι-σιιτικά συναισθήματά της, δήλωσε ότι όλοι οι μουσουλμάνοι πρέπει να υποστηρίξουν αυτότον δίκαιο αγώνα στο Λίβανο. Για την δήλωση αυτή βλ. Daniel Kimmage, "Al-Qaeda Addresses The Jihad-Versus-Resistance Conflict", RFE/RL, (31/07/2006), <https://www.rferl.org/a/1070232.html>

¹³⁶ Frederic Wehrey et al., *ό.π.*, σελ. xv

αναδείχθηκαν ο Hassan Nasrallah (ο ηγέτης της Hezbollah) και ο πρόεδρος του Ιράν Ahmadinejad.¹³⁷ Παρότι έχει χαρακτηριστεί από τη Δύση ως τρομοκρατική οργάνωση¹³⁸, είναι μία από τις ισχυρότερες πολιτικές οργανώσεις της λιβανέζικης πολιτικής και η μόνη που διατηρεί σήμερα ένοπλη πολιτοφυλακή από την εποχή του εμφυλίου πολέμου, την οποία δικαιολογεί ως αποτρεπτικό παράγοντα της ισραηλινής στρατιωτικής δράσης.¹³⁹

Ο ρόλος της Σαουδικής Αραβίας ήταν ιδιαίτερα σημαντικός στην πολιτική του Λιβάνου αφού μεσολάβησε στη Συμφωνία του Taif του 1989 η οποία τερμάτισε τον εμφύλιο πόλεμο. Επιπλέον, μετά από αυτή την συμφωνία, η Σαουδική Αραβία διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην ανασυγκρότηση του Λιβάνου. Το 1992, ο δισεκατομμυριούχος Λιβανέζος φιλο-Σαουδάραβας Rafiq al-Hariri έγινε πρωθυπουργός ως αποτέλεσμα των συμφωνιών Taif, γεγονός που οδήγησε σε σαφή αύξηση της επιρροής της Σ. Αραβίας στο Λίβανο. Παρόλα αυτά η δυναμική της Hezbollah συνέχισε να είναι ισχυρότερη. Το 2005, έπειτα από την αποχώρηση των συριακών δυνάμεων από τον Λίβανο όπου παρέμεναν από το 1976, η υποστηριζόμενη από την Σαουδική Αραβία «Συμμαχία της 14^{ης} Μαρτίου» κέρδισε τις κοινοβουλευτικές εκλογές υπό την ηγεσία του Saad al-Hariri, υιού του δολοφονηθέντα πρώην πρωθυπουργού και στενού συμμάχου της Ριάντ, Rafiq al-Hariri. Ωστόσο σύντομα, η Hezbollah επιβεβαίωσε την δυναμική της στην πολιτική σκηνή του Λιβάνου και λειτουργώντας ανεξάρτητα, αδιαφορώντας πλήρως για την εκλεγμένη κυβέρνηση, ενεπλάκη σε έναν σύντομο πόλεμο με το Ισραήλ το 2006. Ακόμα πιο εμφανής έγινε η απόλυτη περιφρόνηση της Hezbollah προς την κεντρική κυβέρνηση, όταν το 2008 στο πλαίσιο αντιπαράθεσης για τον έλεγχο της πολιτικής εγχώριας ασφάλειας, μαχητές της οργάνωσης κατέλαβαν το κέντρο της πόλης της Βηρυτού. Εν τέλει μέχρι το 2011 η «Συμμαχία της 14^{ης} Μαρτίου» είχε χάσει την κοινοβουλευτική πλειοψηφία¹⁴⁰, ενώ η υποστηριζόμενη από το Ιράν Hezbollah συνεχίζει να λειτουργεί ως σκιώδης κυβέρνηση στο Λίβανο μέχρι και σήμερα.

¹³⁷ Στο ίδιο, σελ. 26

¹³⁸ Η Hezbollah είναι μια πολύ διαφορετική οργάνωση από την al-Qaeda για παράδειγμα. Η τελευταία είναι ένα παγκόσμιο δίκτυο που προωθεί τη σαρωτική, βίαιη εξάλειψη όλων των Δυτικών επιρροών, την ανατροπή σχεδόν όλων των υφιστάμενων κυβερνήσεων της περιοχής και την επιβολή ακραίων φονταμενταλιστικών μορφών ισλαμικής διακυβέρνησης. Η Hezbollah από την άλλη αντιπροσωπεύει ένα ισχυρό περιφερειακό ρεύμα που είναι μεγαλύτερο από το την ίδια την οργάνωση και έτσι δεν μπορεί εύκολα να περιοριστεί ή αποπλιστεί. Graham E. Fuller, *ό.π.*, σελ. 148

¹³⁹ W. Andrew Terrill, *ό.π.*, σελ. 38

¹⁴⁰ Gregory Gause III, *ό.π.*, σελ. 13

4.2.3 Η περίπτωση της Παλαιστίνης

Για πολλούς μουσουλμάνους, ο πόλεμος των έξι ημερών του 1967, που διεξήχθη μεταξύ του Ισραήλ και των γειτονικών κρατών της Αιγύπτου, της Ιορδανίας και της Συρίας, ήταν πόλεμος που καθιέρωσε το Ισραήλ ως κυρίαρχη περιφερειακή στρατιωτική δύναμη.

Το ζήτημα της Παλαιστίνης αποτελεί μέχρι σήμερα μια σημαντική, αλλά όχι τη μόνη ή κυρίαρχη, ανησυχία της ιρανικής εξωτερικής πολιτικής. Το Ιράν έχει επιδείξει ισχυρή ρητορική και κάποια υλική υποστήριξη για τον παλαιστινιακό αγώνα, ωστόσο η αρχική συμμαχία με τον PLO κατέρρευσε όταν ο Yasser Arafat πήρε το μέρος του Saddam Hussein κατά τον πόλεμο Ιράν-Ιράκ.¹⁴¹

Σε μια σημαντική προσπάθεια να ενισχύσει την περιφερειακή επιρροή της, η Τεχεράνη προσπάθησε να παρουσιαστεί ως η ηγετική δύναμη που υποστηρίζει τα παλαιστινιακά δικαιώματα και αντιτίθεται στο Ισραήλ με διάφορα μέσα, συμπεριλαμβανομένης της προμήθειας όπλων και χρηματοδότησης στους παλαιστίνιους μαχητές. Από τη μεριά της η Σαουδική Αραβία έχει καταβάλει πολυάριθμες προσπάθειες να βοηθήσει τους Παλαιστίνιους, καθώς και να χρησιμοποιήσει τους οικονομικούς πόρους και την πολιτική της επιρροή για λογαριασμό τους, διατηρώντας πολιτικές σχέσεις με τα δύο μεγάλα παλαιστινιακά πολιτικά κόμματα, τη Fatah και τη Hamas. Ωστόσο, η επιρροή της στη Hamas έχει μειωθεί δραστικά τα τελευταία χρόνια και έχει σχεδόν εκτοπιστεί από εκείνη του Ιράν.¹⁴²

Μετά τη νίκη της Hamas στις παλαιστινιακές κοινοβουλευτικές εκλογές του 2006, η Παλαιστινιακή Αρχή είδε την εξουσία να μοιράζεται μεταξύ της Fatah και της Hamas. Αμφότερες αναζήτησαν εξωτερικούς υποστηρικτές, με τη Hamas να στρέφεται στο Ιράν για ιδεολογικούς και όχι σεχταριστικούς λόγους. Σε μια προσπάθεια να ακυρώσει την έμμεση παρουσία του Ιράν στην Παλαιστίνη, ο βασιλιάς Abdullah της Σαουδικής Αραβίας μεσολάβησε ώστε τα δύο πολιτικά κόμματα να συναντηθούν και να υπογράψουν συμφωνία διαμοιρασμού της εξουσίας στη Μέκκα το 2007. Ωστόσο, η συμφωνία κατέρρευσε σχεδόν αμέσως και μετά τις συγκρούσεις που ακολούθησαν τον Ιούνιο του 2007, η Hamas εξασφάλισε τον έλεγχο της Λωρίδας της Γάζας, ενώ η Fatah διατήρησε την κυριαρχία της στη Δυτική Όχθη. Με τις δύο παλαιστινιακές παρατάξεις σε ανοιχτή αντιπαράθεση, η σχέση της Hamas με το Ιράν ενισχύθηκε, αν και η ανάκαμψη του περιφερειακού σεχταρισμού

¹⁴¹ Fred Halliday, *ό.π.*, σελ. 46

¹⁴² W. Andrew Terrill, *ό.π.*, σελ. xii

εξαιτίας του εμφυλίου στη Συρία διατάραξε κάπως αυτή τη σχέση. Η Σαουδική Αραβία, αντίθετα, υποστήριξε την Παλαιστινιακή Αρχή στη Δυτική Όχθη προκειμένου να διατηρήσει τη δική της εμπλοκή στα ζητήματα της παλαιστινιακής πολιτικής.¹⁴³

Η μεσολάβηση της Σαουδικής Αραβίας δεν υποδείκνυε απαραίτητα ενδιαφέρον για την πρόοδο της ειρηνευτικής διαδικασίας, αλλά ενδεχομένως ότι η έλλειψη αυτής εξυπηρετούσε την ρητορική του Ιράν που παρουσιαζόταν ως προστάτιδα των παλαιστινιακών δικαιώματα.

Το Ιράν προσέγγισε το παλαιστινιακό πρόβλημα πολύ διαφορετικά. Αντί να παρουσιάσει φόρμουλες για ειρήνη, η Τεχεράνη προσπάθησε να παρουσιαστεί ως ηγέτιδα στρατιωτική δύναμη των Παλαιστινίων που δεν διστάζει να αντιπαρατεθεί με το Ισραήλ. Αυτός ο ηγετικός ρόλος είναι σημαντικός για την Τεχεράνη ως μέσο σταθεροποίησης του καθεστώτος στο εσωτερικό της χώρας και αύξησης του περιφερειακού ρόλου της. Πλέον έχει γίνει ο κορυφαίος χρηματοδότης της Hamas, ενώ οι ηγέτες της Fatah έχουν δηλώσει ότι η επιδίωξη του Ιράν είναι να χρησιμοποιήσει τη Hamas ώστε να επιβάλει τη δική της ατζέντα στον παλαιστινιακό λαό.¹⁴⁴ Αυτή η δραστηριοποίηση της Τεχεράνης στην Παλαιστίνη, ανάγκασε την Σαουδική Αραβία και το Ισραήλ να καταλήξουν σε ένα είδος αλληλοκατανόησης που μοιάζει με «ψυχρή ειρήνη», εν μέρει εξαιτίας κοινών ανησυχιών όσον αφορά το Ιράν.¹⁴⁵

4.2.4 Η περίπτωση του Ιράκ

Η τριγωνική σχέση των τριών βασικών δυνάμεων του Κόλπου, δηλαδή του Ιράν, του Ιράκ και της Σαουδικής Αραβίας, βασιζόταν ιστορικά στην ικανότητά τους να εξισορροπούν ο ένας τον άλλον. Λόγω του ότι κανένα δεν είχε από μόνο του την πλήρη δυνατότητα να ανασχέσει την απειλή των άλλων δύο, σχημάτιζαν συνασπισμό μεταξύ τους ενάντια σε αυτό που θεωρούνταν η μεγαλύτερη απειλή την δεδομένη χρονική περίοδο. Έτσι κατά την εποχή του Σάχη, το Ιράν συνεργάστηκε στενά με τη Σαουδική Αραβία για να περιορίσει την απειλή ενός σοσιαλιστικού και στη συνέχεια μπααθικού Ιράκ. Με τη σειρά τους, οι Σαουδάραβες στράφηκαν στον Saddam Hussein για να περιορίσουν την απειλή του μετα-επαναστατικού

¹⁴³ Gregory Gause III, ό.π., σελ. 14

¹⁴⁴ W. Andrew Terrill, ό.π., σελ. 35-36

¹⁴⁵ “Iran - Saudi Arabia Rivalry Imperils Regional Stability”, OxResearch Daily Brief Service, Oxford Analytica, (2011), <https://dailybrief.oxan.com/Analysis/DB170852/Saudi-Iranian-rivalry-undermines-regional-stability>

Ιράν. Ωστόσο, μετά τη φθορά που υπέστη το Ιράκ στο πόλεμο του Κόλπου, ο Saddam αφενός δεν είχε τη δυνατότητα να εξισορροπήσει την ιρανική απειλή, αφετέρου δεν μπορούσε να συνεργαστεί με αυτό για να εξισορροπήσει τη δύναμη της Σαουδικής Αραβίας. Αντίστοιχα, για το Ιράν, ένα πιθανό άνοιγμα προς το Ιράκ ίσως ενδυνάμωνε μακροπρόθεσμα το καθεστώς του Saddam δημιουργώντας μια εκ νέου απειλή και επιπλέον θα κατέστρεφε τις νέες σχέσεις που είχε αναπτύξει το Ιράν με τα κράτη του GCC. Για τους Σαουδάραβες, δε, μια πιθανή συμμαχία με το Ιράκ θα ενίσχυε την επιρροή του Saddam στο GCC. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, η ύπαρξη ενός αποδυναμωμένου και περιορισμένου Ιράκ εξυπηρετούσε τόσο το Ιράν όσο και τη Σαουδική Αραβία και την επιθυμία αμφοτέρων για μικρότερη εμπλοκή των ΗΠΑ στην περιοχή.

Ενώ η Σ. Αραβία ανησυχούσε βαθύτατα για τον Saddam Hussein όταν αυτός ήταν στο ζενίθ της δύναμής του λίγο μετά τον πόλεμο Ιράν-Ιράκ, οι φόβοι αυτοί υποχώρησαν μετά την τεράστια στρατιωτική ήττα του Ιράκ το 1991 και την επιβολή μεταπολεμικών στρατιωτικών κυρώσεων που δυσκόλευσαν τη Βαγδάτη να εκσυγχρονίσει και να συντηρήσει κατάλληλα τον στρατιωτικό της εξοπλισμό.¹⁴⁶ Η κατάσταση περιπλέχτηκε, ωστόσο, μετά την εισβολή των ΗΠΑ στο Ιράκ το 2003, η οποία λειτούργησε αποσταθεροποιητικά στην περιοχή δημιουργώντας μια δυναμική που οδήγησε στην έξαρση των προκλήσεων από την ριζοσπαστική ισλαμική πολιτική. Η Ουάσιγκτον επέλεξε να αποδομήσει τους βασικούς πυλώνες του αυταρχικού Ιρακινού καθεστώτος όπως το κυβερνών μπασαθικό κόμμα και ο στρατός, σε μια προσπάθεια να οικοδομηθεί το κράτος από την αρχή. Αυτό, όμως, δημιούργησε τις προϋποθέσεις για έκθεση του ιρακινού πολιτικού συστήματος σε εξωτερική επιρροή, κυρίως από το Ιράν, καθιστώντας το Ιράκ, το οποίο για δεκαετίες υπήρξε σημαντικός περιφερειακός παράγοντας, ως ένα ακόμα πεδίο μάχης των επίδοξων ηγεμόνων όπως συνέβη με τον Λίβανο και την Υεμένη.¹⁴⁷

Το Ιράκ αποτελείται από έναν άκρως ποικιλόμορφο εθνοτικό και θρησκευτικό πληθυσμό που περιλαμβάνει μεταξύ άλλων Άραβες, Κούρδους, Γιαζίντι, Τουρκμένους, σουνίτες και οι σίιτες. Μετά την ίδρυση του σύγχρονου Ιράκ, η μειονότητα των σουνιτών που ανέλαβε την εξουσία καταπίεζε άγρια τον σιιτικό πληθυσμό τα επόμενα χρόνια στο πλαίσιο του παν-αραβικού εθνικισμού που κυριάρχησε στη χώρα. Με την εμφάνιση του Saddam Hussein και του μπασαθικού κόμματος η περιθωριοποίηση των σιιτών έγινε ακόμα

¹⁴⁶ W. Andrew Terrill, ό.π., σελ.47

¹⁴⁷ Gregory Gause III, ό.π., σελ. 10

πιο έντονη, με αποτέλεσμα όταν ξεκίνησε η αμερικανική εκστρατεία του 2003, η σιιτική κοινότητα με επικεφαλής τον Μεγάλο Αγιατολάχ του Ιράκ, Sayyid Ali al-Sistani, όχι μόνο δεν αντιστάθηκε, αλλά αντιθέτως θεώρησε την εισβολή ως μια μεγάλη ευκαιρία να αναλάβει την πολιτική κυριαρχία. Η δραματική αυτή αλλαγή στην πολιτική σκηνή του Ιράκ άλλαξε ριζικά την ισορροπία δυνάμεων σε όλη τη Μέση Ανατολή.

Ενώ αρχικά το Ιράν αντιτάχθηκε στην εισβολή των ΗΠΑ στο Ιράκ το 2003, στη συνέχεια αντιλήφθηκε ότι παρουσιάστηκε μια τεράστια ευκαιρία να αυξήσει την επιρροή της στη χώρα συμμετέχοντας ενεργά στην ανασυγκρότησή της μετά τις συγκρούσεις. Καθώς ο νέος πρωθυπουργός, Nouri al-Maliki, συγκέντρωνε την εξουσία ταυτόχρονα αύξανε την εξάρτησή του από την Τεχεράνη, με την οποία είχε αναπτύξει δεσμούς κατά την εξορία του στο Ιράν και τη Συρία από το 1979 μέχρι την πτώση του μπααθικού καθεστώτος στο Ιράκ το 2003. Ο Maliki ήταν επιφυλακτικός στο να συμπεριλάβει σουνίτες στην κυβέρνησή του, φοβούμενος πιθανή ισχυροποίηση τους στο Ιράκ, ταυτιζόμενος έτσι με την ίδια ανησυχία που είχε και το Ιράν. Τον Μάρτιο του 2008, ο Ahmadinejad έγινε ο πρώτος Ιρανός πρόεδρος που επισκέφτηκε το Ιράκ μετά την επανάσταση του 1979, ενώ ο αντίστοιχα ο Maliki είχε πολλές επισκέψεις στο Ιράν. Μέχρι τον Ιανουάριο του 2010, οι δύο χώρες είχαν υπογράψει περισσότερες από 100 συμφωνίες συνεργασίας, ενώ η θρησκευτική, οικονομική και πολιτική αλληλεξάρτησή τους εντάθηκε κατά την διάρκεια της συριακής κρίσης.¹⁴⁸

Από την άλλη, η απομάκρυνση του Saddam Hussein προκάλεσε την ανησυχία στην βασιλική οικογένεια της Σαουδικής Αραβίας ότι οι νέες σιιτικές κυβερνήσεις θα επιδιώξουν να συμμαχήσουν με το Ιράν γεγονός άκρως επιζήμιο για τα συμφέροντά τους στην περιοχή. Στο πλαίσιο αυτό η Ριάντ υιοθέτησε σκληρό λόγο και επικριτική στάση εναντίον του Maliki. Με την εμφάνιση του κινήματος al-Sahwa (Αφύπνιση) το 2006, το οποίο αποτελούνταν από σουνίτες εχθρικούς προς την επιρροή του Ιράν, η Σαουδική Αραβία βρήκε έναν σύμμαχο στο Ιράκ με τον οποίο θα μπορούσε να συνεργαστεί, παρά την μικρή σχετικά δυναμική του σε επίπεδο κεντρικής πολιτικής. Ως αντιστάθμισμα στην σιιτική υπεροχή, η Σ. Αραβία υποστήριξε το κόμμα al-Iraqiya List, με επικεφαλής τον Iyad Allawi, ο οποίος είχε διατελέσει πρωθυπουργός της μεταβατικής ιρακινής κυβέρνησης την περίοδο 2004-2005 και ήταν σίιτης που όμως προωθούσε τον ιρακινό εθνικισμό και όχι τον σεχταρισμό. Ακόμα και έτσι όμως, ο υποστηριζόμενος από το Ιράν Maliki, εν τω μεταξύ, είχε κατάφερε να

¹⁴⁸ Dina Esfandiary & Ariane Tabatabai, "Iran's ISIS Policy", *International Affairs*, Vol. 91, No 1 (2015), <https://www.chathamhouse.org/publication/iran%E2%80%99s-isis-policy#>

θωρακίσει την εξουσία του εξασφαλίζοντας την στήριξη των κομμάτων των σιιτών διατηρώντας έτσι την πρωθυπουργία.

Το Ιράν και η Σαουδική Αραβία είχαν κοινό στόχο, ήτοι την αποφυγή εμφάνισης ενός νέου εχθρικού καθεστώτος στη Βαγδάτη, αλλά εντελώς διαφορεά κίνητρα εμπλοκής στο Ιράκ. Από τη μια το Ιράν ανησυχούσε για την πιθανή εγκαθίδρυση ενός φιλο-αμερικανικού καθεστώτος στη χώρα, γεγονός που θα δημιουργούσε έναν κλοιό συμμάχων των ΗΠΑ γύρω του. Ως εκ τούτου, επεδίωξε να συμβάλει στη δημιουργία σταθερότητας στο Ιράκ, συνεργαζόμενο με όλες τις εμπλεκόμενες ομάδες και εξασφαλίζοντας την ενδυνάμωση των ιρακινών σιιτών μέσω της νόμιμης πολιτικής διαδικασίας. Για την Τεχεράνη, το Ιράκ είναι εξαιρετικά σημαντικό όχι μόνο λόγω της πλειοψηφίας του ιρακινού πληθυσμού που είναι σίιτες, αλλά και διότι στο έδαφος του Ιράκ βρίσκεται το ιερό τέμενος al-Askari και στην επικράτειά του ανήκουν οι πόλεις Najaf και Karbala, δύο ιερές πόλεις που αντιπροσωπεύουν την καρδιά της σιιτικής ιστορίας. Από την άλλη, στόχος της Σαουδικής Αραβίας ήταν μεν η διατήρηση της σταθερότητας, αλλά διασφαλίζοντας ότι οι σουνίτες δεν θα έμπαιναν στο περιθώριο της πολιτικής σκηνής του Ιράκ.

Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι οι Ιρανοί ηγέτες, παρά την επιρροή τους στη Βαγδάτη, παραμένουν σε εγρήγορση καθώς ένα αναγεννημένο Ιράκ θεωρείται για τους ίδιους πιο επικίνδυνο από ότι η Σ. Αραβία εάν οι σχέσεις τους διαταραχθούν. Ο φόβος αυτός είναι η κληρονομιά του οκταετούς πολέμου Ιράν - Ιράκ, κατά τη διάρκεια του οποίου σκοτώθηκαν εκατοντάδες χιλιάδες άνθρωποι και από τις δύο πλευρές. Επιπλέον, γνωρίζουν ότι ο πόλεμος εκείνος τελείωσε με πολύ πιο ευνοϊκούς όρους για τη Βαγδάτη απ' ότι για την Τεχεράνη, καθώς στην τελική φάση του πολέμου το Ιράν συμφώνησε σε κατάπαυση πυρός μόνο όταν πλέον ήταν αδύνατον να πραγματοποιήσει άλλες επιθετικές επιχειρήσεις. Μετά το τέλος του πολέμου, το Ιράκ απέκτησε τον έλεγχο των αμφισβητούμενων εδαφών και τα σύνορα με το Ιράν καθορίστηκαν κατά τρόπο που αντανάκλασε τα συμφέροντα της Βαγδάτης. Σήμερα, το Ιράν διαθέτει συμβατικά όπλα και εξοπλισμό παλαιότερης τεχνολογίας, καθώς τα ποσά που έχουν δαπανηθεί τα τελευταία χρόνια αφορούσαν κυρίως το πυρηνικό πρόγραμμα και την ανάπτυξη πυραυλικών συστημάτων, συνεπώς μια πιθανή σύγκρουση με το Ιράκ που είναι πλέον εξοπλισμένο με δυτική στρατιωτική τεχνολογία είναι κάτι που η Τεχεράνη θα ήθελε να αποφύγει.¹⁴⁹

¹⁴⁹ W. Andrew Terrill, ό.π., σελ.45 -46

4.2.5 Η περίπτωση της Συρίας

Η στρατηγική συμμαχία μεταξύ Τεχεράνης και Δαμασκού χρονολογείται από τη δεκαετία του 1980, με την Συρία να είναι ένα από τα μόνα δύο αραβικά κράτη που παρείχαν διπλωματική και ρητορική υποστήριξη στην Τεχεράνη κατά τη διάρκεια του πολέμου Ιράν-Ιράκ (το άλλο ήταν η Λιβύη του συνταγματάρχη Muammar Gaddafi). Η κοινή εχθρότητα προς το Ιράκ του Saddam Hussein λειτούργησε ως συνδετικός κρίκος, παρά τα πολύ διαφορετικά πολιτικά συστήματα των δύο χωρών. Η Συρία, ως κοσμικό μπααθικό κράτος, διέφερε σημαντικά σε κυβερνητική δομή από την Ισλαμική Δημοκρατία. Ωστόσο, οι καλές σχέσεις μεταξύ αυτών των κρατών διατηρήθηκαν και μετά από τον πόλεμο Ιράν-Ιράκ για διάφορους λόγους, μεταξύ των οποίων η διακηρυγμένη πρόθεση του Ιράν να παράσχει υποστήριξη στη Συρία σε οποιαδήποτε μελλοντική της αντιπαράθεση με το Ισραήλ.¹⁵⁰

Η συμμαχία αυτή βασίστηκε στους κοινούς σιιτικούς δεσμούς καθώς οι Αλαουίτες θεωρούνται συνήθως ως υποομάδα σιιτών μουσουλμάνων, που είναι ακόμη πιο μακριά από τις ορθόδοξες σουνιτικές πρακτικές και πεποιθήσεις σε σχέση με τους Δωδεκαδικούς σιίτες του Ιράν.¹⁵¹ Η σύνδεση του Ιράν με τη Συρία του επέτρεψε να δημιουργήσει ένα ισχυρό σιιτικό τόξο που έφτανε στον Λίβανο και εξυπηρετούσε στην προμήθεια οικονομικής βοήθειας και οπλισμού στη Hezbollah.¹⁵² Μάλιστα τα τελευταία χρόνια, η Συρία και το Ιράν έχουν αυτοπροσδιοριστεί, μαζί με τη Hamas και τη Hezbollah, ως "άξονας της αντίστασης", αναφερόμενοι στην κοινή τους προθυμία να αντιμετωπίσουν το Ισραήλ.¹⁵³

Η Συρία ήταν ένα μέσο ιρανικής επιρροής στην περιοχή και η συμμαχία των δυο χωρών έδινε την δυνατότητα στο Ιράν να έχει πρόσβαση στη Μεσόγειο, για το λόγο αυτό, όταν ξέσπασε ο εμφύλιος πόλεμος στη Συρία, η Τεχεράνη δεσμεύτηκε να διοχετεύσει χρήματα, εξοπλισμό και στρατιωτική βοήθεια προς την κυβέρνηση. Ενώ αρχικά η εμπλοκή αυτή καλυπτόταν από μυστικότητα, τον Σεπτέμβριο του 2012 το Ιράν παραδέχτηκε δημόσια ότι η δύναμη *Quds* του IRGC ήταν παρούσα στη Συρία παρέχοντας υποστήριξη και εκπαίδευση στις συριακές δυνάμεις.¹⁵⁴

¹⁵⁰ Στο ίδιο, σελ. 27

¹⁵¹ Στο ίδιο, σελ. 30

¹⁵² Athina Tzemprin, Jugoslav Josic & Henry Lambare, ό.π., σελ. 194

¹⁵³ W. Andrew Terrill, ό.π., σελ. 28

¹⁵⁴ Dina Esfandiary & Ariane Tabatabai, ό.π.

Από την πλευρά της Σ. Αραβίας η εμπλοκή της στη Συρία συνοψίζεται στο βασικό της αίτημα για απομάκρυνση του Bashar al-Assad, περιφερειακού συμμάχου της Ισλαμικής Δημοκρατίας του Ιράν. Βασική επιδίωξή της ήταν η αποκοπή του Ιράν από την πρόσβαση που του προσέφερε η Συρία στον Αραβικό κόσμο και την περιοχή του Λεβάντε, ώστε τελικά να περιοριστεί η επιρροή που ασκεί η Τεχεράνη στον Λίβανο και την Παλαιστίνη. Η συριακή κρίση, αν και βασίζεται σε μακροχρόνια παράπονα κατά του καθεστώτος, είχε έντονη σεχταριστική χροιά δεδομένου ότι η ηγεσία της χώρας είναι Αλαουίτες (κλάδος του δωδεκαδικού σιιτισμού) και οι επαναστατικές ομάδες, κυρίως, σουνίτες γεγονός που έτυχε ανάλογης εκμετάλλευσης κυρίως από τη Ριάντ.

Το κοινό σημείο Σ. Αραβίας και Ιράν ήταν ότι ουδείς υποστήριζε το Ισλαμικό Κράτος. Το Ιράν για θρησκευτικούς/σεχταριστικούς λόγους, η Σαουδική Αραβία (και το Κατάρ) επειδή επένδυσαν σε άλλες ανταρτικές ομάδες στο ζήτημα της Συρίας. Οι ομάδες αυτές, βέβαια, δεν ήταν σε καμία περίπτωση μετριοπαθείς όπως παρουσιάζονταν, ούτε πολύ λιγότερο εξτρεμιστικές σε σχέση με το ISIS. Η Ahrar al-Sham, για παράδειγμα, είναι μια σαλαφιστική σύμπραξη διαφορετικών ριζοσπαστικών ομάδων που πιθανόν έλαβε κάποια χρηματοδότηση από τη Σ. Αραβία και το Κατάρ.¹⁵⁵

Η δράση του ISIS στο Ιράκ και τη Συρία, εξυπηρετούσε ακούσια την περιφερειακή στρατηγική της Σαουδικής Αραβίας, η οποία ήταν η διάλυση και ακύρωση των όποιων κερδών είχαν εξασφαλίσει οι σίιτες (στο Ιράκ), η ανάσχεση του Ιράν, η τελική του ήττα και ο περιορισμός όλων των ιρανικών προχίες. Έτσι, υπήρξε πάντοτε κάποιου είδους ασάφεια ως προς την πολιτική της Σαουδικής Αραβίας απέναντι στο ISIS.¹⁵⁶ Σε αντίθεση με την επίσημη αποκήρυξη του ISIS από το Βασίλειο, πιστεύεται από ορισμένους κύκλους ότι η Σαουδική Αραβία έχει εμπλακεί στη ροή χρηματοδότησης προς τους τζιχαντιστές.¹⁵⁷ Παρά την αρχική αντιμετώπιση, η Σ. Αραβία εν τέλει συμμετείχε ως ένα βαθμό στους βομβαρδισμούς κατά του ISIS στην Συρία, παρόλα αυτά αμέσως μόλις ενεπλάκη στην Υεμένη έστρεψε όλες τις στρατιωτικές της δυνάμεις προς εκείνη την κατεύθυνση.¹⁵⁸

Από την άλλη τα ιρανικά κρατικά μέσα ενημέρωσης υποβάθμισαν αρχικά την απειλή του ISIS και την πρόοδο που σημείωνε, ενώ διάφοροι Ιρανοί κυβερνητικοί αξιωματούχοι

¹⁵⁵ Michael Tomasky, "The Middle East Cold War and U.S.", The Daily Beast, New York, 20/08/2014, <https://www.thedailybeast.com/the-middle-east-cold-war-and-us?ref=scroll>

¹⁵⁶ "Conversation about the Saudi Arabia and Iran Conflict", ό.π., σελ. 7

¹⁵⁷ Athina Tzemprin, Jugoslav Josic & Henry Lambare, ό.π., σελ.193

¹⁵⁸ "Conversation about the Saudi Arabia and Iran Conflict", ό.π., σελ. 8

υποτίμησαν την οργάνωση παρουσιάζοντάς την ως κάτι που θα αντιμετωπιζόταν άμεσα και γρήγορα. Ο ιρανικός πληθυσμός, ωστόσο, θεωρούσε ότι ο ISIS είχε ήδη προχωρήσει καταλαμβάνοντας ιρανικό έδαφος παρά το γεγονός ότι αυτό δεν συνέβη ποτέ. Αυτή η διάχυτη λαϊκή αντίληψη απεικόνιζε την βαθιά ανασφάλεια των Ιρανών και τις ζωντανές μνήμες του καταστροφικού πολέμου με το Ιράκ, καθώς και την έλλειψη εμπιστοσύνης στην κυβέρνησή τους για αποτελεσματική εκτίμηση και αντιμετώπιση τέτοιου είδους απειλών.¹⁵⁹

4.2.6 Η περίπτωση του Μπαχρέιν

Το Μπαχρέιν, το οποίο επίσημα ανεξαρτητοποιήθηκε από το καθεστώς των προτεκτοράτων του Ηνωμένου Βασιλείου το 1971, έχει έρθει αντιμέτωπο με το Ιράν τόσο στη εποχή του Σάχη όσο και κατά την περίοδο της Ισλαμικής Δημοκρατίας. Ο Σάχης εκείνη την εποχή, επανέφερε στην επιφάνεια ιστορικές ιρανικές αξιώσεις και ανακοίνωσε ότι το Μπαχρέιν θα επανενωθεί με την ιρανική πατρίδα όταν ολοκληρωθεί η απόσυρση των Βρετανών, υποστηρίζοντας ότι η ενοποίηση αυτή θα επιτευχθεί με βία εάν κριθεί απαραίτητο. Οι ιρανικές αξιώσεις ήταν ωστόσο αδύναμες και βασίστηκαν στην προσωρινή περσική κατοχή του Μπαχρέιν τον 18ο αιώνα. Η κρίση αποτράπηκε όταν ο Σάχης επικέντρωσε την προσοχή του στην κατάληψη τριών μικρών, αλλά στρατηγικά σημαντικών, νησιών κοντά στην είσοδο του Κόλπου, τα οποία διεκδικούσαν επίσης τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα (ΗΑΕ).¹⁶⁰ Η περίπτωση του Μπαχρέιν είναι ζήτημα για το οποίο η Σαουδική Αραβία και το Ιράν διαφωνούσαν ήδη πριν από το 1979.

Από όλες τις χώρες του Αραβικού Κόλπου, το Μπαχρέιν είναι ίσως το πιο ευάλωτο στην ιρανική επιρροή. Ο μικρός πληθυσμός του είναι κατά κύριο λόγο σιίτες, όμως η εξουσία βρίσκεται στα χέρια σουνιτών. Στο εσωτερικό της χώρας υφίστανται μεγάλης έντασης διακρίσεις κυρίως κατά της κοινότητας σιτών. Τα μέλη της κοινότητας αυτής δεν έχουν την δυνατότητα να αναλάβουν ανώτερες κυβερνητικές θέσεις, ενώ παράλληλα έχουν αποκλειστεί από την απασχόλησή τους στον δημόσιο τομέα. Παρόλα αυτά η γενικότερη ευημερία που υπάρχει στη χώρα λόγω του πετρελαίου έχει λειτουργήσει κατευναστικά ως προς τις κοινωνικές εντάσεις.¹⁶¹ Η βασιλική οικογένεια Al-Khalifa προέρχεται από την Αραβική Χερσόνησο και είναι σουνίτες μουσουλμάνοι, που ανέλαβαν την εξουσία τον 18^ο

¹⁵⁹ Dina Esfandiary & Ariane Tabatabai, *ό.π.*

¹⁶⁰ W. Andrew Terrill, *ό.π.*, σελ.19 -20

¹⁶¹ Simon Mabon, (2012), *ό.π.*

αιώνα, φτάνοντας από το Κατάρ, ανατρέποντας τους Πέρσες ηγεμόνες. Με δεδομένη αυτή την ιστορία, οι σίτες του Μπαχρέιν θεωρούν εαυτούς ως τους αληθινούς γηγενείς.¹⁶²

Οι σίτες του Μπαχρέιν θεωρούνται εδώ και δεκαετίας ως ιρανική «πέμπτη φάλαγγα», γεγονός που οφείλεται κατά κύριο λόγο στην προσπάθεια πραξικοπήματος του 1981 από το Ισλαμικό Μέτωπο για την Απελευθέρωση του Μπαχρέιν (Islamic Front for the Liberation of Bahrain), μιας συιτικής παραστρατιωτικής οργάνωσης που είχε την έδρα του στο Ιράν. Το 1996, η κυβέρνηση Al-Khalifa ανακοίνωσε την αποτροπή επικείμενου πραξικοπήματος και την σύλληψη των δραστών που σύμφωνα με πληροφορίες είχαν εκπαιδευτεί από τη Λιβανέζικη Hezbollah και τους Φρουρούς της Επανάστασης.¹⁶³ Γενικότερα, οι προϋπάρχουσες ιρανικές διεκδικήσεις και ο μεγάλος συιτικός πληθυσμός κατέστησε το Μπαχρέιν ως άμεσο στόχο εξαγωγής της Ισλαμικής Επανάστασης του 1979.¹⁶⁴

Η ραγδαία εξάπλωση των εξεγέρσεων της Αραβικής Άνοιξης άγγιξε και το Μπαχρέιν, όπου, εκατοντάδες χιλιάδες διαδηλωτές συγκεντρώθηκαν σε έναν κεντρικό κυκλικό κόμβο στη Μανάμα, οι περισσότεροι εκ των οποίων ήταν σίτες με πολλά παράπονα αναφορικά με τις οικονομικές και πολιτικές διακρίσεις σε βάρος τους. Μερικοί σουνίτες συμμετείχαν επίσης, απαιτώντας περισσότερη συμμετοχή στην κυβέρνηση που ήταν υπό την κυριαρχία της οικογένειας Al-Khalifa από τον 18ο αιώνα. Σύμφωνα με ανεξάρτητους παρατηρητές αλλά και τους ίδιους τους διαδηλωτές, η στόχευση δεν ήταν η απόκτηση σεχταριστικών κερδών, αλλά επίλυση των εγχώριων κοινωνικών και πολιτικών προβλημάτων. Για τους Σαουδάραβες ωστόσο, οι αναταραχές αυτές στα σύνορά τους ταίριαζε στο μοτίβο ιρανικής εμπλοκής. Οι υποψίες τους επιβεβαιώθηκαν όταν πολλοί διαδηλωτές άρχισαν να απαιτούν την αλλαγή του πολιτεύματος προς μία συνταγματική μοναρχία ή ακόμα και τον οριστικό διωγμό της οικογένειας Al-Khalifa.¹⁶⁵

Ένα μήνα μετά την έναρξη των διαμαρτυριών, το Μπαχρέιν επικαλέστηκε μια ρήτρα ασφαλείας του GCC καλώντας σε βοήθεια τα υπόλοιπα μέλη, όπως και συνέβη με την άφιξη δυνάμεων υπό την ηγεσία της Σαουδικής Αραβίας. Η αποστολή τους ήταν να υποστηρίξουν την κυβέρνηση του Μπαχρέιν και να αποτρέψουν οποιασδήποτε εμπλοκή του Ιράν, για την οποία ωστόσο δεν υπήρχαν επαρκή στοιχεία. Αντίθετα, οι δεσμοί της Τεχεράνης με τους

¹⁶² Simon Mabon, (2012), ό.π.

¹⁶³ Frederic Wehrey et al., ό.π., σελ. 19

¹⁶⁴ Simon Mabon, (2012), ό.π.

¹⁶⁵ Bill Spindle & Margaret Coker, ό.π.

σίτες κληρικούς του Μπαχρέιν ήταν αδιαμφισβήτητη. Ενώ, λοιπόν, τα στρατεύματα της Σαουδικής Αραβίας διατέθηκαν στη φύλαξη κρίσιμων εγκαταστάσεων πετρελαίου και ασφάλειας στη γειτονική τους χώρα, η κυβέρνηση του Μπαχρέιν προέβη σε σαρωτική και, συχνά, βίαιη καταστολή των διαδηλωτών. Μεταξύ άλλων υποχρέωσε τον αρχισυντάκτη της μόνης ανεξάρτητης εφημερίδας να εγκαταλείψει τη χώρα, συνέλαβε περισσότερους από 400 διαδηλωτές χωρίς κατηγορίες, πολλοί εκ των οποίων κατά την διενέργεια νυκτερινών επιδρομών σε σιτικά χωριά, αλλά και μέλη της εθνικής ομάδας ποδοσφαίρου που ήταν σίτες, ενώ εκατοντάδες εργαζόμενοι σε κρατικούς φορείς απολύθηκαν επειδή έλειψαν από τις δουλειές τους κατά τη διάρκεια των διαδηλώσεων.¹⁶⁶

Η ανησυχία της Σαουδικής Αραβίας αναφορικά με το Μπαχρέιν, πέρα από τις σχέσεις (οικονομικές, ιδεολογικές, πολιτικές κλπ) των δύο βασιλικών οικογενειών, αφορά τους κοινούς εθνοτικούς δεσμούς μεταξύ των σιτών του Μπαχρέιν και των σιτών της Ανατολικής Επαρχίας της Σαουδικής Αραβίας. Πιθανή αύξηση της δύναμης και της εξουσίας των σιτών στο Μπαχρέιν θα μπορούσε να οδηγήσει σε ενδυνάμωση της σιτικής κοινότητας στην Ανατολική Επαρχία. Επιπλέον, το Μπαχρέιν λειτουργεί κατά κάποιο τρόπο ως μέσο εκτόνωσης των κοινωνικών πιέσεων που υφίστανται στη Σαουδική Αραβία εξαιτίας της εφαρμογής του αυστηρού ουαχαμιστικού δόγματος. Είναι γεγονός ότι πολλοί Σαουδάραβες μεταβαίνουν στη γειτονική χώρα τις Παρασκευές για να καταναλώσουν αλκοόλ σε μπαρ και νυκτερινά κέντρα διασκέδασης.¹⁶⁷

Το Μπαχρέιν είναι ένας σημαντικός σύμμαχος τόσο για τη Σαουδική Αραβία όσο και για τις Ηνωμένες Πολιτείες. Εκεί έχει τη βάση του ο 5^{ος} Στόλος των ΗΠΑ, ως εκ τούτου αποτελεί πηγή αμερικανικής προβολής ισχύος και σταθερότητας στην περιοχή του Κόλπου, ενώ εξυπηρετεί τον αμερικανικό έλεγχο των γεωπολιτικά σημαντικών Στενών του Χορμούζ. Το Μπαχρέιν είναι επίσης ένας απαραίτητος εταίρος για τη Σαουδική Αραβία όσον αφορά τη βιομηχανία πετρελαίου, καθώς ο αγωγός που συνδέει τις δύο χώρες επιτρέπει στο αργό πετρέλαιο της σαουδαραβικής Aramco να φτάσει στο Μπαχρέιν και να μεταποιηθεί στο διυλιστήριο Barco. Ωστόσο, ο βασικός φόβος της Σαουδικής Αραβίας όσον αφορά την κρίση στην όμορη χώρα είναι η πιθανότητα εξάπλωση των θρησκευτικών αναταραχών στην δική της επικράτεια.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Bill Spindle & Margaret Coker, *ό.π.*

¹⁶⁷ Simon Mabon, (2012), *ό.π.*

¹⁶⁸ Athina Tzemprin, Jugoslav Josic & Henry Lambare, *ό.π.*, σελ. 191-192

4.3 Τα πυρηνικά και ο ανταγωνισμός στις ένοπλες δυνάμεις

4.3.1 Οι ένοπλες δυνάμεις

Οι ένοπλες δυνάμεις αμφότερων των κρατών χωρίζονται σε τρεις κύριους κλάδους: Στρατό Ξηράς, Ναυτικό και Πολεμική Αεροπορία. Η Ριάντ και η Τεχεράνη διατηρούν επίσης σημαντικές συμπληρωματικές στρατιωτικές δυνάμεις που λειτουργούν έξω από αυτές τις παραδοσιακές δομές με τη μορφή, αντίστοιχα, της Εθνικής Φρουράς της Σαουδικής Αραβίας (SANG)¹⁶⁹ και το Σώμα των Φρουρών της Επανάστασης (IRGC), γνωστή στα φαρσί ως *Pasdaran*. Αν και η ακριβής δηλωμένη λειτουργία αυτών των οργανώσεων διαφέρει, αμφοτέρως έχουν παραδοσιακά χρησιμοποιηθεί ως αντίβαρο στον μονοπόλιο ισχύος και την επιρροή του κανονικού στρατού. Τα τελευταία χρόνια, το IRGC αναδύθηκε ως ισχυρός πολιτικός παράγοντας αποκτώντας τον έλεγχο και ασκώντας επιρροή σε ένα σημαντικό μέρος της ιδιωτικής βιομηχανίας και του επιχειρηματικού τομέα του Ιράν, λειτουργώντας ως ένας πυλώνας εξουσίας μαζί με τον Ανώτατο ηγέτη, τον Πρόεδρο και τον κλήρο.¹⁷⁰ Η επιρροή που διαθέτει το IRGC δεν τον έχει βοηθήσει μόνο στο να επηρεάσει τις αγορές όπλων από το εξωτερικό και την εγχώρια παραγωγή, αλλά επίσης του έχει δώσει ένα βαθμό ελευθερίας δράσης με ελάχιστη επίβλεψη από την υφιστάμενη κεντρική κυβέρνηση. Αυτό φαίνεται ότι οδήγησε σε μια όλο και περισσότερο κατακερματισμένη και αποκεντρωμένη εξωτερική πολιτική του Ιράν, όπου το IRGC είναι σε θέση να αναλάβει άμεση δράση εξ ονόματος του ιρανικού κράτους χωρίς να υπάρχει στην πραγματικότητα η πλήρης υποστήριξη ή η συγκατάθεση του ίδιου του κράτους.¹⁷¹

Ιστορικά, οι στρατιωτικές δυνάμεις της Ριάντ υπήρξαν ανεπαρκής στην πρωταρχική τους λειτουργία ως εθνική άμυνα, μια συστηματική αναποτελεσματικότητα που έγινε εμφανής με την αποχή της Σαουδικής Αραβίας από τον συνασπισμό που δημιουργήθηκε εναντίον του Ιράκ στον πόλεμο του Κόλπου του 1990-1991. Παρά τον τεράστιο αμυντικό προϋπολογισμό και τη στρατιωτική ανάπτυξη του Βασιλείου κατά τη διάρκεια της δεκαετίας

¹⁶⁹ Ενώ οι τακτικές στρατιωτικές δυνάμεις της Σαουδικής Αραβίας αποτελούνται από άνδρες από διάφορες φυλές και περιφέρειες, οι άνδρες της SANG προέρχονται από τις ίδιες φυλές που πολέμησαν με τον Ibn Saud το 1929 εναντίον των *Ikhwan*. Οι τακτικές δυνάμεις εκπαιδεύονται για την αντιμετώπιση εξωτερικών εισβολέων, ενώ η SANG είναι προορισμένη για την υπεράσπιση της βασιλικής οικογένειας. Μάλιστα τα στρατόπεδά της βρίσκονται μεταξύ της πρωτεύουσας και των στρατοπέδων του κανονικού στρατού δημιουργώντας έτσι έναν κλοιό ασφαλείας γύρω από την βασιλική οικογένεια.

¹⁷⁰ Anthony Cordesman & Martin Kleiber, “Iran’s military and war fighting capabilities”, Praeger Security International (2007) στο Ben Rich, ό.π., σελ. 474

¹⁷¹ Ben Rich, ό.π., σελ. 474

του 1980, ο στρατός της Σαουδικής Αραβίας παρέμεινε ανίκανος να αντιμετωπίσει την πλειοψηφία των μπααθικών δυνάμεων στο πεδίο της μάχης. Αυτό υποχρέωσε τελικά τη Ριάντ να βασιστεί σε διεθνή υποστήριξη για να εξασφαλίσει την εδαφική ακεραιότητα του Βασιλείου. Η επάρκεια της σαουδαραβικής στρατιωτικής δύναμης σε επιχειρήσεις μεγάλης κλίμακας δεν έχει αποδειχθεί σε ένα πολύ μεγάλο βαθμό. Εκτός από την παρέμβαση του 2011 στο Μπαχρέν, την ηγεσία της οποίας είχαν οι μονάδες SANG, η τελευταία σημαντική επιχείρηση που συμμετείχαν οι Σαουδαραβικές δυνάμεις ήταν εναντίον των ιρακινών δυνάμεων στη μάχη του Khafji το 1991. Οι στρατιωτικές μονάδες του στρατού και των συνοριοφυλάκων έχουν εμπλακεί σε συγκρούσεις χαμηλής έντασης στην Υεμένη τα τελευταία χρόνια, αλλά με φτωχά αποτελέσματα και υψηλές απώλειες.¹⁷² Γενικά οι Σαουδάραβες και οι σύμμαχοί τους στο GCC υστερούν από άποψη ανθρώπινου δυναμικού¹⁷³ στις ένοπλες δυνάμεις τους και εξισορροπούν το μειονέκτημα αυτό με την τεχνολογική υπεροχή. Επίσης, το στρατιωτικό της δόγμα συμπεριλαμβάνει την εξωτερική βοήθεια από τις Ηνωμένες Πολιτείες, χωρίς τον στρατό των οποίων είναι αμφίβολο αν θα μπορούσε να αποκρούσει μια χερσαία εισβολή του Ιράν.

Ο ιρανικός στρατός δίνει έμφαση στην ανάπτυξη της ηγεσίας, στις διαδικασίες διοίκησης και ελέγχου καθώς και στην εκπαίδευση, δεδομένου ότι ο στρατός της Σαουδικής Αραβίας έχει σαφές τεχνολογικό πλεονέκτημα. Η Τεχεράνη περιορίζεται σε στρατιωτικές αγορές από τη Ρωσία και την Κίνα, ενώ η Σαουδική Αραβία και οι χώρες του Αραβικού Κόλπου έχουν πρόσβαση σε πιο προηγμένη τεχνολογία όπλων από τη Δύση.¹⁷⁴ Παρά το χάσμα μεταξύ των κλάδων, ο ιρανικός στρατός φαίνεται περισσότερο ικανός για συμβατικές συγκρούσεις στο άμεσο περιβάλλον του. Ο τακτικός στρατός, συμπεριλαμβανομένου του IRGC, έχει λίγο παραπάνω από 500.000 ενεργό προσωπικό, με επιπλέον 350.000 στην εφεδρεία. Επιπλέον, η Τεχεράνη διατηρεί μια άτακτη παραστρατιωτική δύναμη εθελοντικής βάσης που ανήκει στο IRGC και ονομάζεται *Basij*, που εκτιμάται ότι έχει πάνω από 1.000.000 στελέχη αν και το ίδιο το καθεστώς έχει ισχυριστεί ότι ο πραγματικός αριθμός είναι περίπου 12 εκατομμύρια. Το IRGC διατηρεί, επίσης, μια ενεργή ειδική ομάδα επιχειρήσεων γνωστή ως δύναμη *Quds*, που ειδικεύεται σε εξωτερικές μη-συμβατικές

¹⁷² Ben Rich, ό.π., σελ. 476

¹⁷³ Οι ένοπλες δυνάμεις του Βασιλείου διαθέτουν, επίσης, λιγότερο από το ήμισυ του στρατιωτικού ανθρώπινου δυναμικού του Ιράν, με περίπου 230.000 άτομα να υπηρετούν σε διάφορους κλάδους του Σαουδαραβικού στρατού. Ο πληθυσμός της Σαουδικής Αραβίας είναι επίσης πολύ λιγότερο ικανός να κινητοποιηθεί σε περιόδους κρίσης, καθώς η Ριάντ δεν διαθέτει δύναμη εφεδρείας. Βλ. Ben Rich ό.π., σελ 477

¹⁷⁴ Jerrold Green, Frederic Wehrey & Charles Wolf Jr., ό.π., σελ. 77-78

επιχειρήσεις. Η ομάδα έχει συνδεθεί με τρομοκρατικές οργανώσεις στο εξωτερικό και εξεγέρσεις, συμπεριλαμβανομένης της Hezbollah στο Λίβανο και το κίνημα των Houthis στην Υεμένη.¹⁷⁵

Αν και υπάρχει μια σχετική ισορροπία μεταξύ των χερσαίων δυνάμεων των δύο χωρών με την έννοια ότι η διαφορά ανθρώπινου δυναμικού εξισορροπείται από την τεχνολογική υπεροχή, οι ικανότητες της Ιρανικής Πολεμικής Αεροπορίας (IAF) και της Βασιλικής Πολεμικής Αεροπορίας της Σαουδικής Αραβίας (RSAF) απέχουν παρασάγγας. Η στενή σχέση της Ριάντ με την Ουάσινγκτον και τη Δύση έχει προσφέρει πρόσβαση σε ένα ευρύ φάσμα αεροσκαφών τελευταίας τεχνολογίας, στα οποία η Τεχεράνη δεν έχει ισοδύναμο. Η IAF παραμένει εξοπλισμένη, κυρίως, με σοβιετικής και δυτικής κατασκευής αεροσκάφη της εποχής του Ψυχρού Πολέμου. Η ικανότητα του Ιράν να προβεί σε επιθετικές αεροπορικές επιχειρήσεις στη Μέση Ανατολή παραμένει ουσιαστικά ανύπαρκτη καθώς δεν διαθέτει επαρκείς πλατφόρμες AWACS και αξιόπιστη δύναμη βομβαρδιστικών, ενώ και οι δυνατότητες ανίχνευσης περιορίζονται σε ραντάρ ορίζοντα. Τα πολεμικά αεροσκάφη της Σαουδικής Αραβίας θεωρούνται ευρέως τα καλύτερα στη Μέση Ανατολή και μπορούν να συγκριθούν μόνο με την ισραηλινή Πολεμική Αεροπορία, αν και οι Ισραηλινοί πιλότοι υπερέχουν σε επιχειρησιακή ικανότητα σε αντίθεση με την RSAF που έχει πραγματοποιήσει ελάχιστες πραγματικές αποστολές μάχης και η αποτελεσματικότητά τους στο πεδίο της μάχης δεν έχει δοκιμαστεί επαρκώς.¹⁷⁶

Το Βασίλειο, από την άλλη, υστερεί σε σχέση με τις βαλλιστικές πυραυλικές ικανότητες του Ιράν. Η Ριάντ διατηρεί μερικές ντουζίνες κινεζικών CSS-2s, αλλά αυτοί οι απαρχαιωμένοι πύραυλοι είναι ανακριβείς και στρατηγικά ασήμαντοι. Αντιθέτως, η βιομηχανία του Ιράν έχει επενδύσει σημαντικό χρόνο και προσπάθεια στην ανάπτυξη μιας ισχυρής ικανότητας βαλλιστικών πυραύλων. Η ιρανική οικογένεια πυραύλων «Shahab» είναι υβριδικοί απόγονοι του σοβιετικού Scud, του κινεζικού CSS και του TaepoDong της Βόρειας Κορέας. Η πυραυλική δύναμη της Τεχεράνης της δίνει τη δυνατότητα να χτυπήσει με ακρίβεια στρατηγικές υποδομές μέσα Σαουδική Αραβία, συμπεριλαμβανομένων των εγκαταστάσεων πετρελαίου Ras Tanura και μονάδων αφαλάτωσης κρίσιμων για την επιβίωση ολόκληρης της χερσονήσου.¹⁷⁷

¹⁷⁵ Ben Rich, *ό.π.*, σελ. 475

¹⁷⁶ Στο ίδιο, σελ. 477-478

¹⁷⁷ Στο ίδιο, σελ. 478

Το μοντέλο αποτροπής που έχει υιοθετήσει το Ιράν έχει τις βάσεις του στον πόλεμο με το Ιράκ. Κατά τη διάρκεια αυτού του πολέμου, το Ιράν συνειδητοποίησε ότι δεν μπορούσε να προστατεύσει τους πολίτες του από τις πυραυλικές επιθέσεις του Ιράκ και ότι οι αεροπορικές και θαλάσσιες δυνάμεις του δεν κατάφεραν να διαφυλάξουν αποτελεσματικά τα δικά τους δεξαμενόπλοια. Λόγω αυτών των αποτυχιών και της πιθανότητας επανάληψης σε μια αντιπαράθεση με τη Σαουδική Αραβία, οι Ιρανοί υιοθέτησαν ένα «τιμωρητικό» μοντέλο αποτροπής που στηρίζεται στο τρίπτυχο: κρατικά υποκινούμενη τρομοκρατία, επιθέσεις sea-denial¹⁷⁸ σε τάνκερ και πυραυλικές επιθέσεις σε στρατηγικούς στόχους.¹⁷⁹

Συνοψίζοντας το πεδίο των ενόπλων δυνάμεων, σημειώνεται ότι οι διάφοροι κλάδοι των ενόπλων δυνάμεων της Σαουδικής Αραβίας παραμένουν ανεπαρκώς ενοποιημένες και συχνά δεν είναι σε θέση να διαλειτουργούν. Παρά το γεγονός ότι διαθέτουν τεχνολογικό οπλοστάσιο, που θεωρητικά θα τους επέτρεπε να διεξάγουν συνδυασμένους πολεμικούς ελιγμούς με ακρίβεια, οι ένοπλες δυνάμεις της Σαουδικής Αραβίας έχουν επικριθεί επανειλημμένα από αμυντικούς αναλυτές για την ανικανότητά τους να χειρίζονται περίπλοκες επιχειρήσεις μεγάλης κλίμακας, με εξαίρεση την κινητοποίηση περίπου 1000 στρατευμάτων σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα για την αντιμετώπιση της κρίσης στο Μπαχρέιν. Τόσο το Ιράν όσο και η Σαουδική Αραβία έχουν επιδιώξει με συνέπεια να αναπτύξουν και να ασκήσουν έμμεσα στρατιωτική επικυριαρχία η μία έναντι της άλλης. Για τη Ριάντ, αυτή η πολιτική στάση την οδήγησε να οικοδομήσει μια αεροπορία γενεών μπροστά από τον αντίπαλό της. Στην περίπτωση της Τεχεράνης, ως αντιστάθμισμα αναπτύχθηκαν οι πυραυλικές δυνατότητες υπερβαίνοντας κατά πολύ το ισοδύναμο του Αραβικού Κόλπου σε αριθμό, ακρίβεια και καταστροφική ισχύ.¹⁸⁰

4.3.2 Το Ζήτημα του Πυρηνικού Προγράμματος του Ιράν

Το πυρηνικό πρόγραμμα του Ιράν ξεκίνησε την εποχή του Σάχη, την δεκαετία του 1970, με την κατασκευή της εγκατάστασης στο Bushehr (στο νοτιοδυτικό Ιράν) το οποίο προοριζόταν για την παραγωγή πυρηνικών καυσίμων για ειρηνικούς σκοπούς. Το σχέδιο

¹⁷⁸ Ο όρος sea-denial είναι στρατιωτικός και περιγράφει τις προσπάθειες ματαίωσης της ικανότητας του εχθρού να χρησιμοποιεί την θάλασσα χωρίς όμως να γίνεται αναγκαστικά προσπάθεια ελέγχου της θάλασσας για ίδια χρήση. Πρόκειται για μια λιγότερο φιλόδοξη στρατηγική από τον έλεγχο της θάλασσας (sea-control) και μπορεί να επιτευχθεί με ασύμμετρο πόλεμο ή με τη διατήρηση ενός στόλου ως απειλή επιθετικών επιχειρήσεων χωρίς στην πραγματικότητα αυτές να πραγματοποιούνται.

¹⁷⁹ Michael Knights, “*Troubled Waters: Future U.S. Security Assistance in The Persian Gulf*”, Washington Institute for Near East Policy, (2006), σελ. 56

¹⁸⁰ Ben Rich, ό.π., σελ. 476-478

Bushehr διακόπηκε κατά τη διάρκεια του πολέμου Ιράν-Ιράκ ως αποτέλεσμα της κατοχής της περιοχής από το Ιράκ και ξεκίνησε εκ νέου μετά το τέλος του πολέμου, ενώ κατά την περίοδο του Ahmadinejad απέκτησε κυρίαρχη σημασία. Μάλιστα, ενώ ο στόχος των αμερικανικών κυρώσεων κατά τις δεκαετίες του 1980 και 1990 ήταν να υποχρεωθεί το Ιράν να διακόψει την υποστήριξή του στην τρομοκρατία και να περιορίσει την στρατηγική του επιρροή στη Μέση Ανατολή, από τα μέσα της δεκαετίας του 2000 οι διεθνείς και αμερικανικές κυρώσεις επικεντρώθηκαν στο να διασφαλιστεί ότι το πυρηνικό πρόγραμμα του Ιράν σχετίζεται με ειρηνικές δραστηριότητες.¹⁸¹

Ένα πρόγραμμα πυρηνικών όπλων θα λειτουργούσε ως παράγοντας αποτροπής και θα παρείχε στο Ιράν τεράστια πολιτική, στρατιωτική και διπλωματική ισχύ και φυσικά κύρος. Όμως η απόκτηση πυρηνικής ικανότητας εκ μέρους του Ιράν θα έπρεπε να είναι σύμφωνη με την Συνθήκη μη Διάδοσης των Πυρηνικών Όπλων (NPT), η οποία ωστόσο χαρακτηρίζεται από πολλούς ως διφορούμενη και μεροληπτική. Η συνθήκη χωρίζει τους υπογράφοντες σε δύο ομάδες, εκείνους που διέθεταν πυρηνικά πριν από την 1η Ιανουαρίου 1967 ήτοι την Κίνα, τη Ρωσία, τη Γαλλία, το Ηνωμένο Βασίλειο και τις ΗΠΑ και εκείνους που δεν είχαν πυρηνικά όπλα. Τα μέλη της πρώτης ομάδας επιτρέπεται να διατηρούν τα πυρηνικά τους χωρίς να παρακολουθούνται οι πυρηνικές τους δραστηριότητες από τον Διεθνή Οργανισμό Ατομικής Ενέργειας (International Atomic Energy Agency - IAEA), ενώ η δεύτερη ομάδα που αποτελείται από κράτη που δεν διαθέτουν πυρηνικά όπλα, απαγορεύεται να αποκτήσουν και υπόκεινται σε παρακολούθηση από τον IAEA. Ωστόσο, υπάρχει η πρόβλεψη για τα κράτη αυτά ότι έχουν το δικαίωμα να αναπτύξουν πυρηνική τεχνολογία για ειρηνικούς σκοπούς εφόσον υπάρχει δέσμευση μη κατασκευής πυρηνικών όπλων.¹⁸²

Οι διαπραγματεύσεις μεταξύ του Ιράν και των πέντε μελών του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ (συμπεριλαμβανομένης και της Γερμανίας) πραγματοποιήθηκαν στα τέλη Νοεμβρίου του 2013 στη Γενεύη και ολοκληρώθηκαν με την υπογραφή της συμφωνίας τον Ιούλιο του 2015. Σύμφωνα με τον Λευκό Οίκο, η συμφωνία προέβλεπε μεταξύ άλλων τα ακόλουθα:

¹⁸¹ Kenneth Katzman, “Iran Sanctions”, Congressional Research Service, CRS Report RS20871, (2019), σελ. 1, <https://fas.org/sgp/crs/mideast/RS20871.pdf>

¹⁸² Shahid Zubair, “Iran-Saudi Arabia: Quo vadis?”, The Nation, 19/01/2016, <https://nation.com.pk/19-Jan-2016/iran-saudi-arabia-quo-vadis>

- Μείωση της παραγωγή ουρανίου εκ μέρους του Ιράν στο 5%, ποσοστό το οποίο χρησιμοποιείται κατά κανόνα για την παραγωγή ενέργειας.
- Παροχή μεγαλύτερης πρόσβασης στους επιθεωρητές, συμπεριλαμβανομένων των ημερήσιων επισκέψεων στα πυρηνικά εργοστάσια στη Natanz και το Fordo, στις εγκαταστάσεις φυγοκεντρωτών, σε ορυχεία ουρανίου και στους χώρους αποθήκευσης.
- Διακοπή των δραστηριοτήτων του εργοστασίου του Αράκ, ειδικά ως προς την παραγωγή πλουτωνίου.
- Μερική και προσωρινή χαλάρωση ύψους 7 δισεκατομμυρίων δολαρίων από τις κυρώσεις κατά του Ιράν για έξι μήνες με ανασταλτική ισχύ.¹⁸³

Τον Ιανουάριο του 2016, άρθθηκαν οι κυρώσεις των Ηνωμένων Εθνών και της Ευρώπης για το Ιράν, έπειτα από την πιστοποίηση του ΙΑΕΑ ότι το Ιράν έχει περιορίσει τις πυρηνικές του δραστηριότητες σύμφωνα με τα προβλεπόμενα. Η συμφωνία αποτελεί ορόσημο στις σχέσεις του Ιράν με τη Δύση καθώς σηματοδότησε το τέλος της οικονομικής απομόνωσης της χώρας, γεγονός που θα μπορούσε να οδηγήσει στον γρήγορο εκσυγχρονισμό της και την περιφερειακή υπεροχή της.¹⁸⁴

Η συμφωνία για τα πυρηνικά ήταν σημαντική, κυρίως διότι προμήνυε μια ενδεχόμενη σημαντική αλλαγή στις σχέσεις μεταξύ των ΗΠΑ και του Ιράν, δηλαδή της κυρίαρχης παγκόσμιας δύναμης και μιας κυρίαρχης περιφερειακής δύναμης στον πλούσιο ενεργειακά Περσικό Κόλπο.¹⁸⁵ Ως τέτοια, είχε το ειδικό βάρος να μεταβάλει την ισορροπία στη Μέση Ανατολή και να προκαλέσει εντάσεις μεταξύ σουνιτών - σιιτών σε ολόκληρο τον Κόλπο. Οι όποιες αντιδράσεις κατά την ανακοίνωση της συμφωνίας - πλαίσιο δεν είχαν καμία σχέση με το τεχνικό κομμάτι της, αλλά με το γεγονός ότι μια πιθανή αλλαγή στις σχέσεις του Ιράν με τον έξω κόσμο θα άλλαζε τους συσχετισμούς ισχύος στο υποσύστημα αυτό. Υπήρχε μεγάλη ανησυχία ότι ένα Ιράν απαλλαγμένο από το καθεστώς κράτους – παρίας θα γινόταν πιο επιθετικό.¹⁸⁶ Πράγματι, η πυρηνική συμφωνία ήταν ουσιαστικά και περιοριστικά μια συμφωνία μη διάδοσης πυρηνικών όπλων. Δεν ήταν μια συμφωνία που θα άλλαζε την εν

¹⁸³ “Fact Sheet: First Step Understandings Regarding the Islamic Republic of Iran’s Nuclear Program”, Office of the Press Secretary, The White House, (2013), <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2013/11/23/fact-sheet-first-step-understandings-regarding-islamic-republic-iran-s-n>

¹⁸⁴ Athina Tzemprin, Jugoslav Josic & Henry Lambare, ό.π., σελ. 197

¹⁸⁵ Mohammed Ayoob, ό.π., σελ. 45-46

¹⁸⁶ “A rift in the Gulf”, The Economist, 07/04/2015, <https://www.economist.com/middle-east-and-africa/2015/04/07/a-rift-in-the-gulf>

γένει συμπεριφορά του Ιράν ή θα προκαλούσε πολιτικές μεταρρυθμίσεις.¹⁸⁷ Επιπλέον, το πραγματικό διακύβευμα δεν ήταν τα πυρηνικά όπλα καθαυτά, αλλά η αντίληψη της διεθνούς κοινότητας για την ικανότητα του Ιράν να κατασκευάσει τέτοια όπλα, εάν επιδεινωθεί η κατάσταση ασφαλείας του.¹⁸⁸

Τρεις ήταν οι δυνατές επιλογές για τα γειτονικά κράτη στο ζήτημα του πυρηνικού προγράμματος του Ιράν. Η πρώτη είναι η επιλογή της *αυτοβοήθειας*, η οποία έχει επικρατήσει κατεξοχήν λόγω της υπεροχής της ρεαλιστικής θεώρησης στις διεθνείς σχέσεις, και στηρίζεται στο ότι οι χώρες δεν βασίζονται πλέον ούτε στην καλή πίστη του Ιράν ούτε στην εξωτερική υποστήριξη για αντιστάθμιση της πυρηνικής απειλής. Η βέλτιστη λύση είναι η ενίσχυση της άμυνάς τους και, ανάλογα με τις δυνατότητες που διαθέτουν, η ανάπτυξη των δικών τους πυρηνικών όπλων. Η στρατηγική της αυτοβοήθειας στην περίπτωση της Σαουδικής Αραβίας δεν βασίζεται στην υποψία ότι το Ιράν θα εξαπολύσει πυρηνική επίθεση εναντίον κάποιας γειτονικής χώρας, αλλά στο ότι η Τεχεράνη εκμεταλλευόμενη το συγκριτικό πλεονέκτημα που θα της παρείχαν τα πυρηνικά όπλα θα μπορούσε να γίνει πιο επιθετική και διατεθειμένη να χρησιμοποιήσει τις συμβατικές της δυνάμεις εναντίον τους. Η δεύτερη επιλογή είναι η *σύμπλευση*, δηλαδή ένα είδους συμβιβασμού και αποδοχής του πυρηνικού προγράμματος του Ιράν. Ωστόσο, στο πλαίσιο του περιφερειακού ανταγωνισμού, η σύμπλευση δεν θα μπορούσε να είναι ποτέ μέσα στις προτιμήσεις της εξωτερικής πολιτικής της Σαουδικής Αραβίας ή οποιουδήποτε άλλου κράτους της περιοχής. Τέλος, η επιλογή της *εξισορρόπησης* προϋποθέτει την αναζήτηση είτε εξωτερικής βοήθειας, π.χ. από τις Ηνωμένες Πολιτείες είτε δημιουργία ενός συλλογικού συστήματος ασφαλείας.¹⁸⁹

Η πυρηνική συμφωνία με το Ιράν, αντί να καθησυχάσει την Σαουδική Αραβία της δημιούργησε την αίσθηση ότι οι ΗΠΑ θέλουν να εγκαταλείψουν τη χώρα προκειμένου να συμμαχήσουν με το Ιράν.¹⁹⁰ Οι Σαουδάραβες ήταν κάθετα αντίθετοι στην συμφωνία και πίστευαν ότι η πυρηνική συμφωνία αποτελεί ιστορικό σφάλμα καθώς θα αφήσει ουσιαστικά ανέπαφο το πυρηνικό πρόγραμμα του Ιράν, ενώ παράλληλα η οικονομία του θα απελευθερωθεί από τις κυρώσεις της Δύσης. Σημείωναν ότι η μη εξάλειψη των τεχνικών

¹⁸⁷ Richard J. Schmierer, James F. Jeffrey et al., “Symposium: The Saudi – Iranian Rivalry And The Obama Doctrine”, Middle East Policy - Vol.23 - No 2, Middle East Policy Council (2016)

¹⁸⁸ Ben Rich, *ό.π.*, σελ. 479

¹⁸⁹ Mitchell Reiss, “A Nuclear-Armed Iran: Possible Security and Diplomatic Implications”, Council on Foreign Relations, (2010), <https://www.cfr.org/report/nuclear-armed-iran>

¹⁹⁰ Max Fisher, *ό.π.*

δυνατοτήτων του Ιράν και η βελτιωμένη οικονομία, λόγω άρσης των κυρώσεων, θα επέτρεπαν στην Τεχεράνη να ξεκινήσει εκ νέου την ανάπτυξη των πυρηνικών όπλων αμέσως μετά τη λήξη της ισχύουσας συμφωνίας. Επιπλέον, η Σαουδική Αραβία θεωρεί ότι η εξομάλυνση των σχέσεων μεταξύ του Ιράν και της Δύσης και ο ενισχυμένος περιφερειακός ρόλος του, θα δώσει την ευκαιρία στην Τεχεράνη να επιτύχει περιφερειακή κυριαρχία και να ενθαρρύνει περαιτέρω τους σιιτικούς πληθυσμούς να αντιταχθούν στις σουνιτικές μοναρχίες του Κόλπου, συμπεριλαμβανομένου του Βασιλείου. Επομένως, η άνοδος του Ιράν αποτελεί μακροπρόθεσμη έμμεση απειλή για την εσωτερική σταθερότητα της Σαουδικής Αραβίας και των άλλων μοναρχιών του Κόλπου. Οι φόβοι της Ριάντ ενισχύθηκαν από την αυξανόμενη τάση στο εσωτερικό των ΗΠΑ για ενεργειακή αυτονομία, γεγονός που θα οδηγούσε σε περιορισμό της αμερικανικής στρατιωτικής παρουσίας στον Κόλπο και συνεπώς σε σημαντικές επιπτώσεις στην ασφάλεια της περιοχής. Μια πιθανή, δε, αναβίωση της συμμαχίας ΗΠΑ – Ιράν, όπως υπήρχε πριν την Ισλαμική Επανάσταση, θα μπορούσε να αλλάξει ριζικά τις ισορροπίες στην περιοχή και να επιτρέψει στο Ιράν να αναδειχθεί ως ο αδιαμφισβήτητος περιφερειακός ηγέτης, κάτι ωστόσο που η αμερικανική κυβέρνηση έχει επανειλημμένα αποκλείσει.¹⁹¹

Με αυτά τα δεδομένα, το Βασίλειο άφησε να εννοηθεί ότι ενδέχεται να επιδιώξει να αποκτήσει τα δικά του πυρηνικά όπλα ως αντιστάθμισμα σε ένα πυρηνικά εξοπλισμένο Ιράν.¹⁹² Το 2011, ανακοινώθηκαν σχέδια για την κατασκευή 16 πυρηνικών σταθμών τα επόμενα χρόνια, υποστηρίζοντας την ανάγκη της χώρας για ανάπτυξη πυρηνικού προγράμματος με στόχο την εξυπηρέτηση των ενεργειακών αναγκών του Βασιλείου. Ωστόσο, η χώρα δεν διαθέτει καμία πυρηνική υποδομή και οι πόροι ουρανίου είναι ανεπαρκείς για την υποστήριξη ενός τέτοιου προγράμματος.¹⁹³ Η Σαουδική Αραβία δεν έχει λειτουργήσει ποτέ πυρηνική εγκατάσταση. Οι εμπειρογνώμονες και οι επιστήμονες του βασιλείου δεν έχουν εμπειρία από πρώτο χέρι στον εμπλουτισμό ουρανίου για καύσιμα αντιδραστήρων, για μετασχηματισμό πυρηνικών καυσίμων ή για την χρήση πυρηνικών μηχανημάτων. Καθώς το Βασίλειο δεν διαθέτει το ανθρώπινο δυναμικό και ικανότητες να αναπτύξει τα δικά του όπλα, υπάρχουν διεθνείς ανησυχίες ότι θα επιδιώξει να τα αγοράσει από κάποια άλλη χώρα. Το Πακιστάν είναι η πιο πιθανή χώρα στη οποία θα στραφεί η

¹⁹¹ Athina Tzemprin, Jugoslav Josic & Henry Lambare, *ό.π.*, σελ. 197-198

¹⁹² Yochi Dreazen, *ό.π.*

¹⁹³ Athina Tzemprin, Jugoslav Josic & Henry Lambare, *ό.π.*, σελ. 196

Σαουδική Αραβία σε αναζήτηση όπλων, καθώς έχει τη δυνατότητα να αποκτήσει σχάσιμα υλικά και να λάβει σχετική εκπαίδευση από πακιστανούς πυρηνικούς εμπειρογνώμονες.¹⁹⁴ Παρά την υπογραφή της Συνθήκης μη Διάδοσης το 1988, η Σαουδική Αραβία ήταν ο βασικός χρηματοδότης πίσω από το πυρηνικό πρόγραμμα του Πακιστάν και τα δύο κράτη διατηρούν στενούς δεσμούς σε οικονομικά, διπλωματικά και στρατιωτικά θέματα. Εάν παρουσιαστεί ανάγκη για απόκτηση ΟΜΚ από την Ριάντ ως απάντηση στο Ιράν, το Ισλαμαμπάντ θα ήταν ένας πολύ πιθανός παράγοντας προμήθειας μιας τέτοιας ικανότητας. Το εάν η Ουάσινγκτον ή το Τελ Αβίβ θα επιχειρήσουν να παρέμβουν άμεσα ή να σαμποτάρουν μια τέτοια συμφωνία παραμένει άγνωστο, δεδομένων των περίπλοκων δικτύων συγκρουόμενων συμφερόντων στην περιοχή.¹⁹⁵

Η ανησυχία της Σαουδικής Αραβίας, δεν είναι ότι το Ιράν πρόκειται να χρησιμοποιήσει πυρηνικά όπλα εναντίον της, καθώς η δύναμη αποτροπής της ομπρέλας πυρηνικής προστασίας των ΗΠΑ, κάτω από την οποία βρίσκεται και το Βασίλειο, συνεχίζει να είναι ισχυρή. Εκείνο που προκαλεί ανησυχία είναι η πολιτική, στρατιωτική και διπλωματική ισχύ που θα διαθέτει ένα πυρηνικό Ιράν. Η σοβαρότητα με την οποία αντιμετώπισαν οι Σαουδάραβες μια τέτοια πιθανότητα απεικονίζεται σε έγγραφο - έκκληση του βασιλιά Abdullah απευθείας στην κυβέρνηση Obama, ζητώντας στρατιωτικά χτυπήματα στην πυρηνική υποδομή του Ιράν. Μια πρόσκληση για άμεση στρατιωτική δράση αποδεικνύει όχι μόνο ότι οι Σαουδάραβες φοβούνται την προοπτική ενός πυρηνικού Ιράν, αλλά και ότι η Ριάντ εξακολουθεί να αισθάνεται ότι η RSAF δεν είναι σε θέση να εκτελέσει μια επιχείρηση ζωτικής σημασίας για την εθνική ασφάλεια της χώρας.¹⁹⁶ Βέβαια ένα τέτοιο προληπτικό χτύπημα θα είχε πιθανότατα σοβαρές συνέπειες, όπως έχει αποδειχθεί στο παρελθόν με την περίπτωση του Ιράκ. Μάλιστα, η αναφορά του Ιράκ ως παράδειγμα προηγούμενης επιτυχούς αντιπυρηνικής στρατιωτικής επιχείρησης είναι παραπλανητική, καθώς η ισραηλινή επίθεση στον αντιδραστήρα Osirak το 1981, ουσιαστικά ενίσχυσε τις πυρηνικές φιλοδοξίες του Saddam Hussein και τον οδήγησε να τις αναζητήσει μέσα από λιγότερο ορατά κανάλια πριν τον πόλεμο του Κόλπου το 1990-1991.¹⁹⁷

¹⁹⁴ Kate Amlin, ό.π.

¹⁹⁵ Ben Rich, ό.π., σελ. 479-480

¹⁹⁶ Στο ίδιο, σελ. 480

¹⁹⁷ Stephen Walt, “Another bogus argument for war with Iran”, Foreign Policy, (2012), <https://foreignpolicy.com/2012/03/01/another-bogus-argument-for-war-with-iran/>

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Επίλογος

Η Μέση Ανατολή είναι μια περιοχή με αρκετές σημαντικές περιφερειακές δυνάμεις: το Ιράν, η Σαουδική Αραβία, η Τουρκία, το Ισραήλ και η Αίγυπτος. Εάν κάποια από αυτές τις χώρες φανεί να αναδύεται ως κυρίαρχη δύναμη, οι υπόλοιπες θα αντιδράσουν προσπαθώντας να την εξισορροπήσουν περιορίζοντας την ανάπτυξη και την δύναμής της, όπως συνέβη με τον Gamal Abdel Nasser στη δεκαετία του 1960 και το επαναστατικό Ιράν στη δεκαετία του 1980.¹⁹⁸

Από την Ισλαμική Επανάσταση, το Ιράν έχει χαρακτηριστεί ως ένας μη-ορθολογικός, ιδεολογικά καθοδηγούμενος παίκτης, που ωθείται από την κοσμοθεωρία της Αποκάλυψης. Ωστόσο, η εξωτερική πολιτική του Ιράν αποδεικνύει ότι συχνά έχει βασιστεί στα εθνικά συμφέροντα. Οι κρίσεις στο Ιράκ και τη Συρία και η ανταπόκριση της ιρανικής ηγεσίας σε αυτές, καταδεικνύουν το γεγονός αυτό. Πράγματι, η γενική στρατηγική της Τεχεράνης καθώς και η προθυμία της, ενίοτε, να αλληλεπιδράσει με την Σαουδική Αραβία και τις Ηνωμένες Πολιτείες, αποδεικνύουν ότι η εξωτερική πολιτική του Ιράν δεν ακολουθεί πάντα την επαναστατική ρητορική της. Είναι απίθανο να επιθυμεί η Τεχεράνη πραγματικά να πάει σε πόλεμο με την καλά εξοπλισμένη και υποστηριζόμενη από τις Η.Π.Α. Σαουδική Αραβία και ενδεχομένως με τους συμμάχους της. Ο στρατός του Ιράν έχει υποστεί ισχυρό πλήγμα από τις μακροχρόνιες οικονομικές κυρώσεις και το εμπάργκο όπλων. Ακόμη και μετά την χαλάρωση των κυρώσεων βάσει της πυρηνικής συμφωνίας του 2015, είναι απίθανο η οικονομία του Ιράν να ανθίσει τόσο ώστε να δώσει στην Τεχεράνη σημαντική ώθηση στην περιοχή και μια πιθανή σύγκρουση με τη Σαουδική Αραβία δεν θα βοήθησε την κατάσταση αυτή. Παρόλα αυτά το Ιράν έχει ιστορικά δείξει την πρόθεσή του να γίνει περιφερειακή υπερδύναμη και είναι υπομονετικό στην πορεία του για την επίτευξη αυτού του στόχου, ενώ, δε, χρησιμοποιεί ποικίλα μέσα για να το επιτύχει συμπεριλαμβανομένων στρατιωτικών και ασύμμετρων δράσεων.

Η Σαουδική Αραβία, από την άλλη, έχει κάποια εσωτερικά ζητήματα που θα μπορούσαν να περιορίσουν τη επιδίωξη τυχόν επιθετικών ενεργειών. Αρχικά, υπάρχει όλο και μεγαλύτερη πίεση εξαιτίας των χαμηλών τιμών του πετρελαίου και επιπλέον, ήδη,

¹⁹⁸ Gregory Gause III, *ό.π.*, σελ. 25

υφίσταται παρασκηνιακή κινητικότητα για το ποιος θα διαδεχθεί τον βασιλιά Salman, ο οποίος αν και ανέβηκε σχετικά πρόσφατα στο θρόνο, μπορεί να μην είναι κυβερνήτης για πολύ.

Κανένα από τα δύο μέρη δεν φαίνεται να αναζητεί ανοιχτή σύγκρουση, αλλά τα δυνητικά σημεία ανάφλεξης αφθονούν και μια λάθος εκτίμηση δεν είναι απίθανη. Η Σαουδική Αραβία αντιμετωπίζει λιγότερα προβλήματα σταθερότητας, έχει μεγαλύτερους οικονομικούς πόρους και ισχυρότερους συμμάχους, με κυρίαρχη την Ουάσινγκτον. Ως εκ τούτου μπορεί να αισθάνεται ότι έχει το περιθώριο να διατηρεί μια πιο επιθετική στάση. Οι προσπάθειες που ενίοτε καταβλήθηκαν για εξομάλυνση των εντάσεων είναι απίθανο να αλλάξει τους θεμελιώδεις παράγοντες της αντιπαλότητας Ιράν και Σαουδικής Αραβίας, που έχουν τις ρίζες τους στην ιδεολογία, την στρατηγική και τις πολιτικές προσωπικότητες. Αν οι ηγεσίες στο υψηλότερο επίπεδο δεν καταλήξουν σε μια στρατηγική αλληλοκατανόηση, κάτι που φαίνεται απίθανο την παρούσα φάση, οι δύο πλευρές θα συνεχίσουν να διαγωνίζονται για επιρροή.¹⁹⁹

Η αντιπαλότητα μεταξύ Ριάντ και Τεχεράνης εξετάζεται συχνά μέσα από το πρίσμα της σύγκρουσης σιτών-σουνιτών, αλλά τις περισσότερες φορές έχει τις βάσεις της στη στρατηγική, τους πόρους και την επιρροή. Τα στρατηγικά συμφέροντα αποτελούν την κύρια αιτία αυτής της σύγκρουσης. Στην πραγματικότητα, η ιδεολογική σύγκρουση ήταν μέρος του μηχανισμού των στρατηγικών συμφερόντων του Ιράν και της Σαουδικής Αραβίας. Κατά συνέπεια, είναι πιο ωφέλιμο να μελετάμε τη σύγκρουση έχοντας υπόψη τους επιδιωκόμενους στόχους κάθε χώρας και πώς αυτά εκμεταλλεύονται το Ισλάμ ως μέσο για την ενίσχυση της πολιτικής κυριαρχίας τους μέχρι τελικά να αποκτήσουν την ηγεμονία στη Μέση Ανατολή. Είναι γεγονός ότι οι κληρικοί στη Σαουδική Αραβία και στο Ιράν χρησιμοποιήθηκαν για να διευρύνουν την έννοια της σεχταριστικής σύγκρουσης και ειδικά η Ριάντ έχει χρησιμοποιήσει τον σουνιτισμό ή την αραβική εθνικιστική «κάρτα» εναντίον του Ιράν σε μια προσπάθεια κλονισμού της νομιμοποίησης της ηγεσίας του, η οποία μέχρι πρόσφατα ήταν δημοφιλής στον αραβικό λαό εξαιτίας της αντίστασης στις Ηνωμένες Πολιτείες και το Ισραήλ. Με το 80% περίπου του μουσουλμανικού κόσμου να είναι σουνίτες, η Ριάντ θεωρεί χρήσιμη την παρουσίαση του Ιράν ως μιας σιτικής αιρετικής δύναμης. Στόχος του Ιράν είναι

¹⁹⁹ "Iran - Saudi Arabia Rivalry Imperils Regional Stability", ό.π.

να γίνει μια παν-ισλαμική δύναμη, εν μέρει επειδή γνωρίζει ότι η χρησιμοποίηση της σεκταριστικής κάρτας θα ήταν αντιπαραγωγική.²⁰⁰

Ο σεχταρισμός έχει τη δύναμη να διαμορφώσει σχέσεις αλλά όχι να τις ορίσει. Είναι χαρακτηριστικό άλλωστε ότι στο επίκεντρο της εξωτερικής πολιτικής του Ιράν δύο είναι τα κύρια ζητήματα: ο αγώνας των Παλαιστινίων και η αντιμετώπιση των ηγεμονικών σχεδίων της Ουάσιγκτον στην περιοχή. Κανένα από τα δύο δεν σχετίζεται με σεχταρισμό.²⁰¹ Το σεχταριστικό στοιχείο είναι σημαντικό, αλλά η αντιπαράθεση που υπάρχει δεν μπορεί να χαρακτηριστεί με ακρίβεια απλά ως ένας αγώνας «Σουνιτών εναντίον Σιιτών». Μια τέτοια προσέγγιση υπεραπλουστεύει την περιφερειακή δυναμική και διαστρεβλώνει τα κίνητρα του Ιράν και της Σαουδικής Αραβίας. Είναι ξεκάθαρο ότι η Ριάντ και η Τεχεράνη βρίσκονται σε έναν ανταγωνισμό ισχύος και χρησιμοποιούν τον σεχταρισμό στο πλαίσιο αυτής της διαδικασίας. Η αποδυνάμωση των αραβικών κρατών, περισσότερο από τον σεχταρισμό, δημιούργησε τα πεδία μάχης του νέου ψυχρού πολέμου στη Μέση Ανατολή.²⁰²

Η αδυναμία ή η κατάρρευση της κρατικής εξουσίας δημιουργεί εσωτερικά πολιτικά κενά τα οποία εκμεταλλεύονται εξωτερικοί παράγοντες. Σκοπός των ανταγωνιστών του ψυχρού πολέμου στη Μ. Ανατολή, του Ιράν και της Σ. Αραβίας, δεν ήταν να επιβληθούν στον αντίπαλο με στρατιωτικά μέσα σε ευθεία μάχη, αλλά να προωθήσουν τους παράγοντες που υποστήριζαν στις εσωτερικές διαμάχες των αδύναμων κρατών, αυξάνοντας έτσι την δική τους περιφερειακή επιρροή. Η μακροπρόθεσμη πρόκληση για τον περιορισμό του ψυχρού πολέμου στη Μέση Ανατολή είναι η οικοδόμηση κρατών που μπορούν να κυβερνήσουν αποτελεσματικά τις κοινωνίες τους. Αποτελεσματική διακυβέρνηση στο Ιράκ, τη Συρία, το Λίβανο, την Παλαιστίνη και την Υεμένη θα μείωνε δραστικά τις δυνατότητες των περιφερειακών δυνάμεων να εμπλέκονται στο εσωτερικό τους.²⁰³

Κλείνοντας, οφείλει να αναφερθεί, ότι η συμφωνία για το πυρηνικό πρόγραμμα του Ιράν και ο επακόλουθος περιορισμός των υφιστάμενων οικονομικών κυρώσεων, σε συνδυασμό με την εκλογή του μετριοπαθούς προέδρου Hassan Rouhani από τον Αύγουστο του 2013, φαίνεται να αλλάζουν την θέση του Ιράν από ένα κράτος παρίας σε έναν κανονικό παγκόσμιο παίκτη και έναν ισχυρότερο περιφερειακό ανταγωνιστή. Ο αραβικός κόσμος

²⁰⁰ Στο ίδιο

²⁰¹ Paul Aarts & Joris van Duijne, “Saudi Arabia After U.S. – Iranian Détente: Left in the lurch?”, Middle East Policy, Vol 14, No 3 (2009), <https://www.mepec.org/journal/saudi-arabia-after-us-iranian-detente-left-lurch>

²⁰² Gregory Gause III, ό.π., σελ. 1

²⁰³ Στο ίδιο, σελ. 8-25

εκλάμβανε την πιθανότητα ανάπτυξης πυρηνικών όπλων από την Τεχεράνη, ως μια ιρανική (και άρα αντι-αραβική) και σιιτική (και άρα αντι-σουνιτική) στρατιωτική ικανότητα προκαλώντας τους ίδιους να αναζητήσουν αντίστοιχα μέσα. Άποψη του συγγραφέα είναι ότι σε μια τέτοια περίπτωση η εύθραυστη ισορροπία στην Μέση Ανατολή θα διαταρασσόταν σε βαθμό μη αναστρέψιμο, δεδομένου ότι σε αντίθεση με τον Ψυχρό Πόλεμο μεταξύ ΗΠΑ – Σοβιετικής Ένωσης όπου η ιδεολογική αντιπαλότητα ήταν μεν τεράστια αλλά όχι σε εσχατολογικό σημείο, η σεχταριστική διαμάχη σιιτών – σουνιτών ως διχασμός που εξελίσσεται μέσα στον Ισλαμικό κόσμο, εμπεριέχει την Ισλαμική αντίληψη της *Istishhad* (θάνατος ως μάρτυρας) και του *shahid* (μάρτυρας), που μπορούν να χρησιμοποιηθούν παραπλανητικά για την επίτευξη πολιτικών στοχεύσεων όπως ακριβώς συμβαίνει μέχρι τώρα με το Ιράν και την Σαουδική Αραβία.

Βιβλιογραφικές παραπομπές

Ελληνικά

Ζιάκα Αγγελική, «*Το σιιτικό Ισλάμ. Οι κοινωνικές και πολιτικές του προεκτάσεις στη Μέση Ανατολή*», εκδ. Κορηλία Σφακιανάκη, (2004).

Κουσκουβέλης Ηλίας, «*Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*», Εκδόσεις Ποιότητα, (2010)

Ξενογλώσσα

1. Πηγές

Adel Altoraiifi, “*Understanding the role of state identity in foreign policy decision-making: The rise and demise of Saudi-Iranian rapprochement 1997-2009*”, PhD thesis, London School of Economics and Political Science, (2012).

Buzan Barry & Waeber Ole, “*Regions and Powers: The Structure of International Security*”, Cambridge: Cambridge University Press (2003).

Commins David, “*The Wahhabi Mission and Saudi Arabia*”, (London: I.B. Tauris, 2009).

Furtig Henner, “*Iran’s Rivalry with Saudi Arabia between the Gulf Wars*”, Ithaca Press: Durham Middle East Monographs Series, (2002).

Gause Gregory III, “*Beyond Sectarianism: The New Middle East Cold War*”, Brookings Doha Center, The Brookings Institution, No 11 (2014).

Juergensmeyer Mark, “*The New Cold War? Religious Nationalism Confronts the Secular State*”, University of California Press (1993).

Keohane O. Robert, “*After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*”, Princeton University Press (1984)

Mabon Simon, “*Saudi Arabia and Iran: Power and Rivalry in the Middle East*”, I.B.Tauris, Λονδίνο, (2013).

Nasr Vali, *“The Shia Revival: How Conflicts Within Islam Will Shape the Future”*, W. W. Norton & Company, (2007).

Schanzer Jonathan & Miller Steven, *“Facebook Fatwa: Saudi Clerics, Wahhabi Islam and Social Media”*, Foundation for Defense of Democracies Press, (2012).

Terrill W. Andrew, *“The Saudi-Iranian Rivalry and the Future of Middle East Security”*, U.S. Army War College, Strategic Studies Institute, (2011).

2. Επιστημονικά Άρθρα - Διαδικτυακές Πηγές

“The Cold War”, John F. Kennedy Presidential Library & Museum, <https://www.jfklibrary.org/learn/about-jfk/jfk-in-history/the-cold-war>

“A rift in the Gulf”, The Economist, 07/04/2015, <https://www.economist.com/middle-east-and-africa/2015/04/07/a-rift-in-the-gulf>

“Conversation about the Saudi Arabia and Iran Conflict”, The Charlie Rose Show: Transcripts, CQ Transcriptions, Waltham (2016).

“Guide: How Iran is ruled”, BBC news, (2009), http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/8051750.stm

“Gulf Cooperation Council”, Wikipedia: The Free Encyclopedia, https://en.wikipedia.org/wiki/Gulf_Cooperation_Council

“Iran - Saudi Arabia Rivalry Imperils Regional Stability”, OxResearch Daily Brief Service, Oxford Analytica, (2011), <https://dailybrief.oxan.com/Analysis/DB170852/Saudi-Iranian-rivalry-undermines-regional-stability>

“Oil sanctions on Iran: Cracking under pressure?”, The Economist Intelligence Unit, The Economist,(2012), https://www.eiu.com/public/topical_report.aspx?campaignid=IranOil2012

- Abir Mordechai, “*Saudi Arabia in the 1990s: Stability and Foreign Policy*”, Jerusalem Letter/Viewpoints, Jerusalem Center for Public Affairs, N° 365 (1997), <http://www.jcpa.org/jl/vp365.htm>
- Amiri Reza Ekhtiari et al., «*The Hajj and Iran’s Foreign Policy towards Saudi Arabia*», Journal of Asian and African studies (2011).
- Amlin Kate, “*Will Saudi Arabia Acquire Nuclear Weapons?*”, Nuclear Threat Initiative (2008), <https://www.nti.org/analysis/articles/will-saudi-acquire-nuclear-weapons/>
- Ayoob Mohammed, “*The Iranian Nuclear Deal: Long-Term Implications for the Middle East*”, Insight Turkey, vol. 17 N° 3, (2015).
- Coughlin Con, “*Yemen is a battlefield for Saudi Arabia and Iran*”, The Telegraph, (21/03/2015), <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/yemen/11487796/Yemen-is-a-battlefield-for-Saudi-Arabia-and-Iran.html>
- Dreazen Yochi, “*In Yemen, the Middle East's cold war could get hot*”, The Washington Post, 27/03/2015, https://www.washingtonpost.com/opinions/in-yemen-the-middle-east-cold-war-could-get-hot/2015/03/27/e4accf4-d488-11e4-8fce-3941fc548f1c_story.html
- Esfandiary Dina & Tabatabai Ariane, “*Iran's ISIS Policy*”, International Affairs, Vol. 91, No 1 (2015), <https://www.chathamhouse.org/publication/iran%E2%80%99s-isis-policy#>
- Fisher Max, “*How the Iranian-Saudi Proxy Struggle Tore Apart the Middle East*”, The New YorkTimes, 19/11/2016, <https://www.nytimes.com/2016/11/20/world/middleeast/iran-saudi-proxy-war.html>
- Fuller E. Graham, «*The Hizballah-Iran Connection: Model for Sunni Resistance*», The Washington Quarterly, Volume 30, Number 1 (Winter 2006-07).
- Green Jerrold, Wehrey Frederic & Wolf Charles Jr., “*Understanding Iran*”, RAND Corporation, (2009).
- Halliday Fred, “*Iran and the Middle East: Foreign Policy and Domestic Change*”, Middle East Report, Vol. 220 (2001).

- Hamzawy Amr, “*The Saudi Labyrinth: Evaluating the Current Political Opening*”, Carnegie Papers, Carnegie Endowment for International Peace, N° 68, (2006).
- Jackson Alison, “*This is why Saudi Arabia and Iran don’t like each other*”, Global Post – PRI, Βοστώνη, 20/01/2014, <https://www.pri.org/stories/2014-01-22/why-saudi-arabia-and-iran-dont-each-other>
- Kimmage Daniel, “*Al-Qaeda Addresses The Jihad-Versus-Resistance Conflict*”, RFE/RL, (31/07/2006), <https://www.rferl.org/a/1070232.html>
- Knights Michael, “*Troubled Waters: Future U.S. Security Assistance in The Persian Gulf*”, Washington Institute for Near East Policy, (2006).
- Mabon Simon, “*The Battle for Bahrain: Iran – Saudi Rivalry*”, Middle East Policy, Vol. 19, No 2, (2012) <https://www.mepc.org/battle-bahrain-iranian-saudi-rivalry>
- Matthiesen Toby, “*Hizbullah al-Hijaz: A History of The Most Radical Saudi Shi’a Opposition Group*”, Middle East Journal, Τεύχος 64, No. 2, (2010).
- Morse Edward & Luft Gal, “*Oil and Politics, Thirty Years after the Arab Oil Embargo*”, Policy watch 800, The Washington Institute, (2003), <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/oil-and-politics-thirty-years-after-the-arab-oil-embargo>
- Paul Aarts & Joris van Duijne, “*Saudi Arabia After U.S. – Iranian Détente: Left in the lurch?*”, Middle East Policy, Vol 14, No 3 (2009), <https://www.mepc.org/journal/saudi-arabia-after-us-iranian-detente-left-lurch>
- Reardon Martin, “*Saudi Arabia, Iran and the ‘Great Game’ in Yemen*”, Al Jazeera, 26/03/2015, <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2014/09/saudi-arabia-iran-great-game-ye-201492984846324440.html>
- Reiss Mitchell, “*A Nuclear-Armed Iran: Possible Security and Diplomatic Implications*”, Council on Foreign Relations, (2010), <https://www.cfr.org/report/nuclear-armed-iran>
- Rich Ben, “*Gulf War 4.0: Iran, Saudi Arabia and the complexification of the Persian Gulf equation*”, Islam and Christian–Muslim Relations, Vol. 23, No 4, (2012).

Schmierer J. Richard, Jeffrey F. James et al., “*Symposium: The Saudi – Iranian Rivalry And The Obama Doctrine*”, Middle East Policy - Vol.23 - No 2, Middle East Policy Council (2016).

Schwanitz G. Wolfgang, review of “*Iran’s Rivalry with Saudi Arabia Between the Gulf Wars*” by Henner Fürtig, Middle East Policy, (2003).

Spindle Bill & Coker Margaret, “*The New Cold War*”, The Wall Street Journal, ΝέαΥόρκη, 16/04/2011,

<https://www.wsj.com/articles/SB10001424052748704116404576262744106483816>

Tharoor Ishaan, “*Saudi Arabia and Iran accuse each other of not really being Muslim*”, The WashingtonPost,(07/09/2016),

https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2016/09/07/saudi-arabi-and-iran-accuse-each-other-of-not-really-being-muslim/?noredirect=on&utm_term=.b6eed05dca74

Tomasky Michael, “*The Middle East Cold War and U.S.*”, The Daily Beast, New York, 20/08/2014,<https://www.thedailybeast.com/the-middle-east-cold-war-and-us?ref=scroll>

Tzemprin Athina, Josic Jugoslav & Lambare Henry, “*The Middle East Cold War: Iran – Saudi Arabia and the Way Ahead*”, Croatian Political Science Review, Vol. 52, N^o4-5, (2015).

Walt Stephen, “*Another bogus argument for war with Iran*”, Foreign Policy, (2012), <https://foreignpolicy.com/2012/03/01/another-bogus-argument-for-war-with-iran/>

Wehrey Frederic et al., “*Saudi-Iranian Relations Since The Fall of Saddam: Rivalry, Cooperation, and Implications for U.S. Policy*”, RAND Corporation, (2009).

Zubair Shahid, “*Iran-Saudi Arabia: Quo vadis?*”, The Nation, 19/01/2016, <https://nation.com.pk/19-Jan-2016/iran-saudi-arabia-quo-vadis>

3. Κυβερνητικά

Blanchard M. Christopher, “*The Islamic Traditions of Wahhabism and Salafiyya*”, Congressional Research Service, CRS Report RS21695, (2004).

European Parliament, “*The Involvement of Salafism-Wahhabism in the Support and Supply of Arms to Rebel Groups around the World*”, Directorate – General for External Policies(2013),

[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/457137/EXPO-AFET_ET\(2013\)457137_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/457137/EXPO-AFET_ET(2013)457137_EN.pdf)

Katzman Kenneth, “*Iran Sanctions*”, Congressional Research Service, CRS Report RS20871, (2019), σελ. 1, <https://fas.org/sgp/crs/mideast/RS20871.pdf>

U.S. Department of State, “*International Narcotics Control Strategy Report – Volume II: Money Laundering and Financial Crimes - Saudi Arabia*”, (2006), <http://2001-2009.state.gov/p/nea/ci/sa/80179.htm>

“*Fact Sheet: First Step Understandings Regarding the Islamic Republic of Iran’s Nuclear Program*”, Office of the Press Secretary, The White House, (2013), <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2013/11/23/fact-sheet-first-step-understandings-regarding-islamic-republic-iran-s-n>

https://ctc.usma.edu/app/uploads/2012/07/CTC_Haqqani_Network_Financing-Report_Final.pdf

<https://www.saudiembassy.net/basic-law-governance#Chapter%20Nine:%20General%20Principles>